

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA MANAŽMENTU KULTÚRY A TURIZMU

KONTEXTY kultúry a turizmu
ročník 12 – číslo 1

Redakčná rada:
 prof. PhDr. Jaroslav Čukan, Csc. – predseda
 doc. PhDr. Alžbeta Uhrinová – Hornoková, PhD.,
 mim. prof.
 doc. PhDr. Boris Michalík, PhD.
 doc. Dr. Vladimír Senič
 DrSc. Sandra Kralj Vukšić, PhD.
 PaedDr. Lucia Záhumenská, PhD.
 PhDr. Marián Žabenský, PhD.
 Mgr. Silvia Letavajová, PhD.

Šéfredaktor:
 doc. PhDr. Boris Michalík, PhD.
 E-mail: bmichalik@ukf.sk

Zodpovedná redaktorka:
 Mgr. Silvia Letavajová, PhD.
 E-mail: sletavajova@ukf.sk

Preklad do anglického jazyka:
 autori, PaedDr. Lucia Záhumenská, PhD.
 a Mgr. Jana Hučková, PhD.

Technický redaktor:
 PhDr. Roman Zima, PhD.

Foto na obálke: PhDr. Michal Kurpaš, PhD.,
 Zakopané

Adresa redakcie:
 Kontexty kultúry a turizmu
 Katedra manažmentu kultúry a turizmu,
 FF UKF v Nitre
 Štefánikova 67, 949 74 Nitra
 Tel.: 037/64 08 361
 E-mail: jkollarova@ukf.sk

Všetky príspevky sú recenzované.
 Neprešlo jazykovou úpravou.
 Náklad: 200 ks

IČO vydavateľa: 00 157 716
 Periodicita vydávania: 2x ročne
 Poradové číslo periodickej tlače: 1/2019
 Dátum vydania: 04.11.2019
 Ročník vydávania periodickej tlače: 12. ročník
 Registračné číslo Ministerstva kultúry SR:
 EV3217/09
 ISSN 1337-7760

Elektronická verzia: kmkt.sk/kontexty

Obsah

Editoriál5

Príspevky

JANA HUČKOVÁ
 Asertivita ako jedna z kľúčových zručností v práci
 manažéra.....7

**IBRAHIM GIRITLIOĞLU – ALI BAĞDADI –
 ELIF GIRITLIOĞLU**
 A Research on Customer Satisfaction in Travel
 Agencies13

KATARÍNA NÁDASKÁ
 Eroticko – magické elementy v tradičnej kultúre
 Slovenska21

MARCEL MUDRÁK
 Britský punk rock ako reakcia na spoločenskú
 situáciu139

SVETOZÁR KRNO
 Na sedmohradskom salaši (Valasi, valašská
 kolonizácia, Balkán, balkanizmus a orientalizmus
 a ich odraz v cestopisných spomienkach a
 literatúre)51

SIMONA MARTINČEKOVÁ
 Láska na dobových fotografiách v kulturologic-
 kom kontexte (príklad slovinských a slovenských
 svadobných fotografií z 20. až 60. rokov 20.
 storočia)61

LUCIA KURPAŠOVÁ – MICHAL KURPAŠ
 Komparácia prejavov kultúrnych trendov vo
 vybraných lyžiarskych strediskách na Slovensku a
 v zahraničí83

VIKTOR ĎURAKOV – TAMÁS PLUHÁR
 Síleš – príspevok k výskumu kultúrneho
 potenciálu97

Recenzie

MUDRÁK, M.
 Vybrané problémy z hudobnej kultúry. Nitra,
 2018, 130 s.106

LETAVAJOVÁ, S.:
 Zmiešané manželstvá (manželstvá s cudzincami)
 ako sociokultúrny fenomén. Nitra, 2018, 287 s.
108

HUČKOVÁ, J.:
 Business English. Nitra, 2018, 146 s.110

Správy

Pofestivalová prehliadka filmov – Etnofilm Čadca
 2018112

Odborná prednáška so Slavomírom Pačutom –
 výkonným riaditeľom a šéftrenerom spoločnosti
 STAGEMAN114

ŠVOČ na Katedre manažmentu kultúry a turizmu
 FF UKF v Nitre117

Tolerancia k cudzím kultúram aj vďaka nám....118

Editoriál

Prvé tohtoročné číslo časopisu Kontexty kultúry a turizmu je multitematické. Jeho obsahom je osem štúdií, ktoré sa venujú už tradične problematike cestovného ruchu a kultúry v ich najširšom chápaní. Autormi príspevkov sú pracovníci domácej katedry, katedry politológie, etnologička z archívu mesta Bratislava a napokon, kolegovia z univerzity v tureckom Gaziantep.

Časopis otvára príspevok Jany Hučkovej, ktorá sa venuje otázke asertivity ako jednej z kľúčových zručností v práci manažéra. Asertivitu chápe autorka ako sociálnu schopnosť, spojenú so sebavedomím a sebaistotou, ktoré rešpektujú myšlienky a prania druhých. Asertivita bezprostredne súvisí s medziľudskými vzťahmi a je preto potrebná nielen pri manažérskej práci ale pri výkone všetkých povolání, pri ktorých človek prichádza do bezprostredného styku s ľuďmi. Teoretické aspekty problematiky asertivity autorka dopĺňa o poznatky z vlastného výskumu, ktorý meria asertivitu študentov na Katedre manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre.

Ibrahim Giritlioğlu, Ali Bağdadi a Elif Giritlioğlu sa vo svojej štúdii zaoberajú prieskumom spokojnosti zákazníkov v cestovných agentúrach. Zákazníci sú podľa nich významnou devízou súčasných podnikov a firiem a sú hlavným prvkom, ktorý bude určovať ich udržanie v budúcnosti. Autori sa sústreďujú predovšetkým na spokojnosť zákazníkov, nakupujúcich služby cestovných kancelárií v tureckej oblasti Hatay. Výsledky prieskumu, ktorý uskutočnili na vzorke 723 zákazníkov, spracovali prostredníctvom faktorovej analýzy. Jeho hlavným výsledkom bolo zistenie, že celková spokojnosť zákazníkov bola vysoká a pozostávala zo spokojnosti s personálom, s produktom, s fyzickými charakteristikami a so spoľahlivosťou.

Text Kataríny Nádaskej sa venuje oblasti tradičnej kultúry a téme eroticko-magických prvkov. Štúdia sa zameriava na erotiku v tradičnom piesňovom repertoári. Erotické prvky sleduje na príklade piesní každodenného života ale i piesní, ktoré súvisia s rodinnými rituálmi, akými sú krst, svadba ale i pohreb. Druhá skúmaná oblasť súvisí s mágiou. Autorka v nej opisuje viaceré prvky magických služieb lásky a erotiky, magické nápoje a jedlá.

Názov príspevku Marcela Mudráka je „Britský punk rock ako reakcia na spoločenskú situáciu“. Príspevok skúma hudbu a hudobnú scénu, ktorá sa formuje v druhej polovici 20. storočia ako reakcia mládeže na turbulentné zmeny v kultúre, politike, spôsoboch myslenia a umenia vo Veľkej Británii.

V prostredí neustálych extrémistických prejavov, radikalizácie spoločnosti, štrajkov, násilia a všeobecného odmietania tradičnej britskej spoločnosti vzniká množstvo subkultúr. Jednou z nich je práve subkultúra punk a hudobný štýl punk rock.

Politológ a cestopisec Svetozár Krno prináša čitateľom štúdiu "Na sedemohradskom salaši (Valasi, valašská kolonizácia, Balkán, balkanizmus a orientalizmus a ich odraz v cestopisných spomienkach a literatúre)". Autor v článku popisuje osobné a bezprostredné skúsenosti z juhokarpatského pohoria Parâng. Všíma si každodenný životný cyklus na salaši. Cestopisné pozorovania dopĺňa o teoretické a historické aspekty súvisiace s valašskou kolonizáciou, ponúka prehľad terminológie, ktorá sa s témou viaže. Vysvetľuje najmä pojmy orientalizmus a balkanizmus. Na príklade Julesa Verneho a Brama Stokera poukazuje na dve rôzne úvahy o obraze balkánskeho regiónu v západoeurópskej literatúre.

Nasleduje článok doktorandky Simony Martinčekovej s titulom "Láska na dobových fotografiách v kulturologickom kontexte (príklad slovinských a slovenských svadobných fotografií z 20. až 60. rokov 20. storočia)". Cieľom jej textu je analýza slovenských a slovinských svadobných fotografií v rôznych časových obdobiach. Na základe vybranej vzorky fotografií sa autorka snaží zistiť podobnosti a rozdiely v spôsobe zachytenia svadby. Na fotografiách skúma okolnosti samotnej svadby, tiež jej etnologické rozmery. Svadobnú fotografiu vníma ako jedinečnú a nenahraditeľnú súčasť kultúrneho dedičstva.

Cieľom príspevku autorskej dvojice Lucie Kurpašovej a Michala Kurpaša je analýza trendov kultúry vo vybraných lyžiarskych strediskách. Text sa snaží identifikovať zmeny v lokálnej kultúre iniciované rozvojom cestovného ruchu. Porovnáva slovenské a zahraničné turistické destinácie, pričom sa zameriava na využitie tradičnej a transformovanej kultúry v tejto oblasti turizmu.

Doktorandi Viktor Ďurakov a Tamás Pluhár sa vo svojom príspevku zaoberajú kultúrnym potenciálom Slovákov v maďarskej obci Síleš. V texte prezentujú výsledky výskumu, realizovaného na jeseň roku 2018. Sledujú predovšetkým oblasť hmotného a nehmotného kultúrneho dedičstva, pričom sa zameriavajú na rodinné a kalendárne obyčajové tradície.

Veríme, že predložené príspevky podnietia odbornú verejnosť, študentov ale i laických záujemcov o oblasť kultúry a cestovného ruchu k ďalšej diskusii, prispedia k prehĺbeniu poznatkov, ktoré kultúru a turizmus vzájomne prepájajú.

Asertivita ako jedna z kľúčových zručností v práci manažéra

Jana Hučková

Kľúčové slová: asertivita, agresivita, submisivita, manipulácia, techniky asertivity

Key words: assertiveness, aggressiveness, submissiveness, manipulation, assertiveness techniques

Abstract: Assertiveness is a social skill connected with the quality of being self-assured and confident, while simultaneously respecting the thoughts and wishes of others. Since this ability is closely related to interpersonal relationships, its sufficient level is indispensable in performing any profession where an individual comes into contact with other people, thus it is important in the profession of a manager. In our research, we focused on measuring the level of assertiveness among students at the Department of Culture and Tourism Management, in order to find out to what extent the level of assertiveness depends on age and working with people.

Úvod. Osvojenie si asertívneho správania je veľmi dôležité v akejkoľvek forme interpersonálnej komunikácie. Správne používanie zásad asertívneho správania je preto nevyhnutné pri vykonávaní ktorejkoľvek profesie, kde jednotlivec prichádza do styku s ľuďmi, teda aj v práci manažéra. Predkladaný článok sa venuje teoretickým aspektom asertivity a tiež prináša výsledky výskumu, ktorý bol zameraný na úroveň asertivity u denných a externých študentov Katedry manažmentu kultúry a turizmu s cieľom zistiť, do akej miery ovládanie asertívneho správania závisí od veku a od toho, či jednotlivec pracuje s ľuďmi, alebo nie.

Teoretické východiská. Pojem asertivita pochádza z latinského slova *asserere*, ktoré znamená tvrdiť, presadzovať alebo privlastňovať. Asertivita je chápaná ako spôsob komunikácie a konania, ktorým človek presadzuje svoje myšlienky, názory a postoje a zároveň neporušuje práva iných ľudí. Asertívne správanie je často definované ako protiklad k pasívnemu a agresívnemu správaniu. Pasívne alebo submisívne správanie sa prejavuje potláčaním vlastných práv. Vychádza z presvedčenia, že potreby iných majú vždy prednosť. Takéto chovanie sa prejavuje ustupovaním a sebazapieraním. Naopak, človek, ktorý sa vyznačuje agresívnym jednaním, popiera práva iných, uznáva iba svoje potreby a požiadavky a tie sa snaží presadiť aj na úkor iných. Manipulatívne správanie je jednou z foriem agresívneho správania, kedy človek taktiež porušuje práva iných, avšak nerobí to otvorene, ale využíva techniky, ktoré porušujú práva iných bez toho, aby si to uvedomovali. Manipulatívne správanie je charakteristické vyvolávaním pocitu viny, nejasným oznamovaním požiadaviek, ponížením, zbavovaním sa zodpovednosti a pod.

Princípy asertivity boli prvýkrát ucelene sformulované a uverejnené v literatúre v USA roku 1950. Ich autorom bol Andrew Salter (Vybíral 2005: 236). Autor vychádzal z toho, že neurotické ťažkosti jednotlivcov súvisia s ich neprimerane vysokými zábrami. Psychologická pomoc takémuto jedincovi musí byť preto zameraná na modifikáciu interpersonálnych vzťahov prostredníctvom tréningu takého správania, ktoré vedie k zvýšeniu sebavedomia a ku väčšej miere sebaistoty v komunikácii. Ďalším faktorom, ktorý prispel k šíreniu tréningov asertivity v Amerike, bola povojnová situácia s obrovským vplyvom masových médií na chovanie ľudí. Ako reakcia na zneužívanie médií na ovplyvňovanie a manipuláciu názorov ľudí bola psychológmi propagovaná asertivita, ktorá kládla dôraz na individualizmus názorov a postojov. Asertivita sa tak v Amerike v päťdesiatych rokoch minulého storočia stala súčasťou výchovy k individualizmu. Jej popularita vzrástla natoľko, že bola oceňovaná ako niečo nevyhnutné a žiaduce, dokonca sa neskôr stala synonymom dravosti a schopnosti ovládať druhých.

Asertivita sa v komunikácii prejavuje v rôznej intenzite. Môžeme ju rozčleniť do štyroch podkategórií (Medzihorský 1995: 31):

1. **Základná asertivita** sa vyznačuje jednoduchým vyjadrovaním citov, myšlienok a názorov.
2. **Empatická asertivita** obsahuje vnímavosť a citlivosť voči názorom a postojom iných ľudí.
3. **Stupňovaná asertivita** sa používa najmä vtedy, ak niekto ignoruje naše stanovisko a porušuje naše práva.
4. **Konfrontatívna asertivita** je uplatňovaná v situáciách, kedy nachádzame rozpor medzi slovami a činmi človeka, s ktorým komunikujeme. V takom prípade ho žiadame o doplnujúce informácie.

Existuje 10 všeobecne známych základných asertívnych práv. Zmyslom týchto asertívnych práv je uvedomenie si, že nikto nemôže manipulovať s pocitmi a názormi človeka, ak to on sám nedovolí.

1. Právo sám posudzovať svoje správanie, myšlienky, emócie a byť za ne zodpovedný.
2. Právo neospravedlňovať sa a nevysvetľovať svoje správanie a konanie pred inými ľuďmi.
3. Právo posúdiť a zvážiť zodpovednosť za riešenie problémov iných.
4. Právo zmeniť svoj názor.
5. Právo robiť chyby a byť za ne zodpovedný.
6. Právo povedať: „ja neviem“.
7. Právo byť nezávislý na názore a kladnom vzťahu k iným.
8. Právo robiť nelogické rozhodnutia.
9. Právo povedať: „ja tomu nerozumiem“.
10. Právo povedať: „je mi to jedno“.

Tieto asertívne práva nie sú záväzné a je rozhodnutím človeka, v ktorej situácii ich použije a v ktorej nie. Taktiež je dôležité povedať, že žiadne z týchto práv sa nesmie preháňať a zneužívať proti iným. Asertivite by mal byť nadradený etický postoj. Používanie asertívnych práv môže byť prínosné, ale každý je sám zodpovedný za to, do akej miery vyváži používanie asertívnych techník so zdvorilosťou a potláčaním vlastného egoizmu. Táto negatívna stránka tréningu asertívnych zručností je málo spomínaná, čo môže viesť k tomu, že jedinec začne používať asertivitu, ktorá vedie až k bezohľadnému správaniu sa voči iným.

Existuje šesť základných odporúčaní, ktoré boli sformulované na začiatku rozvoja asertivity (Lahnerová 2012: 94):

1. **Feeling talk** alebo vyjadrovanie pocitov. Človeku pomôže, ak dokáže svoje pocity vyjadriť jasne, otvorene a spontánne.
2. **Facial talk** alebo reč tváre. Mimika človeka by mala odrážať to, čo cítime.
3. **Umenie povedať NIE.** Človek by nemal mať strach povedať nie, alebo odmietnuť niečo. Svoje názory by mal vyjadrovať jasne a diferencovane: súhlas musí byť vyjadrený jasným ÁNO a nesúhlas tiež jasným odmietnutím.
4. **Používanie JA.** Človek by sa nemal skrývať za skupinu, hovoriť všeobecne, ale vždy, keď je to možné, by sa mal vyjadrovať za seba.
5. **Prijímanie pochvaly.** Oprávnenú pochvalu by mal človek prijať a neznižovať svoje zásluhy a úsilie prejavovaním falošnej skromnosti.
6. **Nebáť sa improvizovať a jednať spontánne.**

Techniky asertivity. V ďalšej časti článku sa budeme zaoberať technikami asertivity, ktoré sa využívajú pri tréningu asertívnych zručností. Najznámejšia z nich je *pokazená gramofónová platňa* (Boroš 2001: 132). Pri použití tejto techniky niekoľkokrát pokojne, slušne, jasne a zreteľne požiadame o to, čo chceme, resp. odmietneme to, čo nechceme. Pri formulácii požiadavky sa nemusíme ospravedlňovať ani nemusíme nikomu nič zdôvodňovať, jednoducho trváme stále na svojom. Táto metóda sa používa v prípade, ak presadzujeme oprávnenú požiadavku. Technika *otvorených dverí* sa používa ako spôsob reakcie na kritiku. Pri tejto metóde kritiku druhého človeka nepopierame, nebránime sa, nereagujeme spätnou kritikou, ale iba akceptujeme skutočnosť, že v tom, čo ten druhý hovorí, môže byť niečo pravdivé. Ide vlastne o ustúpenie útočiacemu partnerovi z cesty a poskytnutie voľného priestoru pre neho, aby mohol uvoľniť svoje negatívne emócie a zbaviť sa afektu. Takýmto spôsobom, ktorý je neočakávanou reakciou pre súpera, upokojíme situáciu. Technika *sebaotvorenia* sa používa na uľahčenie sociálnej komunikácie. Človek sa otvorene priznáva k chybám resp. negatívnym aspektom svojej osobnosti. Tým kritika prebehne a nemusí sa potom už obávať, že na neho bude útočiť kvôli tejto chybe alebo omylu. Ďalšou technikou asertivity je *mlčanie*. V určitých situáciách sa dá vhodné aplikovať, najmä tam, kde nevieme ako tomu druhému odpovedať. *Negatívna asercia* je metódou, pri ktorej na kritiku reagujeme tak, že akceptujeme chybu, alebo omyl a súhlasíme s kritikou namierenou na nás, ak je oprávnená a konštruktívna. Použitím tejto techniky sa redukuje zlosť a agresivita kritika. Ďalším rozšírením tejto techniky je metóda *negatívneho opytovania sa*, pri ktorej reagujeme na kritiku tak, že sa aktívne pýtame na podrobnosti a rozšírenie kritiky, s cieľom buď použiť získané informácie na sebazdokonalenie sa (ak sú konštruktívne) alebo ich vyčerpať (ak sú manipulatívne). Tým, že podnecujeme partnera k ďalšej kritike, môžeme tým dosiahnuť zmenu jeho názoru. *Selektívne ignorovanie* je technika, ktorá sa používa pri vyrovnávaní sa s manipulatívnu a neoprávnenou kritikou. Selektívne ignorovanie spočíva v tom, že na kritiku nereagujeme, čím sa vyhneme ďalšiemu útoku zo strany partnera. Medzi dôležité asertívne techniky patrí aj *kompromis*. Nie vždy je rozumné tvrdohlavo trvať na svojej požiadavke. Človek musí vedieť rešpektovať požiadavky a názory iných. Ak sa však človek rozhodne pre kompromis, nesmie tým stratiť sebaúctu, cieľom by malo byť dosiahnutie spokojnosti na oboch stranách.

Asertivita u vysokoškolských študentov. Výskumné zistenia. V našom výskume sme sa zamerali na meranie úrovne asertivity u denných a externých študentov Katedry manažmentu kultúry a turizmu. Cieľom výskumu bolo zistiť, aká je celková úroveň asertivity u jednotlivých účastníkov výskumu. Hlavnou výskumnou otázkou, ktorú sme si na začiatku stanovili, bolo zistiť, či existuje vzťah medzi úrovňou asertivity a vekom a taktiež sme skúmali vzťah medzi asertivitou a faktom, či jednotliviec pracuje s ľuďmi, alebo nie. Naším predpokladom bolo, že existuje pozitívny vzťah medzi úrovňou

asertivity a vekom. Taktiež sme predpokladali významný pozitívny vzťah medzi asertivitou a prácou s ľuďmi u jednotlivých respondentov. Na zhodnotenie úrovne asertivity sme použili dotazník pozostávajúci z 20 situácií, ku ktorým mali respondenti vyjadriť svoj čiastočný alebo úplný súhlas, resp. čiastočný alebo úplný nesúhlas. Na zhodnotenie úrovne asertivity sme použili dotazník pozostávajúci z 20 situácií. Jedná sa o popis konfliktných situácií, ktoré sú typické v bežnej každodennej komunikácii napr. komunikácia s priateľmi a známymi, komunikácia v obchode pri reklamacii tovaru, vystupovanie na verejnosti, jednanie s vysokopostavenými osobami, reagovanie na nátlak a manipuláciu a pod. Ku každej zo situácií mal respondent priradiť jednu z týchto ponúkaných možností: úplne súhlasím, skôr súhlasím, skôr nesúhlasím, vôbec nesúhlasím. Ku každej z odpovedí bol pridaný počet bodov, ktorý po spočítaní vyjadroval mieru asertivity respondenta. Ak respondent získal viac ako 70 bodov, využíval vo svojom správaní agresivitu, ak získal menej ako 30 bodov, jednalo sa o submisívneho jedinca a počet bodov od 30 do 70 reprezentoval rôzne úrovne asertivity. Výskumný súbor tvorilo 55 študentov dennej formy štúdia a 17 študentov externej formy štúdia, v oboch prípadoch sa jednalo o študentov bakalárskeho aj magisterského stupňa štúdia. Vekové rozvrstvenie respondentov bolo pomerne homogénne v dennej forme štúdia (priemerný vek študentov bol 22,3 rokov), v externej forme štúdia bola výskumná vzorka heterogénnejšia: respondenti v tejto skupine boli vo veku od 23 do 54 rokov. V nasledovnej časti príspevku popíšeme výsledky nášho výskumu. V prvej časti sme porovnávali celkovú úroveň asertivity u denných a externých študentov, ktoré získali v teste. Priemerné skóre denných študentov získané v teste asertivity bolo 51 (z celkových 70 bodov). Externí študenti získali v tomto teste priemerné skóre 54,6 bodu. Ak teda porovnáme celkové namerané hodnoty asertivity v týchto dvoch skupinách, môžeme konštatovať, že nie je výrazný rozdiel medzi skupinou denných a externých študentov. V skupine externých študentov je nameraná úroveň asertivity vyššia, avšak nepredstavuje signifikantný rozdiel. Predpokladáme, že vyššie priemerné výsledky externých študentov súvisia s ich pracovnými skúsenosťami, s prácou s ľuďmi a pod. Predpoklad, že medzi úrovňou asertivity a vekom bude existovať signifikantný pozitívny vzťah sa na našej vzorke respondentov nepotvrdil. Dôvodom môže byť pomerne malý vekový rozdiel medzi jednotlivými výskumnými skupinami, resp. malý počet respondentov vo vyššom veku. Druhou výskumnou otázkou, ktorou sme sa zaoberali, bolo zistiť, či existuje vzťah medzi úrovňou asertivity a faktom, že respondent pracuje s ľuďmi. Skupina respondentov, ktorí v dotazníku uviedli, že pracujú s ľuďmi, mala oproti druhej skupine mierne vyššiu úroveň asertivity, avšak sa nejednalo o štatisticky významný rozdiel. Priemerné skóre tých, ktorí pracujú s ľuďmi bolo 52,1 bodu a priemerné skóre študentov, ktorí s ľuďmi nepracujú bolo 50,3 bodu.

Záver. Cieľom nášho výskumu bolo zistiť do akej miery je úroveň asertivity ovplyvnená vekom a skutočnosťou, že jednotlivci pracuje s ľuďmi. V našej vzorke respondentov sa nepotvrdil významný vzťah medzi vekom a úrovňou asertivity, avšak mierne vyššie priemerné hodnoty asertivity u externých študentov naznačujú, že práca s ľuďmi a množstvo pracovných skúseností má pozitívny vplyv na rozvoj asertívnych zručností.

Literatúra a pramene:

BOROŠ, J. *Základy sociálnej psychológie*. Bratislava: Iris, 2001.

CAPPONI, V. – NOVÁK, T. *Asertivne do života*. Praha: Grada publishing, 2012.

CAPPONI, V. – NOVÁK, T. *Sám sobě psychologem*. Praha: Grada publishing, 1998.

KHELEROVÁ, V. *Komunikační a obchodní dovednosti manažera*. Praha: Grada publishing, 2010.

LAHNEROVÁ, D. *Asertivita pro manažery*. Praha: Grada publishing, 2012.

PÁLENÍK, L. – SOLÁROVÁ, E. – ŠTEFANOVIČ, J. *Vybrané kapitoly z psychológie*. Bratislava: Metodické centrum, 1995.

VYBÍRAL, Z. *Psychologie komunikace*. Praha: Portál, 2005.

Kontakt:

Mgr. Jana Hučková, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: jhuckova@ukf.sk

A Research on Customer Satisfaction in Travel Agencies

Ibrahim Giritlioğlu – Ali Bağdadi – Elif Giritlioğlu

Key Words: Customer, Customer Satisfaction, Hatay, Travel Agent

Abstract: Customers are the most valuable asset of today's businesses and is the main element that determines the future of businesses and they need them to maintain their businesses. Customer satisfaction is the key to a successful business in the service sector. Customer satisfaction is a concept that arises from the expectation of a product or service at the time of purchase and the experience gained after use. In this context, the purpose of this research is to expose customers' satisfaction levels who buy services that are offered by the travel agents in the Hatay area of Turkey. This research was conducted by survey method on 723 customers who buy services from travel agents who offer services in Hatay province of Turkey. The data obtained from the study were analyzed by SPSS 21.0 statistical package program. As a result of the factor analysis, it was determined that the customer satisfaction consisted of (1) satisfaction from the personnel, (2) satisfaction with the product, (3) satisfaction with physical characteristics, and (4) reliability satisfaction dimensions. As a result of this research, it was revealed that the general satisfaction of the customers who bought services from the travel agencies was high.

Introduction. Today, tourism has become an important power and global importance in the world economy. It includes the activities of people traveling and staying away from home for tourism, business or other purposes. This phenomenon which is named as tourism, has a wide impact in economic terms and constitutes a basic feature of today's civilization (Oral – Kurgum 1997).

The fact that the tourism event is in a continuous development and transformed into an increasingly complex structure has been one of the main factors that triggered the emergence of many enterprises with different characteristics (Barutçugil 1984). As a result of these differences resulting from the diversification of tourism demand, the need to classify tourism enterprises has emerged. One of the species that emerged within the scope of this classification is travel agencies. Travel Agencies are companies that perform a function that facilitates the contact between tourism demand and supply within the tourism industry and they completely produce service (İçöz 2000). Travel agencies aim to improve their relations with their customers and ensure customer satisfaction in order to ensure the continuity of their activities in an increasingly competitive environment and to achieve competitive advantage by increasing market share (Aksu – Şirin 2016).

Literature. In recent years, people started to travel more because of the development level of individuals, convergence of countries, rising living standards and decreasing working hours (Gökdeniz 1990). As a result of these increasing travel trends, the tourism event has spread over a wider area and has become a widespread phenomenon by individuals around the world (Aktaş – Doğanay – Gökmen – Gazibey – Türen 2015). Travel agencies, which have been established for commercial purposes and act as intermediaries in the provision of touristic needs and displacements of people, sell the products of tour operators, make reservations for tour operators in line with the demands and provide transportation to the regions needed for tourists who buy holidays (Hacıoğlu 2000). Travel agencies can be considered as a distribution vehicle that establishes a relationship between tourists and the establishments which produce touristic goods and services and as organizations that meet these travel requirements (Goeldner – Ritchie 2003, Ahıpaşaoğlu 2001). Travel agencies contribute to the promotion and marketing of country tourism by making sales marketing activities (İçöz 2003). Therefore, they contribute to the development of both country and world tourism.

The most valuable asset of today's enterprises and the basic elements that determine the future of the enterprises and they need to sustain their lives are the customers (Çınar 2007). The customer is defined as the decision-makers and groups who have the authority to buy for themselves or on behalf of a particular organization under certain rules. In the marketing concept, it is defined as the person or organizational unit that actually makes the purchase decision (Tek 1999). As in all other stakeholders of the service sector, the priority in travel agencies is to ensure customer satisfaction. The benefits of a successful service bring high satisfaction, greater loyalty, increased profit and positive advice and resale. Many references to the concept of customer satisfaction can be found in the literature;

Oliver (1981) defined customer satisfaction as an emotional response to a particular product and service experience. This response is developed

based on customer perceptions and service performance expectations. If the perceived service performance exceeds the expectations of the customers, the approval leads to customer satisfaction and vice versa (Fornell 1992). Westbrook and Oliver (1981) describe customer satisfaction as an emotional response to certain products or services purchased, retail outlets, even behavior patterns and experiences (or related) provided by the general market.

According to the World Tourism Organization (WTO 1985) a definition of customer satisfaction is a psychological concept that includes a sense of well-being and satisfaction, which is the result of achieving or expecting an attractive product or service. MacKay and Crompton (1990) describe the satisfaction in a similar way by focusing on the psychological consequences of experiencing the service.

Fornell (1992) defines customer satisfaction as an evaluation process where experience is as good as it should be. The customer decides whether he is satisfied with the purchase of a product, or after having experienced a kind of service encounter with a company official. Customer satisfaction is the result or the final step of a psychological process for evaluating the products which are needed and purchased (Peter – Olson 1993). Knowing what the customer's wishes and requirements and even their expectations, is very important in terms of the way in which customer satisfaction can be achieved. Because, if the enterprises predict correctly the customer demands and needs of customers, differentiate their products and services, customer satisfaction is formed in response to their expectations, thus increasing the desired sales, increasing the market share and increasing business profitability (Özer – Günaydın 2010). Therefore, if the customer expectations aren't met, this may lead to dissatisfaction of customers and in the next level, the customers may prefer other enterprises

Method. The primary purpose of the research is to reveal the satisfaction level of the customers who buy service from travel agencies. In this context, this research was conducted by survey method on 723 customers who buy services from travel agents who offer services in Hatay province of Turkey. In the study, the multi-criteria satisfaction analysis scale developed by Siskos and Grigoroudis (2010) was used to determine the level of customer satisfaction.

Results. Demographic characteristics that define participants are presented in Table 1. 48.3% of the participants were women and 51.5% were men. The majority of the participants were participants between the ages of 21 and 30 with a rate of 36.5%, the others are between the ages of 31-40 with a rate of 25.7, 20 years old and below are 17.8%, between the ages of 41-50 with a rate of 14.2%.

The highest percentage of education level is 29.8% of high school graduates. It is seen that other participants are 24.2% of associate degree graduates, 22.9% of undergraduate graduates and 19.1% of primary education graduates. 45.4% of the participants were married and 54.3% were single.

In terms of income level, the income group consists of 34.1% and the income is between 401-2000 TL. This is followed by 30.7% with 1400 TL and below income groups, 21.7%, with 2001-3000 TL income groups and 10.4% with 3001-4000 TL income groups.

Table No. 1: *Demographic information of the sample*

	Frequency	Percentage
Gender		
Female	350	48.3
Male	373	51.5
Age		
20 years and below	129	17.8
21-30 ages	264	36.5
31-40 ages	186	25.7
41-50 ages	103	14.2
51 years and older	42	5.8
Education Level		
Elementary Education	138	19.1
High School	216	29.8
Associate Degree	175	24.2
Bachelor's Degree	166	22.9
Master or Doctorate	29	4.0
Marital Status		
Married	329	45.4
Single	393	54.3
Level of Income		
1400 TL and below	222	30.7
1401 TL-2000 TL	247	34.1
2001 TL-3000 TL	157	21.7
3001 TL-4000 TL	75	10.4
4001 TL and above	23	3.2

Factor Structure of Agency Agents Satisfaction Scale. Exploratory factor analysis was performed in order to reveal the sub-dimensions of satisfaction with travel agencies.

Exploratory Factor Analysis. In the exploratory factor analysis applied to the Customer Satisfaction Scale, the inference method was determined as the maximum likelihood, the rotation method was promax and the eigenvalue was 1.

First of all, the criteria and tests of the data for the factor analysis were included. The KMO criteria was calculated as 0.94. This value reveals the suitability of the existing data group for factor analysis. The 0.000 value obtained as a result of the Barlett Sphericity Test is meaningful and has shown that it is possible to switch to analytical analysis.

In the exploratory factor analysis, there were 33 items in four dimensions under the first stage. Substances that were not assigned to any factor, those that received cross factor loads were moved out of analysis in sequence and this process was continued until there was no cross load on any factor. When the factor load was lower than 0.30, the limit of the load difference between two items in cross-loads was greater than 0.20 (Karasar 2016). As a result of these applications, a total of 8 items were excluded from the data set including ps5, pcs5, pcs6, pcs7, pss2, pss3, pss4, pss5, and 25 items remaining on the customer satisfaction scale were collected under four dimensions. Then, the consistency of each dimension constituting the resulting factor structure was calculated by Cronbach Alpha coefficient. Factor loads, eigenvalues and Cronbach's alpha values of the scales are presented in Table 2.

Table No. 2: **Factor Structure of the Customer Satisfaction Scale and Cronbach Alpha Internal Consistency Coefficient**

	Factors			
	1	2	3	4
ps11 The fact that the travel agency employees are confident about the service.	0.79			
ps8 The timely fulfillment of the services of the travel agency employees.	0.78			
ps7 The communication skills of the travel agency employees.	0.78			
ps12 That the travel agency employees do their best for the benefit of the customers.	0.77			
ps9 Travel agency employees help with questions.	0.72			
ps2 The fact that travel agency employees have the necessary knowledge to answer questions.	0.67			
ps6 The friendly behavior of the travel agency employees to the customers.	0.66			
ps1 Travel agency employees in the field of expertise	0.62			
ps4 The friendly behavior of the travel agency employees against the customers.	0.60			
ps13 The fact that travel agency employees offer various suggestions to customers.	0.58			
pss7 The services provided by the travel agency meet my expectations.	0.55			
ps10 The fact that the travel agency employees meet their requests.	0.54			

	Factors			
	1	2	3	4
pss1 The first time the service of the travel agency has been fulfilled without error	0.50			
ps3 Travel agency employees physical appearance	0.49			
pss8 From the payment facilities offered by the travel agency	0.45			
as2 Travel agency's communication facilities		0.87		
as1 From the location of the travel agency		0.74		
as5 Travel agency easy transportation		0.70		
as3 The availability of the travel agency's website.		0.67		
as4 Parking facilities of the travel agency.		0.60		
pcs2 The view from the outside of the travel agency workplace.			0.81	
pcs1 The interior design of the travel agency.			0.66	
pcs4 Travel agency lighting.			0.48	
pss6 The reliability of the travel agency.				0.98
pcs3 The layout of the travel agency.				0.83
The eigenvalues	42.52	6.07	5.71	4.74
Explained variance ratio	% 15.31	% 30.43	% 3.85	% 3.15
Cronbach Alpha	0.91	0.84	0.76	0.86

Extraction method: Maximum Likelihood.

Rotation method: Promax with Kaiser normalization.

Rotation was done with 6 iterations.

As a result of the factor analysis, it was determined that the customer satisfaction consisted of (1) satisfaction from the personnel, (2) satisfaction with the product and service, (3) satisfaction with physical characteristics, and (4) reliability satisfaction dimensions. As a result of factor analysis, the satisfaction level of the customers according to dimensions is given in Table 3.

Table No. 3: Customer satisfaction dimensions mean and standard deviations

	n	Expected Range	Actual Range	Arithmetic Mean	Standard Deviation
Satisfaction from the personnel	723	1-5	1-4	3.91	0.71
Satisfaction with the product	723	1-5	1-4	3.83	0.79
Satisfaction with physical characteristics	723	1-5	1-4	3.63	0.85
Reliability satisfaction	723	1-5	1-4	3.81	0.85

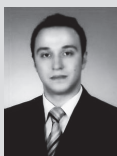
According to the table, the mean satisfaction level of the personnel is 3.91, the mean of the satisfaction of the product is 3.83, the mean of the reliability satisfaction is 3.81, and the physical characteristics of the mean satisfaction rate is 3.63. The overall satisfaction was calculated as 3.80 ± 0.80 .

Conclusion. In this study, the highest satisfaction mean of the participants was found as the satisfaction level of the personnel and the lowest satisfaction mean was the satisfaction with physical characteristics. This finding is similar to the findings of a study in a city hotel in Saint Petersburg (Guterman 2015). On the other hand, satisfaction from the personnel, which is the highest level of customer satisfaction was seen in another research in the health sector. In this study, the measurement tool of the current research was used (Drosos – Tsotsolas – Zagga – Chalikias – Skordoulis 2015). Accordingly, it is seen that the high scores of personnel satisfaction are confirmed by the measurements made from different areas with the same method and thus our findings are supported. As a result, it was concluded that the satisfaction of the personnel is the most positively evaluated element in customer satisfaction and the overall satisfaction level is high.

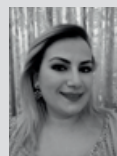
Bibliography:

- AHIPAŞAOĞLU, S. *Seyahat İşletmelerinde Tur Planlaması ve Yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık, 2001.
- AKSU, M. – VE ŞİRİN, M. *Otel İşletmelerinde Hizmet Kalitesinin Müşteri Memnuniyeti. Tekrar Satın Alma ve Tavsiye İsteği Üzerine Etkisi: Trabzon Ortahisar Örneği*. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2016, pp. 530-544.
- AKTAŞ, R. – DOĞANAY M. – GÖKMEN, Y. – GAZİBEY, Y. – TÜREN, U. *Sayısal Karar Verme Yöntemleri*. İstanbul: Yayınları, 2015.
- BARUTÇUGİL, İ. *Turizm İşletmeciliği*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1984.
- ÇINAR, T. *İşletmelerde Müşteri Hizmeti Ve Müşteri Memnuniyeti İle Farklı Bankalar Ve Bölgeler İçin Müşteri Memnuniyeti Belirlemeye Yönelik Uygulama*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- DROSOS, D. – TSOTSOLAS, N. – ZAGGA, A. – CHALIKIAS, M.S. – SKORDOULIS, M. *Multicriteria Satisfaction Analysis Application in the Health Care Sector*. Haicta, 2015.
- İÇÖZ, O. *Seyahat Acenteleri ve Tur Operatörlüğü Yönetimi*. Geliştirilmiş 3. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, 2003.
- FORNELL, C. *A national customer satisfaction barometer: The Swedish experience*. Journal of Marketing, 56, 1992, pp. 6-21.
- KARASAR, N. *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar-İlkeler-Teknikler*. Nobel Yayın Dağıtım, 2016.
- GOELDNER, C. – RITCHIE, B. *Tourism: principles, practices, philosophies*. 9th edition. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc, 2003.
- GÖKDENİZ, A. *Paket turlar ve üretim safhaları*. In: Anatolia Aylık Turizm ve Kültür Sanat Dergisi. Ankara: Ekim-Kasım-Aralık, 1990, pp. 44-48.
- GRIGOROUDES E. – SISKOS, Y. *Customer Satisfaction Evaluation*. New York: Springer, 2010.

- GUTERMAN, Y. *Customer Satisfaction Evaluation And Recommendations For A Marketing Communication Case: Business-Hotel "Karelia". Unpublished master's thesis, MAMK University of Applied Sciences, 2015.*
- HACIOĞLU, N. V. *Seyahat Acentacılığı ve Tur Operatörlüğü. Bursa: Baskı Vipaş Kitabevi Yayınları, 2000.*
- MACKAY, K. – CROMPTON, J. *Measuring the Quality of Recreation Services. Journal of Park and Recreation Administration. Vol. 8 (3), 1990, pp. 47-56.*
- OLIVER, R., L. *Measurement and Evaluation of Satisfaction Processes in Retail Settings. Journal Retailing. 57 (3), 1981, pp. 25-48.*
- ORAL, S. – KURGUN, O. A. *Otel İşletmeciliği ve Otel İşletmeciliğinde Verimlilik Analizleri. İzmir. 1997.*
- ÖZER, Ö. – VE GÜNAYDIN, Y. *Otel İşletmelerinde Müşteri memnuniyeti ve Müşteri Sadakati İlişkisi: Dört Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama. In: İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt 11, Sayı 2, 2010, pp. 127-154.*
- PETER, J., P. – OLSON, J., C. *Consumer Behavior and Marketing Strategy. Homewood, IL: Irwin, 1993.*
- TEK, Ö. B. *Pazarlama ilkeleri: Türkiye uygulamaları global yönetsel yaklaşım. 8 Baskı. İstanbul: Beta Yayın, 1999.*
- WESTBROOK, R., A. – OLIVER, R. L. *The dimensionality of consumption emotion patterns and consumer satisfaction. Journal of Consumer Research, 18, 1981, pp. 84-91.*
- WTO. *Identification and evaluation of those components of tourism services which have a bearing on tourist satisfaction and which can be regulated and state measures to ensure adequate quality of tourism services. World Tourism Organization, Madrid, 1985.*

Kontakt:

Assoc. Prof. Dr. İbrahim Giritlioğlu
Gaziantep University
Vocational School of Tourism
and Hotel Management Department
E-mail: giritlioglu@gantep.edu.tr

Graduated master Elif Giritlioğlu
Gaziantep University,
Social Sciences Institute
Tourism Management Department
E-mail: ecemnisa27@icloud.com

Graduated master Ali Bağdadi
Gaziantep University,
Social Sciences Institute
Tourism Management Department
E-mail: bagdadi1212@gmail.com

Eroticko – magické elementy v tradičnej kultúre Slovenska

Katarína Nádaská

Kľúčové slová: pieseň, erotika, mágia, tradičná kultúra, svadobný rituál, krst dieťaťa, lúbostné magické praktiky, magické nápoje a pokrmy

Keywords: song, eroticism, magic, traditional culture, wedding ritual, child baptism, love magic practices, magic drinks and meals

Abstract: The paper deals with the topic of erotic – magical elements in traditional culture in Slovakia. Traditional cultural and social norms differed also in the field of eroticism. Generally speaking, people are now more open and less shy, intimacy is retreating, and things that have been taboo in the past are public. Erotic and sexual motives in culture today are unambiguous, sometimes vulgar. The study addresses two main topics. The first is focused on eroticism in traditional song folklore. Erotic elements are studied in the songs of everyday life as well as songs that are related to family rituals such as baptism and wedding. The second is connected with the subject of magic, examining mainly the magical services of love and eroticism, magic drinks and meals.

Úvod. Akí boli naši predkovia? Prudérni, či naopak nič ľudské im nebolo cudzie? Erotika, sex a láska mali svoje významné miesto a čas rovnako u našich predkov, ako dnes. Lúbostné, svadobné aj erotické piesne sú súčasťou slovenského folklóru. Kultúrna a sociálna norma bola iná a iné bolo aj vyjadrenie erotiky. Erotika bola väčšinou poeticky zašifrovaná, ukrytá pred tými, čo sa s ňou stretnúť nemali.

V súčasnosti sa svet mení oveľa rýchlejšie ako v minulosti a mení sa aj vkus ľudí. Humor je dnes oveľa prvoplánovejší a surovejší ako v minulosti.

Vo všeobecnosti sa dá povedať, že ľudia sú otvorenejší a menej hanbliví, takže intimita ustupuje a vo verejnom priestore sa ukazujú aj veci, ktoré boli v minulosti tabuizované a ohraničené len na určité situácie (napríklad na čepčenie mladuchy, či na ukladanie na lôžko počas svadobnej noci....). Erotické a sexuálne motívy v kultúre sú dnes jednoznačné, niekedy až vulgárne.

Predkladaný príspevok sa venuje téme eroticko – magických elementov v tradičnej kultúre na Slovensku. Zameriava sa najmä na dva okruhy tém. Prvý z nich je zameraný najmä na erotiku v tradičnom piesňovom folklóre. Erotické prvky sleduje v piesňach každodenného života ale i piesňach, ktoré sa viažu k rodinným rituálom ako je krst a svadba. Druhý sa venuje téme mágie, skúma predovšetkým magické služby lásky a erotiky, magické nápoje a pokrmy.

Erotika v tradičnom piesňovom folklóre. Erotické piesne sa spievali a spievajú stále. Keďže sa však viazali len na určité príležitosti, nestretávame sa s nimi napríklad na vystúpeniach folklórnych súborov. V tradičných piesňach sa používa symbolika, ktorá zároveň slúžila ako druh istej cenzúry, aby sekundárny význam piesní pochopili tí, čo ho pochopiť mali.

Slovenské tradičné piesne sú veľmi poetické a ich erotický význam veľmi silno zašifrovaný. Príkladom toho je aj notoricky známa pieseň „Kohútik jarabý, nechod' do záhrady, polámeš ľaliu, potom ťa zabijú.“ Ide o pieseň, ktorú celé generácie detí spievali na základnej škole na hodinách hudobnej výchovy. Bola to jedna z prvých piesní, ktoré sa deti naučia hrať na flaute v rámci ľudových škôl umenia, deti si ju pospevovali na rôznych detských besiedkach.... Ak sa však zamyslíme nad textom tejto na prvý pohľad detskej piesne, rozpoznáme nádherný príklad ľudového šifrovania: kohútik – ako symbol mužského pohlavného orgánu, symbol záhrady je tiež viac-menej jednoznačný a ľalia ako symbol čistoty a nevinnosti s týmto kontextom tiež súvisí. Symbol ženy ako sexuálneho objektu alebo ženy a jej panenstva je v rôznych podobách stvárňovaný ako ružička, kvietok, kvet alebo vienok.

Vtipkovanie či debaty o intímnych sférach života sa v minulosti aj dnes viazali na určité situácie. Napríklad rozprávať erotické vtipy alebo spievať erotické piesne sa nemohli vždy, pretože to bola intímna téma. Tieto piesne sa často spievali na svadbách, po určitom čase, keď už boli svadobčania posmelení a uvoľnení alkoholom a nehanbili sa ich spievať. Obyčajne to bolo na záver svadby, či inej príležitosti, keď sa spievali piesne typu: „Ach mamičko svrbí ma...” alebo „Zaspala, nečula, šturili jej medzi nohy kocúra...”

„Zaspala nečula
pustila si do komory kocúra.
Zaspala nečuje
a kocúr jej medzi nohy tancuje.“
Ženská túžba je krásne vyjadrená slovami:
„Ej, aňi ja nechora
i ľubic ja možem,

a ľem bi ja jedla
suroveho mesa,
to pravda.
Aňi baraňini aňi hovedzini.
Ľem totej džvirini,
co dviha perini, to pravda ...“ (podľa Galko 1972 – 1983)

V tomto ohľade je zaujímavé sledovať, aký postoj k tradičným ľúbostným a erotickým piesňam zastávali samotní zberatelia piesní. Môžeme konštatovať, že zberatelia sa erotickým piesňovým motívom nevyhýbali a necenzurovali ich. Viacero roztopašných piesní nachádzame napríklad už v zbierke piesní z roku 1879 od zberateľa L. Furedyho a od A. H. Krčméryho. Ďalšie erotické piesne nachádzame aj v zbierke, ktorú zostavil L. Galko pod názvom Slovenské spevy (1972 – 1983). Nájdeme v nej aj tieto piesne:

„Moja milá prepelička,
čože bude večerička?
Priložíme líčko k líčku,
odbavíme, odbavíme večeričku;
priložíme líčko k líčku,
odbavíme, odbavíme večeričku.“

„Ach, mamičko,
bruch me boli,
odvedzce me do stodoli,
pološce mi pod ric snopka
a privedzce mi parobka, ejahoja...“

„Zradzil si me,
zradzil, zradlivi Janičku,
bodaj ce fras trimal
na rovnim chodničku!
Bodaj ce fras trimal,
až bi ce potrestal,
jaku si me mladu mladučičku prespal!
A či ti nežnala,
že ja bul pijani,
mohla si obracic kolenka do slami ...
Šag ja obracala,
a palcom zatikala,
aňi sama nežnam,
kedi som ci dala ... „

*„Hajačky, hajkačky, dalas mi stojački,
lepšie mi to padlo jak hrniec omáčki.“ (podľa Galko 1972 – 1983)*

Neskôr sa erotické motívy a obscénnosť v ľudovej tvorbe, najmä počas socializmu dostávali do úzadia a nevenovala sa im pozornosť. Napríklad aj z niekdajších zberov v rámci výskumov folklóru sa obscénne či erotické piesne zámerne vynechávali. Nájdú sa však autori, ktorí sa téme venovali a stále venujú. Problém bol skôr s tým, že erotické piesne sa spievali len v určitý čas a spievali ich len niektoré osoby. Boli nimi obyčajne ženatí muži a vydaté ženy – erotickými piesňami si napríklad muži doberali a „vábili“ ženy (Krekovičová 1990: 69-73).

Sex bol v minulosti v priamej reči v bežných rozhovoroch tabuizovaný. Aj preto sa spievanie a vtipkovanie o tejto téme viacej pardonovalo starším mužom, teda ľuďom, ktorí mali v societe určitú pozíciu. Ženy si o erotike spievali, keď vedeli, že žiadny muž nie je na blízku, alebo v situáciách, keď sa to hodilo. Takými príležitosťami bolo čepčenie nevesty, jej ustrojenie na svadobné lôžko, alebo pri krstinách, kde erotické piesne obyčajne spievala kmotra. Byť kmotrou na krstinách znamenalo spievať v určitom čase aj erotické piesne. Naši predkovia neboli prudérni. Tému lásky, erotiky a sexu brali ako normálnu súčasť života. Stačí sa pozrieť na texty ľudových pesničiek. Ešte aj dnes sa pri niektorých môžeme červenať.

*„A za jedno jablčko, za jednu plánku,
dala sebe opáčiť niže pupka jamku.“*

*„Jednu ruku do rozporka,
druhá ruku za ňadra,
poščaj ty mně vlaštovičku,
ja ti poščám strnada“*

*„Moja pičurienka,
na červeno kvitne,
budeže to za chlapca,
čo mi do nej pichne.“*

*„Tys mně dala veverku,
jáj sem ti dal sysla.“*

*„Za tú našú stodolečku,
za tú našu stodolú,
honil vrabec vrabčicu
s vytasenú šablicú.“ (podľa Hamar 1998).*

Mládež na vidieku, ale nielen ona mala veľa erotických možností. Sex a erotika neboli samoučelné, tvorili kompozíciu tradičných zvykov, obradov, životnej rudimentárnosti. Často vyjadrovali život v súlade s prírodou a v prírode, ako to bolo aj s láskou a milovaním, ktorá sa často odohrávala práve v prírode. Tieto motívy sú vyjadrené v nasledovných piesňach.

*„A v tím hajičku zelením, tam pri jarečku studzením.
Ribki plavali, kvitki voňali a oňi se milovali.“*

*„Šošovička šomre, pod ty dievča ku mne,
budeme sa šuchoriti na tom našom humne.
Šošovička, hrášok, pod ty dievča na šop,
budeme sa šuchoriti, kým nebude chlapček.“*

*„Keď sme išli na prechádzku
k zelenému hájičku,
rozpomen sa, moj najmilší,
na tú sladkú hubičku.“*

*„Ach, mamičko,
bruch me boľi,
odvedzce me do stodoli,
pološce mi pod ric snopka
a privedzce mi parobka, ejahoj.“*

*„Bodaj ce fras trimal,
až bi ce potrestal,
jaku si me mladu mladučičku prespal!“*

*„A či ti nežnala,
že ja bul pijani,
mohla si obracic kolenka do slami...“*

*„Šag ja obracala,
a paľcom zatikala,
aňi sama nežnam,
kedi som ci dala ...*

*„Oves, oves, zelení oves,
a ja ti ňedám, trebárs sa obes.
Ach, jačmeň, jačmeň, zeleň jačmeň
a ja ťa dievša tej noci načnem.“*

*“Záhon šošovičky, záhon cibule,
daj sa dievča pojebat, nič ti nebude.” (podľa Hamar 1998)*

Erotika a telesná láska patrili prirodzene k životu. Na svadbách, v dedinskej krčme, v kúdeľných chyžiach, na Jána, na senách, všade, kde sa stretávala slobodná mládež nachádzame nielen piesne plné citu, ale i bujarosti života. Zimné obdobie od novembra do marca patrilo práve slobodnej mládeži a ich stretávkam v kúdeľných chyžiach, kde sa okrem pradenia ľanu a konope a párania husích pierok hrali rôzne spoločenské hry so silným erotickým nábojom ako napríklad „ščipane“, „paľene“, „vaľane“ a pod.

V minulosti ženy pod pracovným odevom nenosili spodnú bielizeň. Rovnako muži pri práci nosili voľnú košeľu a široké gaty so šnúrkou v páse. Vrchný pracovný odev žien bol veľmi jednoduchý – podprsenky v modernom zmysle slova neexistovali. Keď sa počas žatvy, či počas kosenia a hrabania sena chceli „polúbiť“, našli si skrytý chládok a aj vďaka odevu, ktorý neprekážal, sa „polúbili“ a pracovali ďalej.

V živote slovenského ľudu máme zastúpené nielen monogamné vzťahy, v niektorých folklórnych prejavoch nachádzame i náznaky skupinového sexu. Je tak napríklad v hre: „Či mi vidno, či mi cma, či mi v rici ňecholta.“ Paradoxom boli tiež hry pri mŕtvom, ktoré mali silne erotický motív a hrávali sa v minulosti priamo v dome, kde ležal vystretý nebožtík. Ich hlavným motívom bol kolobeh života – jeden život vyhasol a druhý sa v spojení muža a ženy počal.

Erotika, lúbosť a milovanie tvorili korenie života našich predkov a zobrazovanie lásky v ľudovej piesni patrí k základným fenoménom duchovnej kultúry. Mnohé porekadlá a úslovia, ale i piesne dokumentujú, že sex patril k mladým ľuďom. Paradoxne mnohé z nich pochádzalo práve z úst dievčat a žien.

*„Keď začne dievka po poli krákorit,
nech začne matka výbavu hotoviť,
keď začne dievka po poli spievať,
nech začne matka čepiec vyšívať.“*

„Skôr ustráži matka vrece bláh ako jednu dievku.“

„Svätá som, svätá som, keď mi šturiš, rada som.“

*“Podťe chlapci k nám,
holú onú mám,
boha poproste
nech mi obroste,
veď to bude vám.”*

*“Pustite ma mamko na tanec,
lebo sa mi zažal kahanec,
pustite ma mamko do rána,
donesiem vám ráno faránna.”*

Na druhej strane, keď sa už uzatvorilo manželstvo, telesná láska bola určená len pre manželský pár. Z ľudovej piesne z Terchovej sa k tejto téme dozvedáme:

*„Pod fertyškou ništ nemám,
tam je jedna ruža,
do teho ťa ništ neni,
to je môjho muža.“*

Normatívna morálka a religiozita prikazovala morálny a cnostný život. Žitá religiozita a život sám samozrejme bol často odlišný. Stačí sa pozrieť na slová nasledovnej piesne alebo humorného ľudového úslovja:

*“Prečo sa ty za mnou vláčiš,
keď mi ani neopáčiš?
Ani večer, ani ráno, aký si ty sprostý Jano.“*

„Musí vojsť, lebo svadba bola drahá...!“

Na Gemeri sa počas svadby spievali „zavíjankové pesničky“, plné erotiky a dvojzmyslov. Počas čepčenia nevestu zatvorili do miestnosti so staršími ženami. Z hlavy jej sňali veniec a nahradili ho čepcom. Pri tejto príležitosti spievali nasledovné piesne:

*/: Hej, poď von, poď von, Mariš krásna. :/
/: Už na dvore tvoja kasňa. :/
/: Hej, ňi len kasňa, aj periňi. :/
/: Odberaj sa od rodini. :/
/: Hej, čie sú to huski na ťej vode. :/
/: Čo tak chodia po slobode. :/
/: Hej, vo dne v noci vždy gágajú. :/
/: Mne smutnému spať neďajú. :/
/: Hej, nemôžem spať ani ležať. :/
/: Musím k svojej milej bežať. :/
/: Hej, a to ešte tejto noci. :/
/: Pomilovať sivé oči. :/
/: Hej sivé oči, jak tátarka. :/
/: Biele líčka, jak fíjalka. :/*

/: Hej Mariš, Mariš, čo nám naháš. :/
 /: Keď sa od nás tak odberáš. :/
 /: Hej, zanechám Vám strom zelení. :/
 /: Pravou rúčkou zasadený. :/
 /: Hej, na tom strome, biela šatka. :/
 /: A v tej šatke naša láska. :/

1. Mara, moja Mara, sedem pánov tebe,
 /: krpce som si zodrav, krpce som si zodrav šo, som chodiv k tebe. :/
2. Ty si krpce zodral a ja podprsenku,
 /: teraz budem nosiť, teraz budem nosiť, ciculienky vonku. :/
3. Mal som ja frajerku volali ju Dorka,
 /: nechcela mi vopchať, nechcela mi vopchať, rúčku do rásorka.:/
4. Starý môj, starý môj smrdíš mi za dimom,
 /: nebudem s tebou spať, nebudem s tebou spať, pod jednou perinou.:/
5. Koby pod perinó, ale pod jedliškó,
 /: a zakryjemó sa a zakryjemo sa mojuju kabaniškou.:/ (podľa terénneho výskumu autorky na Gemeri v roku 2015)

Erotické piesne sa spievali najmä v rámci krstín a svadby, no našli by sme ich napríklad aj ako paródie na pohrebné plače. Erotika v slovenskom folklóre nebola prvoplánová a samoúčelná. Vyjadrovala obrad zasvätenia, bola prejavom humoru, vyjadrením plodnosti, úrody či kontrastu života a smrti.

„Pásol som ja bíle húsky, ty si pásla kačky,
 ja som lahol dolu bruškom a ty horeznačky.“

V rámci folklóru sa erotickosť vyjadrovala veľmi sofistikovane. Existovali piesne, povesti, vtipy či príslovia, v ktorých sa povedalo všetko priamo a iný než erotický význam sa v nich hľadať nedal, avšak vo väčšine obsahov sa tieto témy vyjadrovali poeticky.

Vymetala i a i a iizbu, vytrčila pi a pi a
 /: pipku novú tajtíkovú na pre-daj. :/
 A on vyšiel na a na a naa-plot, vytrčil jej ko a ko a
 /: kohutíka jarabého krásného. :/
 A ona mu kri a kri a kriičí, že jej tečie z pi a z pi a
 /: z pitvorečka do dvorčeka potôčik. :/ (podľa terénneho výskumu autorky na Gemeri v roku 2015)

Erotiku naši predkovia vyjadrovali za pomoci symbolických a poetických výrazov. Napríklad na označenie pohlavných orgánov alebo sexuálneho styku používali veľké množstvo výrazov. V pôvodných ľudových textoch sa

často používalo prirovnanie pohlavných orgánov k svetu zvierat, vyjadrovali ich slovami: zajac, lasica, medveď, liška, baran a ovca, had, mačka, alebo k pracovným nástrojom, ako napríklad: kolovrat, vreteno, fajka a iné. Symbolika slúžila ako druh cenzúry, aby druhotný význam piesní pochopili iba tí, čo ho pochopiť mali. Príležitosti na spievanie erotických piesní bolo, ako už sme písali, mnoho. Patrilo k nim aj Vajano, teda pálenie tzv. svätajánskych ohňov, tiež mužské stretnutia pri pálenke, kde sa erotické piesne prelínali s tzv. pijan-skými piesňami. Niekedy sa erotické piesne vplietali do tzv. „rozkazovačiek“, alebo piesní, kde jednu slohu, často improvizovanú, zaspievali muži a smerovali ju na ženy. Ženy im vzápätí rovnako vtipne a improvizovane odpovedali. Išlo o kúzlo danej chvíle, improvizácia menila aj samotný text piesne.

„Keď som išiel od má milej, bol mesiačik vysoko.
 Ona zamnou pozerala, či som ja už daleko.
 Neprešiel som na pol cesty, ona zamnou volala.
 Vráť sa milý, duša moja, prenocuj tu do rána.
 A on sa jej vyhovára, že je tu aj s koníčkom.
 A ona si utierala sivé očka ručníčkom.“

„Pred richtára mostík, pred richtára mostík,
 pred richtára mostík prehýba sa, prehýba sa.
 Pod ním ďatelinka, pod ním ďatelinka,
 pod ním ďatelinka, zelená sa, zelená sa.
 Ďatelinka drobná, ďatelinka drobná.
 Ďatelinka drobná nekosená, nekosená.
 Už je moja milá, už je moja milá,
 už je moja milá odvedená, odvedená.“

„Kto si ju odviedol, kto si ju odviedol,
 kto si ju odviedol, nech si ju má, nech si ju má.
 Len nech sa predo mnou, len nech sa predo mnou,
 len nech sa predo mnou neobjíma, neobjíma.
 Aj keď sa objíma, aj keď sa objíma,
 aj keď sa objíma, nech sa v noci, nech sa v noci.
 Nech len ju nevidia, len nech ju nevidia,
 len nech ju nevidia moje oči, moje oči.“

/: Čačina, Čačina, zelená čačina, :/
 /: beľár je to dievča s čiernima očima. :/
 /: Sto krát som ti vravel, na vedomie dával, :/
 /: keď chceš mojou biti s iním neboskavaj. :/
 /: Ty si nič nedbala len si boskávala, :/
 /: ja som sa oženil ty si tak ostala. :/

/: Otec moj, otec moj, málo si ma trestal, :/
 /: ti si volki pásol, ja som dievča prespal. :/
 /: Ty si volky pásol v hľbokej doline, :/
 /: ja som dievča prespal, doma na perine. (podľa Hamar 1998) :/

Môžeme konštatovať, že kultúrna a sociálna norma našich predkov bola úplne iná, iné bolo aj vyjadrenie erotiky. Bolo poeticky zašifrované, ukryté pred tými, čo sa s ňou stretnúť nemali. V erotických ľudových piesňach sa veľmi často opakujú aj niektoré typy povolání: Drotár, drôtovať alebo tkať... Na označenie erotiky sa využívali jednoducho činnosti, ktoré môžu evokovať pohlavný styk. Tie činnosti sa núkali aj ako symboly niečoho iného, než len práce ako takej.

„Já sem dobrý remeselník z tej Trenčánskej stolice!
 Po mestách aj po dedinách chodím drotovať hrnce.
 Keď já idem po mestečku, na mne volajú devky:
 „Ach, moj milý drotáričku, poď mi zdrotovať hrnky!“
 Tu já v kuchyni v kútičku,
 zadrotoval sem rangličku.
 Já jej dám dobrý hrubý drát,
 ona sa jemu bude smát.“
 „Slúžila som u tkáča, a to bolo dávno,
 chcela som sa naučiť, ako sa tká plátno.
 Jedna nôžka sa vystrie a druhá sa skrčí,
 de sa nitke rozšíria, tam sa člnok strčí.“ (podľa Galko 1972 – 1983)

Erotika v slovenskom folklóre nebola prvoplánová a samoučelná. Vyjadrovala obrad zasvätenia, bola prejavom humoru, vyjadrením plodnosti, úrody či kontrastu života a smrti. Spievanie erotických piesní fungovalo ako tok emócií. Piesne tiež vzdelávali, spievali sa napríklad pri ustrojení nevesty na svadobné lôžko. Erotické piesne boli a sú živou súčasťou života. Dievča alebo mládenec sa na základe náznakov učili a socializovali. Medzi ľudovými piesňami nájdeme aj vulgárnejšie piesne. Tie sa spievali vtedy, keď už bola uvoľnená atmosféra. V takýchto piesňach sú vulgárne slová povedané priamo a otvorene.

„Okolo Trenčína letela cicina,
 pička na lopate, vitajte ujčiná.
 Okolo Trenčína letela cicina,
 kokot na lopate, vitaj, milý brate.
 Vysoko sa podpásala, mrndulienku ukázala.
 „Trtkav si ma, trtkav, bodaj zdravia ňemav,
 takím kokotiskom, jak s husacím piskom.“

„Vysoko sa nepodpasuj, mrndulienku neukazuj.“
 „Štal som, štal som,
 videla mi, videla mi, videla mi.
 Pýtal som si nedala mi, nedala mi, nedala mi.“

„Ako si mi pichav,
 tak som ťi prijala,
 do riti si mi pchav,
 pička vrzúkala.“

„Dám, dám, dám, dám, čo bych nedala,
 veď Anička od malička rada dávala.
 Dobré že je mamko, dobré že je vám,
 ľahnete si do postielky a otec ku vám.“

„Alebo ma vydávajú, alebo ma zatvárajte,
 lebo ja mám chlapcov rada, to je na môj veru pravda.“
 „Jurina, jurina, samá duňďarina,
 veď som sa ja s Ďurom spávať naučila.
 Naučila som sa, nebolo mi treba,
 ale mi je teraz odvykati beda.
 Beda mi odvykať, čo som naučená.“

„Moja mila na mašine šila,
 do paľca jej ihla uderila,
 pošla k doktorovi, že ju palec boľi,
 že jej ihla uderila.
 A pan doktor to bars dobrí človek,
 posadil ju na visokí stolec,
 dal jej aspirínku, šup s ňu pod perínku
 a už ju palec ňeboľel.“

Niektoré z piesní s erotickými alebo až vulgárnymi motívami sú novšieho dátá, vznikali už v 20. storočí. Môžeme ich označovať za zľudovené. Ich texty nás odkazujú na vzťahy, sex, plodenie, sklamanie v láske, inými slovami povedané, realitu života.

„Ani som s ňou nenocoval,
 ani som s ňou nespál
 a ona mi odkazuje:
 „Kolébenku chystaj!“
 „Pýtala sa Eva Adama,

čo ma Adam medzi nohama.
Čo sa ty máš Eva pýtati,
to sa inštrumenty na deti.

„Keby si ty chcela, ja by chcel,
lahli by sme si my na posteľ,
spravili by sme si uzlíčky,
čo by mali nôžky, ručičky.“

„Zaspalo dievča vyše rybníka,
otrčilo ritku na úradníka.
„Dobre mu urobilo, keď mu otrčilo,
nech sa nekuká.“

„Ej, povolila sem mu enom na pŕl palca
a on ho tam vrazil až po samé vajca.“

„Poza bučki, poza peň,
viberem si kerú sŕem.
Viberem si bohatú,
čo má ona chlpatú.
Jedna mala viholenú
a tá druhá hladkú
a tá tretia vižďobanú
až do sámho zadku.“

„Čo sa stalo jednej žene stratila si cvičku v sene.
Kunda má či riama, čiri kunda, margaréta juchájda.
Čo jej bude muž povedať, keď jej bude v noci hľadať.
Kunda má či riama, čiri kunda margaréta juchájda.
Povedali jezuiti že je ona blízo riti.

Kunda má či riama, čiri kunda, margaréta juchájda.
Povedali františkáni že je ona na dve strani.

Kunda má či riama, čiri kunda, margaréta juchájda.
Spytuje sa matka dcéry, načo sú jej tie dva diery.

Kunda má či riama, čiri kunda, margaréta juchájda.
Tá prvá je na sračku a tá druhá na jebačku.

Kunda má či riama, čiri kunda, margaréta juchájda.“ (podľa terénneho
výskumu autorky z okolia Topolčian 2016)

Erotické piesne sú súčasťou duchovnej kultúry Slovenska, len niektoré z nich, tie poetickejšie, sa spievajú dokonca bežne ako spomínaná pieseň Kohútik jarabý... Iné, v ktorých sú veci pomenované viac priamo, sa spievajú

len počas určitých príležitostí. Samozrejme, ľudová tvorivosť a tým aj vznik nových piesní sa tvorí neustále. Ako príklad uvádzame zľudovenú pieseň z okolia Prešova:

„Šofere, šofere, gdje vašo motore.
V Prešove v garažu i na štacióne.

Šofer še opije a plano keruje,
na každej zatačke dzifče pomiluje.
Šoferova žena bledá jak ta scena,
a šofer červený, ľubi šicke ženy.“

„Lubil ši mŕne Jane v komore na ladze,
tak ši mi sľuboval, že mi nič nebudze.

A na mojom brušku ľudze uvidzeli,
co sme my v komore spolu urobili.“ (podľa terénneho výskumu autorky
v Prešove a okolí v roku 2017)

Magické služby lásky a erotiky. V tradičnej duchovnej kultúre Slovenska sa stretneme aj s ľúbostnou a erotickou mágiou. Tento typ mágie slúžil na upevnenie už jestvujúceho vzťahu, na osvieženie lásky alebo udržanie rovnováhy v partnerskom vzťahu. Do popredia sa preto dostali úkony na podporu spájania a upevnenia utvoreného zväzku. Pri jednej praktike sa napríklad z vosku, dreva, slamy či cesta zhotovili dve bábky predstavujúce muža a ženu. Mužskej bábke sa pripevnili na hlavu vlasy ženy a ženskej bábke zasa vlasy muža. Bábky sa mali zakopať pri splne mesiaca pod ovocný strom, ktorý rodil. Najvhodnejšia vraj bola čerešňa. Obrad mal zabezpečiť, aby partneri boli navždy spolu a šťastní. Bolo však treba dať pozor, aby bábky niekto nevykopal, lebo kúzlo by potom stratilo účinok, ba naopak, partnerom sa tým mohlo uškodiť.

Erotická mágia v tradícii slovenského ľudu si vyslúžila mená: očarovanie, porobenie, počarenie. Iniciátorkami takéhoto využitia mágie boli najmä ženy, ale nezavrhovali ju ani muži. Muži sa však k jej praktikám uchýľovali menej, keďže muži a ženy plnia rozdielne sexuálne roly a majú rozdielne požiadavky na partnerský vzťah.

Erotická mágia často využívala princíp podobnosti. V praktických magických úkonoch sa verilo, že kúsok zo ženy zastupuje ženu ako celok. Ak sa teda podarí dostať kúsok zo ženy do muža, na inú ženu sa už viac ani nepozrie a stále bude túžiť len po tejto jedinej žene. Parciálna mágia sa využívala najmä pri príprave nápojov alebo jedál lásky. Na východnom Slovensku, na Kysuciach a na Orave bola zaužívaná magická prax podať mláďencovi potravu či nápoj s obsahom dievčenských telesných výlučkov. Do pálenky,

ktorá sa ponúkla vyvolenému, sa pridali napríklad kvapky menštruačnej krvi. Podobne to platilo aj o príprave jedla. Na čele nahej ženy sa rozbili vajcia, ktoré sa nechali stieť po celom jej tele. Medzi nohy sa jej postavila rajnička, do ktorej sa vajcia zachytili. Z nich sa pripravila praženica a ponúkla sa zvolenému mužovi. Pri nápojoch lásky sa využívali aj odvary z mandragory, húb holohlavcov a iných rastlín.

Známe bolo aj pečenie ľubezných pagáčikov. Vydajachtivé devy do cesta na pagáče pridali štipku prachu pozmetaného zo štyroch kútov izby. Z ochlpenia pod pazuchami a na ohanbí si odstrihli kúsky a spolu so štyrmi vlasmi ich spálili na popol, ktorý primiešali do cesta spolu s kvapkou menštruačnej krvi. Cesto vymiesili, upiekli z neho pagáče a dali zjesť mládenčovi. Pokrm im mal zaistiť jeho stálosť a vernosť. Dôkaz nájdeme v texte piesne z Myjavy:

*„Ej, moselas ňe moja milá,
moselas ňe poďelat.
Ej, moselas ňe z puče chupky
do pagáčkú zadelat.“*

Dievčatá niekde pridávali mládencom do jedla soľ. Túto soľ mala mať pod sebou v papieri zabalenú prvorodička pri pôrode. Bolesti, ktoré ona pociťovala pri pôrode, mal pociťiť aj muž, ktorý by zjedol takto osolený pokrm a jeho bolesti sa mali skončiť až v prítomnosti dievčiny, ktorá mu jedlo takto osolila. Menštruačná krv, sliny a pot boli najčastejšími a najrozšírenejšími zložkami nápojov lásky. Ženy mohli použiť na varenie tiež vodu, v ktorej sa predtým umyli. Keď muž zjedol s ňou pripravené jedlo, mal pociťiť neodolateľnú túžbu po dotýčnej žene.

Ak si už žena získala lásku a pozornosť muža, bolo potrebné magické úkony z času na čas zopakovať, aby si lásku a vernosť partnera zabezpečila natrvalo. Magické praktiky sa preto používali aj preventívne, nielen v prípade ohrozenia ľubostného vzťahu.

*„Kdeže si Anička, kdes tú vodu brala?
Tá vodička bola, tá vodička bola, bola čarovaná.
Nečarovala som, ani moja mati.
Lež ju čarovali, lež ju čarovali moje modré oči.
Pozri sa, Anička, na ten suchý topoľ,
až sa rozzelená, až sa rozzelená, potom ja budem tvoj.“*

V prípade, že nápoje a pokrmy lásky využívali muži, do pálenky či jedla dali svoje spermie, pot alebo sliny a nápoj ponúkol vyvolenej žene, aby si takto poistil jej lásku. Magické úkony na udržanie ľubostného vzťahu sa robili najmä v období, keď sa partneri museli na čas odlúčiť a nemali možnosť vídať a stykať sa. Bolo preto nevyhnutné, aby k sebe pripútali svoje srdcia, aby sa

vzájomná láska nevytratila. Najmä ženy sa usilovali docieľiť, aby na nich muž myslel dňom i nocou až dokedy sa opäť nestretnú.

Keď láska mládenca k dievčine ochabla a ten sa obzeral po iných, odvrhnutá dievka si svojho mládenca mohla privolať späť aj tak, že rozložila oheň zo siedmich drevok z bazy, do ohňa dala soľ a čarovala nasledovnými slovami:

*„Moja para po tebe,
tvoja láska po mne.
Tvoja radovizeň,
tvoja túžovizeň,
po mém sladkém tele,
po mém sladkém méne,
po mém sladkém dýchání.“ (podľa Melicherčík 1958)*

Nevera manželského partnera sa údajne mohla potrestať jeho očarováním.

*„Ej, ženy, ženy,
poradteže mi,
veď ja mrcha muža mám,
aj v noci nespí,
na druhé myslí,
čože mu ja robiť mám?
Choď ty do poľa,
natrhaj zelia,
všakového korenia,
keď to okúsi,
zmok ho vziať musí,
a ty budeš slobodná.“*

Ak si žena sama nevedela poradiť s neverným mužom, oslovila vedomca alebo vedmu, ktorí používali na neverníka zariekanie s vodou. Vodu z deviatich potokov zliat vedomec do džbána a vylial ju na šípový krík. Poliaty ker šibal odtrhnutým mladým šíповým šľahúňom, ktorý mal ostré a tuhé ostne a hnevliým hlasom predniesol preklínanie nasmerované na nevernú osobu:

*„Jaké požičianisko,
aké vracanisko,
na tvé škaredé telisko.“*

Tým sa malo dosiahnuť privolanie kľatby, choroby, bolesti ako pri pichaní ostňov na telo neverníka. Aj na privolanie ženícha slúžila voda. Za týmto účelom bolo treba o polnoci naberať vodu z riečneho brodu, umyť si ňou tvár a hovoriť pri tom zariekanie:

„Kaluža, kaluža,
daj mi muža!
Vyše mosta, nižé mosta,
aby nemal nikde miesta.
Len u nás!
Vyše lávky,
nižé lávky,
aby nemal nikde stávk,
Len u nás!“ (podľa zápisu Holubyho 2005)

Podobný účinok malo aj umývanie na Veľký piatok alebo aj na Veľkonočný pondelok. Skoro ráno pred východom slnka sa umývalo vodou z rieky, pričom sa tiež odriekalo podobné zarietanie. Zarietkať sa pritom mohla aj vrba, pod ktorou sa česali, pričom vrba zarietali:

„Vrba, vrba, daj mi muža,
červeného ako ruža
a bieleho ako kvet,
a dobrého ako med.“ (podľa zápisu Melicherčíka 1958)

Veľmi časté bolo uvrhnutie klatby na sokyňu či soka v láske. Príkladom takéhoto preklínania je klatba, ktorá bola roku 1716 zaznamenaná pred trenčianskou súdnou stolicou. Prípad sa týkal ženy, ktorá bola tajnou milenkou istého Juraja Majthyného z Beckova. Aby sa zbavila jeho manželky vyslovila na jej adresu túto klatbu:

„Dones Bože muoru
do Majthinich dvoru!
Z toho sveta zhlád
protivnicu moju!“

Klatba mala manželku pána domu pripraviť o život. Aby dievča, ktoré šlo na tanečnú zábavu, malo na nej úspech a bolo stále v kole, dávalo si do šiat zašit magické rastliny a skôr, než vkročilo na tanečný parket, malo potichu odriekať zaklínanie:

„Stojte, dievky v tanci,
jako kura vo vajci!
Ja budem tancovať
so švárnymi chlapci!“

Stojte dievky, stojte,
jako blato svinské!

Ja budem tancovať,
jako kolo mlýnske!“ (podľa Holuby 2005)

Erotická mágia sa však využívala aj na rozbíjanie manželstiev či partnerských vzťahov. Kto chcel napríklad ublížiť mladým manželom, usiloval sa im na ich svadbe dať vypiť trocha vody, v ktorej umývali mŕtveho, alebo vody, v ktorej poumývali mačky a psovi zadok. Ak sa to podarilo, manželstvo malo byť veľmi nešťastné. Vzhľadom na to, že v minulosti neboli rozvody bežné, manželia sa mali potom po celý život navzájom v nefungujúcom zväzku veľmi trápiť.

Ďalší spôsob, ako prekaziť spoločné manželské šťastie, bol známy z východného Slovenska. Tu sa pripravila kytica s asparátom a do kytice sa pridala nôžka čiernej sliepky či kohúta aj s pazúrikmi. Kytica sa nenápadne pohodila mladému páru pod nohy, najlepšie keď vychádzali z kostola. Ak ju novomanželia prekročili alebo na ňu stúpili, ich manželstvo malo byť spečatené ako nešťastné. Motívom škodenia mladomanželom mohla byť závišť alebo žiarlivosť. Prípadne niekto bosorke dobre zaplatil, lebo mu záležalo na tom z iných príčin, aby boli manželia spolu nešťastní. Aj z tohto dôvodu obsahovali svadobné obyčaje množstvo ochranných prvkov proti nečistým silám.

Erotická mágia sa v minulosti hojne praktizovala. Aj na Slovensku jestvuje veľmi trefné príslovie: „Ženich čarovaný – chrbát zmaľovaný!“ Inými slovami povedané, pričarovaný partner či partnerka obyčajne neprinášajú šťastné manželstvo, skôr také, kde prevládali hádky, spory, alkohol a fyzické aj psychické násilie.

Literatúra:

- BACHTIN, M., M. Francois Rabelais a lidová kultura středověku a renesance. Praha: Odeon, 1975.
- GALKO, L. Slovenské spevy. 1. diel. Bratislava: Opus, 1972
- GALKO, L. Slovenské spevy. 4. diel. Dodatky 1. (1 – 700), Bratislava: Opus, 1976.
- GALKO, L. Slovenské spevy. 3. diel. Bratislava, Opus, 1971.
- GALKO, L. Slovenské spevy. 2. diel. Bratislava: Opus, 1973.
- GALKO, L. Slovenské spevy 7. Reg. Bratislava: Opus, 1989.
- GALKO, L. Slovenské spevy. 5. diel : Dodatky 2 (701-1400), Bratislava: Opus, 1981.
- GALKO, L. Slovenské spevy 6 : Dodatky 3 (1401-2153), Bratislava: Opus, 1983.
- GALKO, L. Kytica slovenských ľudových piesní. Martin: Osveta, 1970.
- HAMAR, J. Komické a erotické v ľudovej piesni. Dizertačná práca, Bratislava, 1998.
- HOLUBY, J. L. Národopisné práce. Martin: Matica Slovenská, 2005.
- KREKOVIČOVÁ, E. Erotické motívy v slovenskej ľudovej piesni. In: Sociologické a štýlotvorné koncepty v etnomuzikológii. Zborník z 20. etnomuzikologického seminára. Bratislava: Slovenská muzikologická asociácia pri Slovenskej hudobnej únii, 1990, s. 69 – 73.

LEŠČÁK, M. – MARČOK, V. (eds.). *Červené jablčko v oblôčku mám. Ľudová ľudostná pieseň*. Bratislava: Tatran, 1980.

MELICHERČÍK, A. *Chrestomatia*. Matica Slovenská, 1958.

NÁDASKÁ, K. *Čary a veštby*. Bratislava: Fortuna Libri, 2017.

V texte boli použité ukážky piesní a rozprávání z terénnych výskumov na Gemeri, v Topolčanoch a okolí, v Prešove a okolí uskutočnené v priebehu rokov 2015 – 2017.

Kontakt:

PhDr. Katarína Nádaská, PhD.
Archív Starého mesta Bratislava
Vajanského nábrežie 13
80000 Bratislava
E – mail: katka.nadaska@gmail.com

Britský punk rock ako reakcia na spoločenskú situáciu¹

Marcel Mudrák

Kľúčové slová: hospodárska situácia, punk, punk rock, Sex Pistols

Key words: economic situation, punk, punk rock, Sex Pistols

Abstract: 20th century was marked by several turbulent changes in society which reflected in culture, politics, ways of thinking and art. Most of these social changes were reflected by the youth of that time. New subcultures and counter-cultures originated, and they promptly responded to current problems and issues of the society. Economic and social conditions in many European countries such as Great Britain worsened significantly. In the early 1970s there were problems that emerged from the sharp downturn in economy, rise of inflation, decline in industrial production and related rising unemployment. These problems were also reflected in British society, especially in some of its classes, and were manifested by radicalization, rejection of traditional British political system and inclination to the various extremist expressions, widespread strikes, violence in sport events, increasing crime, and so on. One of the emerging sub-cultures was punk and its related music style punk rock. The punk movement was reaction to the frustration that young people experienced from various social problems. Punk distanced from the hippie movement and its thoughts, proclaiming a return to the roots of rock and roll. Punk was not only a rock style, but also a highly formed alternative community of blank generation emphasizing clutter, chaos and anarchy in society. One of the most important groups that formed British punk rock was The Sex Pistols.

¹ Príspevok je publikovaný ako výstup z projektu UGA I/9/2018.

Úvod. 20. storočie sa vyznačovalo množstvom turbulentných zmien v spoločnosti, ktoré sa odzrkadlili v kultúre, politike, spôsobe myslenia, ako aj v umení. Na väčšinu týchto spoločenských zmien, problémov a negatív reflektovala najmä vtedajšia mládež, ktorá iniciovala vznik viacerých nových subkultúr a kontrakultúr.

Hippies. Odpoveďou na spoločenskú situáciu 60. rokov bolo najmä hnutie hippies, vyznávajúce mnohé hodnoty, ktoré boli diametrálne odlišné od vtedajšieho stredného prúdu. Ideály hnutia vyvrcholili najmä počas leta roku 1967, ktoré dostalo prezývku Leto lásky. Počas tohto leta sa približne 100 000 členov a prívržencov hippies zhromaždilo v San Franciscu a jeho okolí, kde chceli spopularizovať svoje ideály a životný štýl ako pacifizmus, odmietanie konzumného spôsobu života, konzumáciu ľahkých drog a pod.

Hippies bolo masovým hnutím, ktoré výraznou mierou ovplyvnilo viaceré aspekty kultúry – módu, hudobné preferencie, politické názory a pod., ale nemožno ho považovať za jednotný a jediný myšlienkový prúd vtedajšej mládeže. Hudobný kritik a žurnalista David Fricke sa v tejto súvislosti vyjadril: „Utopické vízie z roku 1967 nemohli pretrvať, pretože nešlo o univerzálnu myšlienku, ale o záležitosť jedného vzruchu spoločnosti, jedinej vekovej skupiny a navyše len jej časti. Zabúda sa na to, že nie všetci pobežovali naokolo s dlhými vlasmi a v sandáloch.“ (Whately 2008a)

Koncom 60. rokov sa atmosféra v Európe výrazne zmenila. Dochádzalo k politickým a sociálnym nepokojom. Spisovateľ Barry Miles tvrdí: „Viseľo to vo vzduchu. Bolo to úplne niečo iné. Celá atmosféra sa zmenila a viac sa spolitizovala. Človek už nebol šťastné dieťa kvetov, vykračujúce si po Hyde parku s vencom margarétok vo vlasoch. Mohol pribehnúť policajt a udrieť vás po hlave. Rok predtým by vám pokojne pripálil joint.“ (Whately 2008a)

Hospodárska a spoločenská situácia vo Veľkej Británii. Hospodárske a spoločenské pomery sa v mnohých krajinách Európy, ako napr. Veľká Británia výrazne zhoršili. Začiatkom 70. rokov a v ich priebehu sa vo Veľkej Británii prejavili problémy, ktoré vyplynuli z prudkého poklesu ekonomiky, rastu inflácie, poklesu priemyselnej výroby a s tým súvisiacej rastúcej nezamestnanosti. Tieto problémy sa odrazili aj v britskej spoločnosti, najmä v niektorých jej vrstvách. Prejavili sa radikalizáciou, odmietaním tradičného britského politického systému a príklonom k rôznym extrémistickým prejavom, rozsiahlymi štrajkami, násilím pri športových podujatiach, rastúcou kriminalitou a pod. „Británia sa zdala byť nepríjemným miestom, ktoré je nevhodné na normálny život. Ľudia sa nostalgicky pozerali na upokojujúce stereotypy susedstva a tepla 2. svetovej vojny, keď sa zdalo, že prevláda komunálny a vlastenecký „Dunkirk Spirit“ – Duch Dunkirku.“ (Morgan 2017) Slovné spojenie Dunkirk Spirit označuje ochotu skupiny ľudí, ktorí sú v zlej situácii, aby si navzájom pomáhali. Odvoláva sa na evakuáciu spojeneckých vojsk z francúzskeho mesta Dunkerque cez Lamanšský prieliv. Do Operácie Dynamo, ako sa daná evakuácia nazývala,

sa zapojilo aj množstvo dobrovoľníkov z radov civilného obyvateľstva, ktorí vlastnili lode a pomáhali s presunom vojakov na britské územie.

Punk rock. Jednou z novovznikajúcich subkultúr bol punk a s ním súvisiaci hudobný štýl punk rock. Punkové hnutie reagovalo na frustráciu, ktorú mladí ľudia zažívali v spojitosti s vyššie uvedenými spoločenskými problémami. Punk sa dištancoval od hnutia hippies a ich myšlienok a hlásal návrat ku koreňom rocku. Význam slova punk je nejasný. V archaickej angličtine sa výraz pravdepodobne používal aj na označenie prostitútky. V neskorších obdobiach sa jeho význam zmenil a slúžil ako pomenovanie pre chuligána alebo darebáka.

„Punk rock bol reakciou na vzrastajúcu sofistikovanosť art rocku. Hudobníci zdôrazňovali jednoduchosť v hudobnom myslení a používaní výrazových prostriedkov, vnášali do rocku hnev, rebélu a provokáciu. Vracali sa k pôvodným ideálom rockerov zo začiatku 60. rokov, hovorili o pošliapaní ideálov hippies. Podnety pre punk rock dali v druhej polovici 60. rokov Frank Zappa and Mother of Invention, Lou Reed so skupinou Velvet underground, neskôr Patti Smith. Skutočný nástup punku nastal až v roku 1976, na britskej pôde v období Margaret Thatcher, kedy teenageri reagovali na nezamestnanosť a nudu mládeže. Punk bol nielen rockovým štýlom, ale aj výrazne sformovanou alternatívnou komunitou blank generation (prázdnej generácie), zdôrazňujúcej neporiadok, chaos a anarchiu v spoločnosti“ (Kajanová 2010: 58).

Počiatky punku môžeme hľadať v myšlienke hudobného vyjadrenia hnevu, zúrivosti a rebelantskej zaniatenosti nezamestnanej vrstvy mladej generácie robotníkov, ktorá sa rozvinula do výrazného, zreteľne rozpoznateľného hudobného štýlu, vyhraneneho takmer ako svetonázor či štýl života. Britský punk bol ostrým výstupom proti súčasnému stavu spoločnosti (Dixon 1980: 211).

Námety piesní v punk rocku. V rámci punkovej hudby možno sledovať dve kategórie komunikačného obsahu piesní.

1. Komentovanie spoločnosti – Obsahuje narážky na politickú situáciu, náboženstvo, mediálne osobnosti (napr. športové, filmové...), technológie, okultizmus, užívanie drog a otvorenú kritiku všetkého ako jedínú perspektívu cestu poukazovania na svetovú situáciu.

2. Hrubosť a násilie – Obsahuje narážky alebo metafory o šírení zbraní a chorôb, narážky na vojnu, smrť, prejavy agresie ako údery, strelba, psychická agresivita a i. (Podpera 2006: 145).

Spomenuté obsahové zameranie piesní už v súčasnosti nie je pravidlom v punkovej scéne, keďže mnohé kapely sa vyjadrujú aj k menej páľčivým problémom spoločnosti. Vo svojich textoch už hľadajú aj možnosti na zlepšenie situácie, ktorá nemusí byť bezvýchodisková, vyjadrujú sa k rôznym vtipným témam. Texty punkových kapiel už nemusia primárne pôsobiť agresívne, nahnevane a bezvýchodiskovo.

Punková hudba v 70. rokoch znela výrazne odlišne od ostatných rockových žánrov. Bolo to spôsobené viacerými faktormi. Väčšinou sa jednalo o amatérskych neškolených hudobníkov, ktorí ovládali len jednoduché základné postupy hry na hudobné nástroje. Vo svojich výrazových prostriedkoch a hudbe, ktorú tvorili, boli preto značne limitovaní svojimi hudobnými schopnosťami. Upúšťali od improvizovaných hudobných pasáží, ktoré boli typické pre hard rock, art rock a pod. a pridržali sa jednoduchých štruktúr pomerne krátkych piesní, ktorých primárnym cieľom bolo vyznieť priamočiaro a úderne a v krátkej piesni vypovedať určité posolstvo. Výrazne sa mení aj spev, ktorý sa stáva pre punk rock charakteristický. Spev v punkovej hudbe bol často neškolený a intonačne nepresný.

„Posun nastáva v nečistej intonácii a v použití deklamovaného spevu s novým výrazom, kde hnev, agresivita, napätie, odpor, v estetike hnus, škaredosť, prinášali nový pohľad na svet. Rovnako zvuk sa odvracia od art rockového sofistikovaného zvuku syntetizátorov, estetického ideálu konsonantnosti a krásy vo farbe a priestorovosti. Dominantným obsadením sú spev, gitara, basgitara a bicie nástroje.“ (Kajanová 2010: 59)

Sex Pistols. Jednou z najvýraznejších nových skupín z Veľkej Británie, ktoré formovali punk rock, boli Sex Pistols. Názov kapely Sex Pistols vymyslel Malcolm McLaren, ktorý hľadal pomenovanie znejúce ako „sexi mladí vrahovia“ (Simpson 2010). McLaren stál za zrodom kapely. Bol to majiteľ provokatívneho fetišistického butiky s názvom SEX, v ktorom predával šaty od svojej vtedajšej partnerky, britskej návrhárky Vivienne Westwoodovej. V roku 1975 McLaren vytváral nové hudobné zoskupenie so svojimi tromi zákazníkmi a príležitostnými zamestnancami Stevom Jonesom, Paulom Cookom a Glenom Matlockom. V tom do obchodu vošiel John Lydon, ktorý mal zelené vlasy a tričko s nápisom *I hate Pink Floyd* (Nenávidím Pink Floyd). Výzor Johna Lydona, najmä spomínané tričko a fakt, že začal napodobňovať pieseň *I'm eighteen* od Alice Coopera, ktorá bola práve pustená z jukeboxu, upútali pozornosť McLarena a ostatných. John Lydon sa neskôr stal spevákom kapely. John Lydon, známy aj ako Johnny Rotten, sa k danej udalosti vyjadril: „Mal som tričko s nápisom „I hate Pink Floyd“ len tak zo zábavy, niežeby som sa nejako štýlovo obliekal. Jednoducho som mal tričko Pink Floyd, na ktoré som napísal Nenávidím. No a vyzerá to, že to rozbehlo jednu hudobnú kariéru. Bolo to šťastie alebo čo? Nevieť spievať, ale ani som sa o to nikdy nepokúšal, ale bavilo ma to.“ (Whately 2008b) Basgitarista Glenn Matlock o príchode Rottena do kapely povedal: „Vyzeralo to ako divná pantomíma, keď človek napodobňuje nahrávku niekoho cudzieho s chlapcami, ktorých sotva pozná a pripadá si trápne. Práve tým, ako to bolo celé na hlavu, to bolo zaujímavé. Spevom by si nezarobil ani na slaná vodu, ale aj tak na ňom niečo bolo.“ (Whately 2008b)

Lydon neskôr opísal sociálny kontext, v ktorom sa skupina zišla nasledovne: Začiatkom sedemdesiatych rokov bola Británia veľmi depresívnym

miestom. Bola úplne na dne, na uliciach sa váľali odpadky, bola obrovská nezamestnanosť, takmer každý štrajkoval. Každý bol vychovaný vzdelávacím systémom, ktorý vám tvrdil, že je zbytočné snažiť sa, ak ste prišli z nesprávnej strany..., nemáte žiadnu nádej a žiadne kariérne vyhliadky. Z toho všetkého vzišlo to moje ambiciózne ja a Sex Pistols a potom celá kopa plagiátorov po nás (Robb 2006: 97).

Zaujímavosťou je, že Sex Pistols vo svojich začiatkoch používali ukradnuté hudobné vybavenie. Paul Cook, bubeník Sex Pistols na tieto udalosti spomína: „Žili sme v Hammersmith a množstvo kapiel hrávalo v Hammersmith Odeon. Takže sme získali celú škálu vybavenia skôr, než sme vôbec vedeli hrať. Šťastie sa na nás usmialo, keď Bowie, prišiel vystupovať do mesta. David Bowie mal posledné vystúpenia koncertného turné s názvom Ziggy Stardust a medzi jednotlivými vystúpeniami nechali cez noc všetko vybavenie na pódii. To bola veľká chyba, najmä kvôli tomu, že nablízku sme boli my.“ (Deriso 2017)

Keď v roku 1976 začali Sex Pistols vystupovať verejne, postupne si získali okruh fanúšikov, ktorí sa zaujímali o novovznikajúci punkový žáner. Britská spisovateľka a punková hudobníčka Vivien Goldman sa o ich koncertovaní vyjadrila: „Sex Pistols rozhodne neusporadúvali typické vystúpenia alebo koncerty, kde by ste zaplatili za vstupné a za svoje peniaze sa zabavili. Skôr to pripomínalo spontánne konfrontačný umelecký happening.“ (Whately 2008b). Johnny Rotten opísal túto situáciu nasledovne: „Človek sa naučil, kam sa má správne postaviť, vedieť sa hýbať a odhadovať, odkiaľ priletia fľašky. A bolo ich dosť. Ľudia nás neznášali.“ (Whately 2008b)

Debutovým singlom kapely bola pieseň *Anarchy in the U.K.*, ktorá vyšla v roku 1976. Text skladby bol protestom proti spoločenskej situácii a britskému politickému zriadeniu. Slová piesne: *Som Antikrist, som anarchist, neviem čo chcem, ale viem ako to dosiahnuť*, mali výrazný politický kontext. V súčasnosti je skladba zaradená medzi 500 piesní, ktoré formovali rock and roll. Rebríček vypracovala Rock and rollová sieň slávy v USA.

Obrázok č. 1: Pôvodná zostava Sex Pistols (zľava Matlock, Rotten, Jones, Cook)

Zdroj: <https://www.last.fm/music/Sex+Pistols/+images/a41e45dda4234f0ebe96b2b3976b5fb1>

Kapela vystúpila v roku 1976 prvýkrát v televízii v Manchestri, kde zahrala práve pieseň *Anarchy in the U.K.* Britský žurnalista a hudobný kritik Charles Shaar Murray sa o udalosti vyjadril: „Keď Sex Pistols v televízii zahrali *Anarchy in the U.K.*, prišlo mi zvláštne, že zostali vo vnútri televízora. Človek mal dojem, že Rotten každú chvíľu vylezie z obrazovky a nasťahuje sa k vám do obývačky. Bola to jedna z najbezprostrednejších vecí, čo som kedy v televízii videl.“ (Whately 2008b)

Novovznikajúci britský punk rock bol rebéliou proti vtedajšiemu britskému politickému systému. Kapela Sex Pistols zareagovala vo svojej ďalšej tvorbe na vládu kráľovnej Alžbety II., druhým singlom *God Save the Queen*, ktorý bol vydaný v roku 1977. Singel vyšiel zhodou okolností práve počas príprav 25. výročia jej nástupu na britský trón. Pieseň vyvolala v Británii kontroverzné reakcie. Jej názov je totožný s názvom britskej hymny, má agresívny text, ktorý je namierený priamo proti kráľovnej.

Panovník je v Británii jedným z hlavných reprezentantov štátu a jeho postavenie je takmer nedotknuteľné. Otvorená kritika vlády Alžbety II. bola dovtedy netypická a nevídaná. Pracovníci továrne, v ktorej vyrábali singlové platne, vtedy odmietli obsluhovať lisovacie stroje na platne a vyhrážali sa štrajkom. Parafráza britskej hymny, ktorú text piesne obsahuje, provokovala všeobecne platné názory britskej verejnosti: „Boh ochraňuj kráľovnú, nie je to ľudská bytosť a žiadna budúcnosť neexistuje v zasnenom Anglicku... Keď

nie je budúcnosť, ako môže byť hriech, sme kvetiny hodené do popolnice², sme jed vo vašej ľudskej mašinérii, my sme budúcnosť, sme vaša budúcnosť.“ (Kajanová 2010: 59) Spevák Sex Pistols o piesni povedal: Je to zábavná pieseň, len tak na zasmiatie. Určite sme si nemysleli, že to bude považované za deklaráciu občianskej vojny (Hall 2017).

Singel dosiahol vysoké počty predaných exemplárov a okrem hudobného posolstva, bol zaujímavý aj grafickým návrhom obalu, ktorý patrí k najznámejším obalom nahrávok rockovej hudby. Obal zobrazuje kráľovnú Alžbetu II. s očami a ústami prelepenými novinovými výstrižkami. Kapela predaj singlovej platne podporila aj propagačným koncertom na lodi, ktorou sa plavili po rieke Temža okolo britského parlamentu. Koncert vyznel ako provokácia, plavbu prerušila polícia, ktorá zatkla niekoľko osôb.

Tretím singlom Sex Pistols bola skladba *Pretty Vacant*, ktorú vydali v júli 1977. Podľa basgitaristu Glenna Matlocka, bol hlavný gitarový riff piesne inšpirovaný piesňou SOS od skupiny ABBA. Matlock sa k okolnostiam vzniku piesne vyjadril: „V jednej pesničke mali taký riff. Je ho sotva počuť, ale napadlo ma to. Je to stále ten istý tón dookola, takže som s ním skúšal pracovať a dostal som sa k riffu *Pretty Vacant*. Ten riff je priamočiary, až debilný, ale rozvíja celý nápad piesne. Bola to jedna z prvých pôvodných skladieb Sex Pistols a zaoberala sa niečím iným, čo riešili popové kapely. Išlo skôr o manifest, výzvu, vyhlásenie stanoviska.“ (Whately 2008b)

Obrázok č. 2: Obal singlu *God Save The Queen*

Zdroj: https://www.telegraph.co.uk/content/dam/music/2017/05/26/GSTQ_trans_NvBQzQNjv4BqB6KEfdt5Cgfy-ucX6LjUDzqFnpLh5wjcaIDu-Ojf3tk.jpg?imwidth=1400

² Symbolom hippies bol kvet, hippies boli preto označovaní aj ako deti kvetov – flower children.

V októbri roku 1977 kapela Sex Pistols vydáva svoj debutový album s názvom *Never Mind the Bollocks, Here's the Sex Pistols*, ktorý bol rovnako ako ich pôsobenie na hudobnej scéne značne kontroverzný. Voľným prekladom by sme názov mohli preložiť ako Nerozprávajte hlúposti, tu sú Sex Pistols. Vydanie albumu sprevádzali rôzne nálady, ktoré súviseli najmä s použitím slova „Bollocks“ na obale platne, ktoré je považované aj za vulgarizmus. Spomenutý výraz môže označovať hlúposť, ale aj semenníky. Preto mnohé hudobné obchody odmietali vystavovať album vo výkladoch.

Podľa časopisu Rolling Stone je album je zaradený na 41. miesto z 500 najlepších albumov všetkých dôb. Johnny Rotten sa o albume vyjadril: „keby sa to všetko robilo tak, ako som chcel ja, pre väčšinu ľudí by to bolo nepočúvateľné. Snáď to je podstata hudby, že keď chcete, aby ju ľudia brali, musíte robiť kompromisy. (Levy 2007: 61)

Z umeleckého hľadiska bol zaujímavým počinom aj grafický návrh obalu platne. Podľa vtedajšieho manažéra Malcolma McLarena „Jediná skutočná požiadavka na *Never Mind The Bollocks* bola, že to muselo vyzeráť škaredo. Prišli sme s najškaredším obalom, ktorý sme vymysleli. Chcel som, aby to bola krásna škaredosť.“ (The story behind Sex Pistols' *Never Mind The Bollocks* album artwork 2016). Grafický návrh realizoval britský umelec Jamie Reid. Výzor obalu evokoval punkový princíp „urob si sám“ a v budúcnosti slúžil ako častá inšpirácia pre návrhy obalov albumov mnohých punk rockových kapiel.

Obrázok č. 3: Obal albumu *Never Mind The Bollocks, Here's the Sex Pistols*

Zdroj: <http://www.herestheartwork.co.uk/images/gallery/3059A.bmp>

Počas nahrávania albumu, kapelu kvôli nezhodám a rozdielnym názorom opúšťa pôvodný basgitarista Glenn Matlock, ktorý bol autorom viacerých piesní. Zámienkou na jeho vyhodenie bolo tvrdenie, že mal príliš rád hudbu The Beatles. Matlock bol nahradený Johnom Simonom Ritchiem, známym pod prezývkou Sid Vicious. John Ritchie získal post basového gitaristu najmä kvôli svojmu výzoru, ktorý stelesňoval vtedajšie punkové ideály. Výrazným problémom, ktorý následne zmenil postup pri nahrávaní albumu bol fakt, že Sid Vicious neovládal hru na basgitare, preto väčšinu partov basovej gitary nahral gitarista Steve Jones.

„Pri výmene Glena Matlocka za Sida Viciousa, stratili Sex Pistols talentovaného hudobníka. Na druhej strane to, že postavili Sida do svetiel reflektorov spôsobilo, že vytvorili ikonu populárnej kultúry. Postavu, ktorá sa stala tvárou britského punku, napriek tomu, že s hudbou má málo spoločného (Wawzenek 2017). Charles Shaar Murray sa k príchodu Viciousa do Sex Pistols vyjadril nasledovne: „Sid bol dokonalý punker. Postával v koženej bunde a zúrivo sa šklabil na fotografov. Potom sa im podarilo urobiť zopár zaujímavých fotiek, ale poriadnu pesničku už nezložili.“ (Whately 2008b)

Obrázok č. 4: Sex Pistols so Sidom Viciousom (zľava: Rotten, Cook, Vicious, Jones)

Zdroj: https://www.grammy.com/sites/com/files/styles/news_detail_header/public/gettyimages-592309028.jpg?itok=52LPNCo2

Zloženie Sex Pistols so Sidom Viciousom je pokladané za najznámejšiu zostavu kapely. Sid Vicious je často považovaný za vynálezcu tanca pogo, ktorý výrazne súvisí s punkovou kultúrou. Tanec spočíval v poskakovaní na mieste s rukami pri tele. Tanec získal svoje pomenovanie podľa tyče na skákanie – tzv. pogo, nakoľko pripomína pohyb tejto tyče. O vzniku tanca sa vedie viacero hypotéz. Jednou z nich je, že vzhľadom na klubové priestory, v ktorom sa punkové koncerty často odohrávali, a s tým súvisiaci nedostatok miesta na voľnejší pohyb, bol pogo jednou z možností, ako sa tanečne vyjadriť. Ďalšou hypotézou je, že Sid takýmto spôsobom narážal do ľudí na koncertoch, o ktorých sa domnieval, že nie sú príslušníkmi punkového hnutia. Pogo tanec sa stal výraznou súčasťou reakcií publika na koncertné vystúpenia nielen punkových kapiel a existuje aj v súčasnosti.

Rýchlo získaná sláva a členstvo v známej kapele zhoršilo existujúcu drogovú závislosť a sebadeštruktívne správanie Sida Viciousa. V januári roku 1978, keď prebiehalo turné kapely Sex Pistols po USA, sa tieto prejavy zintenzívnili a prispeli k výrazným problémom v kapele. Vyostrovali sa nezhody medzi členmi kapely a manažérom, došlo aj k viacerým násilným incidentom a útokom na obecnosť. Tieto incidenty prispeli k predčasnému ukončeniu turné, ktoré bolo zrušené po dvoch týždňoch. Vyvrcholili na poslednom vystúpení kapely v meste San Francisco, kde bola ako prídavok zahraná cover verzia piesne *No Fun* od kapely The Stooges. Rotten sa k poslednému koncertu vyjadril: „Asi každý z nás cítil, že to nie je sranda. Vôbec nám nebolo do smiechu. Tá pesnička nás hrozne bolela. Hnali sme to až do extrému. To nie je zábava a ani nebola. Posledná veta, cítili ste sa niekedy podvedení, bola určená celému svetu vrátane nás, pretože v tej chvíli som si podvedený pripadal.“ (Whately 2008b)

Keďže 18. januára 1978 spevák Sex Pistols Johnny Rotten ohlásil rozpad kapely, turné po USA bolo posledným. Po rozpade kapely už Sex Pistols v zostave s Viciousom nikdy nevystupovali. Sid Vicious zomiera na predávkovanie heroínom v roku 1979. Členovia kapely, vrátane tohto člena, boli v roku 2006 uvedení do rock and rollovej siene slávy, ale slávnostnej ceremónie sa odmietli zúčastniť.

Záver. Paralelne so Sex Pistols sa v Británii formovalo množstvo kapiel, ktoré rozvíjali ideály punkového hnutia a pokračovali v šírení jeho myšlienok. Medzi najznámejšie môžeme zaradiť The Clash, The Damned, Siouxsie and The Banshees a i. Hoci ideály punkového hnutia kulminovali najmä v 70. a 80. rokoch 20. storočia, jeho prejavy sa vyskytujú aj v mnohých rockových nahrávkach v súčasnosti.

Literatúra a pramene:

DERISO, N. *How The Sex Pistols ended up stealing David Bowie's equipment.* [online] (cit. 09-05-2019) Dostupné na: <https://ultimateclassicrock.com/sex-pistols-david-bowie-theft/>.

DIXON, R. *The cultural diffusion of punk rock in the United States.* In *Popular Music and society*, roč. 6, č. 3, 1980, s 210-218.

HALL, J. *God Save the Queen at 40: how the Sex Pistols made the most controversial song in history.* [online] (cit. 10-05-2019) Dostupné na: <https://www.telegraph.co.uk/music/artists/god-save-queen-40-sex-pistols-made-controversial-song-history/>.

KAJANOVÁ, Y. *K dejinám rocku.* Bratislava: Coolart, 2010.

LEVY, J. *Rolling Stone – 500 najlepších alb všech dob.* Praha, BB art, 2007.

MORGAN, K. O. *Britain in the Seventies – Our Unfinest Hour?.* [online] (cit. 25-04-2019) Dostupné na: <https://journals.openedition.org/rfcb/1662>.

PODPERA, R. *Quo Vadis Musica: Premeny sociálnych funkcií hudby.* Bratislava: Veda, 2006.

ROBB, J. *Punk Rock: An Oral History.* Londýn: Ebury Press, 2006.

SIMPSON, D. *Malcolm McLaren obituary.* [online] (cit. 05-05-2019) Dostupné na: <https://www.theguardian.com/music/2010/apr/09/malcolm-mclaren-obituary>.

The story behind Sex Pistols' Never Mind The Bollocks album artwork. 25016. [online] (cit. 20-05-2019) Dostupné na: <https://www.loudersound.com/features/the-story-behind-sex-pistols-never-mind-the-bollocks-album-artwork>.

WAWZENEK, B. *When Sid Vicious replaced Glenn Matlock in The Sex Pistols.* [online] (cit. 15-05-2019) Dostupné na: <https://diffuser.fm/sid-vicious-joins-sex-pistols/>.

WHATELY, F. *Sedem rockových vekov. 1. časť. Veľká Británia: BBC Two, 2008a. Dokumentárny film.*

WHATELY, F. *Sedem rockových vekov. 3. časť. Veľká Británia: BBC Two, 2008b. Dokumentárny film.*

Kontakt:

PhDr. Marcel Mudrák, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E – mail: mmudrak@ukf.sk

Na sedmohradskom salaši

(Valasi, valašská kolonizácia, Balkán,
balkanizmus a orientalizmus a ich odraz
v cestopisných spomienkach a literatúre)

Svetozár Krno

Kľúčové slová: cestopisy, balkanizmus, civilizácia, orientalizmus, salaš, valašská kolonizácia

Keywords: travelogues, balkanism, civilization, orientalism, „salaš” (remote encampments for sheep-guards), colonization according to Vlach law

Abstract: In his article, the author describes his immediate experiences from the South Carpathian Mountain range Parâng. He notices the daily life cycle of the „salaš”. He mentions the main directions of the colonization according to Vlach law and the habits and terminology disseminated with it. On the example of Jules Verne and Bram Stoker, he points out two different reflections on the image of the Balkan region in Western European literature. He explains orientalism and balkanism.

Pred búrkou. Zvečerievalo sa. Na hrebeni pohoria Parâng v Južných Karpatoch sa schladilo. Pokým vietor na hrebeni roznášal oblaky, na južnom trávnom úbočí sa trhala hmla. Na jej závojoch zasvietilo medzikružie. Oslnivo jasný stred lemoval žltý, zlatý, zelený a červený kruh. Zo svetla farieb predstúpila pred mňa veľká postava. Spočiatku bola nejasná, len neskôr sa jej obrysy zostrovali. Po chvíli som sa presvedčil, že tesne pod hrebeňom nestál nik z priateľov ani nik z rodu Homo sapiens. Na mliečnej oblohe sa objavil môj vlastný tieň.

Kývam na ducha rukou. Odpovedá mi. Vyťahujem fotoaparát a, samozrejme, fotografujeme sa navzájom. Pokúšam sa k nemu priblížiť a ostáva meravo stáť. Keď zastanem, prelud sa pohne. Tieň nemá len dva rozmery, ako sme si zvykli, ale tvorí trojrozmerný plastický obraz. Tvar i veľkosť mení s večne pulzujúcou hmlou. Bežím rýchle dopredu a alter ego sa mi lepí na päty. Nad sedlom sa dúhové medzikružie, ktoré môj tieň ako veniec nesie na krku, začne elipsovite natahovať.

Nezvyčajný prírodný úkaz, ktorý horolezci nazvali *vidmo z Brockenu*, nevyvoláva iba údiv, no aj úzkosť, ba až strach. Ale človek je už raz taký. Najviac sa bojí tých neškodných – mŕtvych a ešte viac neskutočných.

Zapadajúce slnko ma zbavilo nepríjemnej spoločnosti druhého ja. Pri šere však jedna úzkosť striedala druhú. Búrka bola na spadnutie. Rýchlo sa zmrákal a zrazu som myslel na noclažisko. K jazeru Călcescu (1 937 m n. m.) som schádzal za prítmnia. Chodník, ktorý i za dňa býva nevýrazný, akoby sa prepadol. Kontrastné obrysy okolia rozpustila mrákava. Pri posledných krokoch som sa viac spoliehal na pamäť ako na zrak. Až brechot starého ovčiarskeho psa ma presvedčil, že som nezišiel z cesty. Kráčať som po dne ľadovcového karu a za neďalekými skalami by mala stáť pastierska koliba. Teplo salaša priťahovalo ako magnet. Za sucha som stihol postaviť pri kamennej ohrade stan a čakal, kedy prihrmí prvý blesk.

Ani som dlho nespál, keď ma v kare prebudilo prenikavé kvičanie prasiat¹, ktoré prvé zavoňali snoriaceho medveďa. Až po nich sa ozval brechot psov. O niekoľko minút vstali aj pastieri a krikom vyhánali nevítanú návštevu. Macko, ktorého za tmy nik nevidel, ale len zvieratá cítili, si dal napokon povedať a pobral sa po svojom. Zakrátko som opäť vystrčil hlavu zo spacieho vreca. Prebudila ma búrka s prudkým lejakom. Po celodennej spare ju musel očakávať každý, no netušil som, že sa tak zrazu strhne. Po chvíli sa všetko, čo som nestihol strčiť do igelitových vreciek, dalo žmýkať ako špongia. V duchu som hromžil, ale čo prežívali ostatní na hrebeni?

Nado mnou, v sedle Piatra Tăiată (2 250 m n. m.), ako som sa neskôr dozvedel, sa ženili všetci transylvánski čerti. Vietor sa pohrával so stanom ako so stebлом trávy. Plátenný útulok sa rýchlo premenil na napustený bazén. Hromy a blesky orali svahy Parângu a sadili doň zápach síry. Nočnú čiernavu z času na čas rozpustil reflektor blýskavice. Uprostred noci, ktorú chvíľami striedalo pravé poľudnie, ostávalo noclažníkom iba čakať a čakať. Keď sa zdalo, že na hrebeň sa vracia pokoj, pekelný orchester sa rozkrútil znovu. A ľudia hovorili, že tí hore majú vždy na ružiach ustlaté.

¹ Sviňa domáca (*Sus scrofa domestica*) bola skrotená pre šiestimi tisícročiami v Číne zo svine divej (*Sus scrofa*). V Európe sa objavila v staroveku. Pod zemou cíti koreňky, vyniká čuchom lepším ako pes. Má smolu, že rodí 8 až 14 mláďat, rýchlo priberá a dosahuje až dvesto kilogramov. Málokedy zomrie prirodzenou smrťou. Často sa objavuje na našom jedálnom lístku. Židia a moslimovia ju zakázali konzumovať.

Po troch dejstvách búrka utíchla. Premočený a premrznutý som čupel pod skalou, tešil sa na východ slnka a jeho životodarné teplo. Konečne začalo svitať, ale slnko zastalo nad mrakmi. Navyše, len čo som rozložil po skalách vyžmýkaný odev, opäť sa rozpršalo. Toľký cynizmus som od Matky Prírody veru nečakal.

Host v kolibe v Parângu. Pastier pred kolibou na mňa zakýval. Rýchlo som zbalil mokré veci a pobral sa za ním. Rumunské salaše na rozdiel od našich stoja stále ďaleko od osád a komunikácií. Koľaje po motorke či dokonca automobile na okolitej tráve, ktoré spájajú slovenské salaše s dedinami, sme tu márne hľadali. Jediným dopravným prostriedkom ostali kôň a somár.

Valašské rodiny nasledujú cez letnú sezónu hlavu rodiny. Na nejednom salaši žijú pastieri vedno so ženami a deťmi, ba niekde som stretol tri generácie. Interiéry bežných rumunských a slovenských pastierskych dreveníc sa trochu líšia. V rodinných kolibách cítiť ženskú ruku, väčší poriadok a teplo domova. A turistu, čo sa sem prvý raz zatúla, prekvapí pohľad na šijací stroj. Na transylvánskych holiach chovajú pestrejšiu paletu zvierat ako u nás. Spoločne sa starajú nielen o ovce, ale aj o kravy, kozy, ošípané a kone. Rumunský salaš si nemožno predstaviť bez svorky obávaných psov, viditeľne väčších a divších v porovnaní s našimi.

Gazdiná ma pozvala dnu. Ani sa poriadne nespýtala, kto som, čo som, a už vyložila na stôl to najlepšie, čo našla. Úprimne od srdca, ako si zvykli na väčšine sedmohradských salašoch. Pastieri od vekov pripravujú hlavný pokrm z kukuričnej múky, mamaligy, či už ide o placky, kašu alebo chlieb. Moji hostitelia si ho ochucovali lekvárom a dvoma druhmi ovčieho syru. Slaný volajú brânza, neslaný urda. Niektoré placky namáčali do masťnej šťavy s kúskami mäsa.

Spočiatku mlčali. Iba z času na čas sa ktosi pýtal, odkiaľ som pricestoval, čím sa živím a kam mám namierené. Keď som dojedol, zohriali kapustnicu. Iba pre mňa. Ostatní sa pomaly zberali, hoci sa zase spustil lejak. Domáca pani prehodila cez všetkých hrubé deky, ktoré nahrádzali pláštenky. Zopínala ich obyčajným klincom.

Keď sa napokon začali rozprávať medzi sebou, mnohým slovám som rozumel. Výrazy späť so slovenským folklórom ako bača, bryndza, cap, čečina, črieda, črpák, čutora, fujara, geleta, kľag, koliba, komárnik, krovina, kuras-tra, minčol, putera, salaš, strunga, svorka, urda, valach, valaška, vatra, vedro, žinčica pochádzajú z Transylvánie. Na naše územie ich priniesli viaceré vlny valašskej kolonizácie v 14. až 17. storočí. Valasi putovali za novými pasienkami. Nížiny a pahorkatiny boli už pomerne osídlené. Voľný ostal iba karpatský hrebeň. V 14. storočí sa usadili v Huculsku, ovládli Východné Beskydy, samborskú a sanockú oblasť. V nasledujúcom storočí prenikli na Oravu, Gorce, Podhalie, do okolia Babej hory a Ziwieckých Beskyd. Počas tejto kolonizácie prešli podobnou trasou, akú sme si naplánovali. My sme však na ňu mali trochu menej času.

Valašská kolonizácia a Valasi. Podľa Branislava Varsika (1977: 371-384) pôvodní Valasi z Južných Karpát začali migrovať už v 13. storočí. Prvá zmienka o ich pobyte v Maramurešskej župe v severnom Rumunsku pochádza z roku 1326. Na Slovensku sa prvá správa o nich zachovala v dedine Koromľa v Zemplíne z roku 1337. V prvej polovici 14. storočia osídlili juh Vihorlatu a v druhej polovici sa dostali až k hornému toku Ondavy.

Valasi, ktorí k nám v tomto období privandrovali, hovorili po rumunsky. Nazývali sa Olahi, Olachi či Wolachi. Na konci 14. storočia začali na východné Slovensko prúdiť rusínsky hovoriaci valasi, označovaní s malým „v“. Tam, kde sa usadzovali na základe valašského práva, získali početnú prevahu nad rumunským obyvateľstvom. Pôvodných Valachov porusínčili a previedli na svoju vieru. Od Rumunov prebrali hospodársku a sociálnu organizáciu a valašský spôsob života. S presnými pracovnými rituálmi sa šírila aj zvláštna valašská kultúra, ktorá poznačila zvyky, obyčaje a slovník pôvodných miestnych vrchárov. Množstvo výrazov i priezvisk nielen v karpatskej oblasti, ale aj pod gréckym Olympom a Pindom, v dinárskych horách, slovinskom kraje a na bulharskej Starej Planine vzniklo z valašských slov. Valašskú kultúru v nasledujúcich obdobiach nešírili bezprostrední, fyzicky pôvodní Valasi, ale rozličné skupiny tu žijúcich národností, ktoré sa venovali horskému pastierstvu. Na severnú Moravu ju prinášali od konca 15. do 17. storočia Slováci, a nie Rumuni. Tak vznikol kopaničiarsky región Valašsko s osobitou ľudovou kultúrou, nárečím, staviteľstvom, krojmi a zvykmi.

Na strednom a východnom Slovensku temer v každom pohorí niekoľko vrchov alebo hrebeňov nesie názov Grúň, Minčol alebo Magura. Tieto mená sú také časté, až sa zdajú rýdzo slovenské. Aj tie však priniesla valašská kolonizácia. V Rumunsku pahorok volajú grui, muncel alebo măgura. Na moravskom Valašsku sa nachádzajú mestá Valašské Klobouky a Valašské Meziříčí, dediny Valašská Polanka a Valašská Bystrice, v jeho jadre, v údolí Rožnovskej Bečvy samota Kobylská, ale aj s rumunským koreňom – vrchy Grapa (892 m, rumunsky groapă = jama), Magurka (1 067 m), pri Vsetíne Vysoký grúň (691 m), Chleviská (640 m) a hrebeň Hovézsko.

I po skončení spomínanej kolonizácie ostávalo rumunské Valašsko celé stáročia zriedlom nášho salašníctva. Za monarchie chodili sem gazdovia z tzv. horného Uhorska kupovať ovce. Slovenskí chlapci, ktorí študovali v Budapešti, si zvykli vtedy privyrobit. Nechali sa najat' u gazdov, ktorí sa vracali s ovcami z Dolnej zeme domov. Pomáhali pri presune stád nočnými ulicami uhorskej metropoly z jednej železničnej stanice na druhú.

Málo sa vie, že valašská kolonizácia sa šírila aj južným smerom. Na rozdiel od jej severnej vetvy neprinášala iba pastiersku kultúru, ale aj migráciu pôvodných Rumunov hlboko za Dunaj. Podľa sčítania ľudu v roku 1881 ich v Rodopách a ďalších bulharských horách žilo 2 300. Rumunčinou sa dá dnes dohovoriť dokonca i v salašoch pod Olympom a v gréckej Macedónii.

V karpatskej oblasti dodnes prevláda tzv. výstupný typ pastierstva. Majitelia zvierat bývajú v podhorských osadách. V zime držia dobytok v maštaliach. Krmia ho predovšetkým senom, ktoré si prichystali v lete. Na jar zvieratá odovzdávajú profesionálnym pastierom, ktorí pasú do neskorej jesene.

Nejeden veľkomešťan sníva o pastierskej idyle. Keby som tak mohol, vzdychne si, vymeniť si robotu s niektorým ochotným pastierom! Veď v ktorom inom povolani sa človek celý deň pohybuje na čerstvom vzduchu, v krásnom a zdravom prostredí. Na karpatské hole vietor nezaveje štiplavé ľudské klebety. Nedrnčia tu telefóny, môžem byť sám sebe pánom. Nadriadený sedí za horami, za dolami. Po šichte ma nečaká zhánka po obchodoch. Problémy vzdialeného sveta ma prestanú trápiť.²

Takto vidí salašníctvo víkendový turista, ktorý do hôr iba náhodne zabľúdl. Život na pastvinách má načisto inú tvár. Znamená predovšetkým drinu a neustály boj s prírodnými živlami. Pritom nejde o boj abstraktný či rytiersky, ale konkrétny, každodenný a existenčný.

Pastier navonok získal slobodu, môže si vykročiť kam a kedy chce. Neobmedzujú ho vybudované komunikácie, cestovné poriadky ani svetlá na križovatkách. Nezáväzujú mu ruky konvencie, ktoré ľudia prijali v údoliach. Nepozná, čo je to narcizmus, pretváрка a pozérstvo, čo každý deň vidíme v civilizovanom verejnom priestore. Kto si vybral prácu na sviežom vzduchu, musí tiež na druhej strane robiť v každom nečase – daždi, vetre i snehu. Akáže je to voľnosť, keď nepozná osemhodinový pracovný deň ani rovnako dlhý neprerušovaný spánok. Stal sa väzňom tvrdých prírodných podmienok a náročnej stereotypnej práce. Neustále sa krúti okolo dobytku od svitu do mrku. A to denno-denne, v piatok či sviatok, od jari do neskorej jesene. Súčasní valach už veľmi nesvätí ôsmy júl (Deň vlka, Ziua lupului) a prvý august (Deň medveďa, Ziua ursului). Pred rokmi počas oboch dní okrem dojenia a spracúvania mlieka skutočne iba oddychoval. Roky pracuje v krásnom prostredí, ale nemá čas ani chuť kochať sa v okolitej scenérii. Pre turistu predstavujú hory voľnosť, pre pastiera putá.

Návštevník z mesta si pochutí na netradičnom jedle, ktorým ho ponúknu v pastierskej kolibe. Málokedy si však uvedomí, že jej obyvatelia trpia jednotvárnou stravou. Pri prvých výpravách ma udivovalo, ako sa títo pracovití ľudia vedia obracať v takom vysokom veku. Po dlhšom rozhovore však vysvitlo, že sa narodili oveľa neskôr, ako som predpokladal. Ich starecký výzor bol iba daňou profesie.

² Anton Dobeš (1963–2013), horolezec – himalajista, dobrovoľný záchranár v Tatrách, jeden z dvojice prvej obeti medzinárodného terorizmu, ktorého cynicky označoval mainstreamový denník tesne po poprave pod Nanga Parbatom (8 125 m n. m.) za nezodpovedného, mi rozprával po návrate z Tadžikistanu zaujímavé postrehy. Počas letnej výpravy vyliezol s Milanom Džuganom (1963) na dve sedemtisícovky – Štít komunizmu a Štít Korženevskej. Najviac si necenil športový výkon, ale fakt, že v Pamíre celkom zabudol na robotu, ktorú, ako všetko čo v živote robil, mal rád.

Obrázok č. 1: Veselý cintorín v župe Maramureš, 2016

Foto: J. Geleneky

Obrázok č. 2: Na salaši Támpa v pohorí Lotru, 1984

Foto: S. Krno

Odraz v literatúre. Pastiersku idylu ospevoval rímsky básnik Vergílius v zbierke *Bucolica* rovnako ako mnohí iní. Patrí medzi nich aj Ján Hollý so svojimi *Selankami*. Prvé európske cestopisy opisovali ľudí a život na Balkáne priateľivo. Od 19. storočia, keď sa na starom kontinente niekde dovŕšil a inde rozbiehal národno-sebauvedomovací proces, názov spomínaného polostrova nadobúdala negatívne nádych. Nemecká satira, spomínajúc si na vlastné rozdrobenie (*Kleinstaaterei*), karikovala nových balkánskych monarchov, v ktorých často kolovala nemecká krv, ale aj pôvodné obyvateľstvo. Britskí autori zašli ďalej. V románoch s cestopisným sujetom písali o dvoch nerovnocenných kultúrach. Išlo potom iba o to, ako ľudí vyslobodiť z „barbarského východu“. Balkanizmus nadobudol podobný priestor možnosti šírenia ako literárna predloha románu *Brama Stokera* o grófovi *Drakulovi*, ktorého ťažisko je umiestnené ďaleko od „starého dobrého Anglicka“, do transylvánskej „divočiny“. Svoj známy román napísal o päť rokov, čo vyšiel Verneho „*Tajomný hrad v Karpatoch*“. Čiastočne ho situoval do rovnakého prostredia. O živote a prírode v Sedmohradsku vedel veľmi málo. Informácie, ktoré čerpal z rozhovorov s maďarským orientalistom Arminom Vambérym (1832–1913) narodeným vo Svätom Jure mu nestačili. *Drakulov hrad* „postavil“ v Bistrickej župe neďaleko sedla *Bârgău* v rovnomennom pohorí. V jeho okolí niet ani stopy po domnejšej stavbe. Niekoľko kilometrov južne od priehyby pri osade *Piatra Fintinele* láka cudzincov hotel *Tihuța* prezývaný *Drakulov hrad*. V župnom meste *Bistrița* na ulici *Armatei Roșii* sa zachovala budova presláveného hostinca *Coroana de Aur*, kde sa pán *Harker* na odporúčenie grófa *Drakulu* ubytoval.

Predkovia *Ficka*, sluhu čachtickej pani *Alžbety Bátorjovej* (1560–1614), ktorú preslávil *Jozef Nižňanský* rovnako kvalitným románom, pochádzali najskôr z okolia sedla *Bârgău*. „Do dvora vchádzajú veľké rebrináky, každý ťahá osem zdatných koní a pri každom záprahu kráča Slováč v širokom klobúku s veľkým, klincom obíjaným opaskom, v špinavom kožuchu a čižmách... Slováci mali na pleci ako kopije dlhé palice, zakončené ostrím ako sekery.“ (Stoker 1969: 46-47) O našom národe mal Stoker svojský obraz... Romantická literatúra poznačená rousseovským obrazom zidealizovaného prírodného človeka postaveného do kontrastu s meštiakom hľadala, ale nenašla na Balkáne ideálneho divocha, lebo takých ani tu nebolo. A tak jej ostal neraz iba divoch bez prívlastku, odmietajúci racionalizmus, pokrok, humanizmus a západnú kultúru. Mnohých autorov poznačilo dichotomické delenie sveta, známe minimálne od *Mániho*. *Mária Nikolajeva Todorová* (1997) v štúdiu „Predstavovanie si Balkánu“ konštatovala, že spomínaný polostrov predstavuje európsky kultúrny a politický predsudok *par excellence*. Filozof *Hermann Keyserling* konštatoval v roku 1928: „Keby nebol Balkán, museli by sme si ho vymyslieť.“ (Todorová 1997: 116) Výstižné sú aj slová *Zvonka Taneského*, podľa ktorého sa Balkán stal akýmsi „smetiskom pre všetky jeho negatívne vlastnosti, vo vzťahu ku ktorým mohla Európa konštituovať svoj pozitívny, trochu namyslený vzťah“. (Taneski 2006)

Obrázok č. 3: Retezatské kravy sa neboja stmrmíny, nad jazerom Bucura v pohorí Retezat, 1984

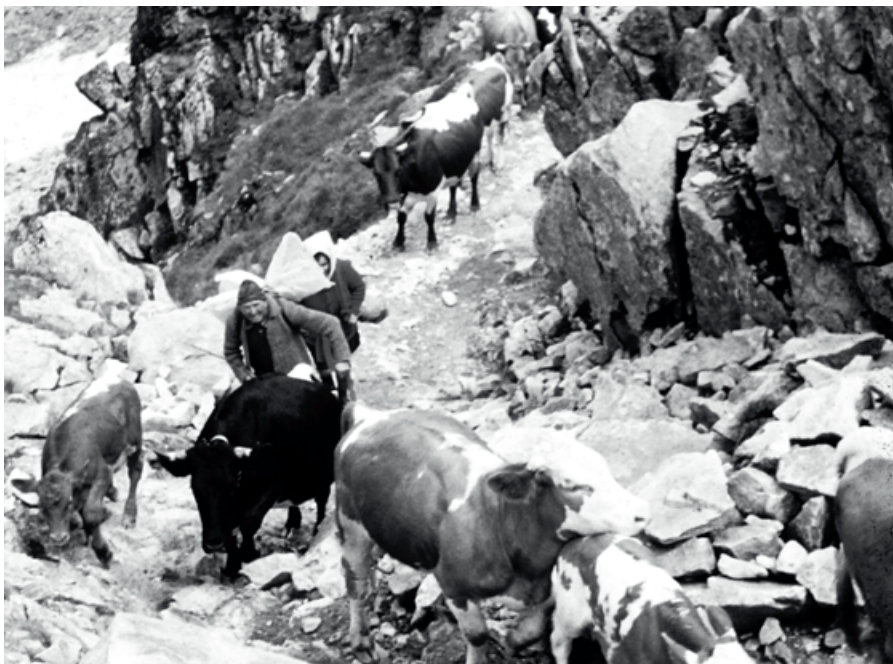

Foto: S. Krno

Obrázok č. 4: Skanzen v meste Sibiu, 2016

Foto: J. Geleneky

Balkanizmus, ktorý sa stal nazeraním na svet spojeným s vytváraním negatívneho stereotypu a potom pocitu vlastného strachu, pretrváva. Ideovo pripomína postkoloniálny orientalizmus, ktorý predstavuje pestrý súbor sociálno-psychologických predsudkov založených na slabých, falošných, sprostredkovaných, niekedy aj treťou stranou zámerne podsunutých skreslených informácií, deformovaných vlastnými a cudzími záujmami, ktoré nás vedú k širokej škále postojov – od romantického idealizovania (zamilovania sa do krajiny a spoločnosti, ktorá neexistuje) až po odmietanie inakosti a k pocitom ohrozenia od „barbarov“.³ Pokým orientalizmus u Európanov smeruje na východ, resp. juhovýchod, u Chanov v Číne opačne, na juhozápad (pozri Slobodník 2009: 92-107, Said 2008: 459).

Ani Samuel Huntington neprekročil vžitý strach z barbarstva. V práci *Stret civilizácií* (2001: 448) oddelil od nášho svetadiela tzv. pravoslávno-slovanskú kultúru, z ktorej účelovo vyčlenil ortodoxné Grécko. Pojem barbar pochádza práve od Grékov (asi zo slova *barbaroi* – škrek vtákov), ktorí ním pomenovali nezrozumiteľne hovoriacich cudzincov. Počas grécko-perzských vojen začal stále viac získavať negatívny nádech. Rimania (*barbarus*) a po nich ďalší ho prebrali do svojho slovníka. Barbar bol surový, neludský, necivilizovaný a anticky nevzdelaný. Takto dostali meno aj severoafrickí Berberi.

Transylvánska príroda predstavovala v povedomí západnej Európy už pred storočím studňu záhad. Jules Verne, podľa ktorého „kraj okolo Karpát sa tak prirodzene núka k vyvolávaniu duchov“, sem preto umiestnil v roku 1892 *Tajomný hrad*. V „Tajomnom hrade v Karpatoch“ (*Le Château des Carpathes*) sa nedržal reality. „Tento pastier nemal nič arkádskeho v obleku, ani bukolického v správaní. Nebol to Dafnis, Amintas, Tityro alebo Melibe. Lignom mu nezurčal pri nohách, obutých v hrubých drevákoch... Frik z dediny Verst staral sa práve tak málo o seba ako o svoje stáda; pristalo mu bývať v špinavom salaši, postavenom na konci dediny, kde jeho ovce a svine žili v odpornom brlohu, čo je jediný výraz, primeraný všivavým ovčincom tohto kraja. Špinavé stádo sa páslo pod dozorom Frika, ktorý bol ešte špinavejší. Vylihoval na machnatom kopčeku, jedným okom bdel a druhým strážil s veľkou fajkou v ústach. Keď sa niektoré ovce vzdialili z pastviny, zahvízdal na psov alebo zatrúbil na roh, ktorého zvuky sa odrážali mnohonásobnou ozvenou... Keď sa pozeráme na nejakého pastiera z ideálnej stránky, radi si ho predstavujeme ako bytosť snívú a hlbavú: beseduje s planétami, radí sa s hviezdami, číta z oblohy. Popravde je to obyčajne len nevedomec, obyčajný surovec.“ (Verne 1968: 6, 8) V závere to realista Verne naozaj veľmi prehnal.

Pokým som sa zohrieval pri otvorenom ohnisku, okolo koliby sa krútil bez ohľadu na psie počasie a neočakávanú návštevu každodenný rytmus pas-

³ Postkoloniálny orientalizmus analyzoval svojho času napr. Edward Said v práci „Orientalism: západní koncepce Orientu“ (2008). Tejto koncepcii sa venoval tiež Svetozár Krno v štúdiu pod názvom „Východ a Západ“ (2016: 113-125).

tierskeho života. Otec so starším synom dojili v strunge ovce, matka cedila ovčí syr, dedo čosi vyrezával a malé deti vyhánali kravy na pašu. Iba ja s vysokoškolským diplomom som sa cítil načisto zbytočný. Keď vietor odhrnul závesy mrakov, nastal čas rozlúčky. Na stole som nechal práškovú kašu – Sunarku. Gazdinej som ťažkopádne som vysvetlil, ako ju treba uvariť.

Literatúra:

HUNTINGTON, S. *Střet civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka publishers, 2001.

KRNO, S. *Dvetisíc kilometrov od Železných vrat po Devín*. Bratislava: Karpaty-Infopress, 2018.

KRNO, S. *Východ a Západ*. In: *Studia Politica Slovaca*, č. 2, roč. 9, 2016, s. 113-125.

NOVÁK, J. – PODOLÁK, J. – ZUSKINOVÁ, I. – MARGETÍN, M. *Po stopách valachov v Karpatoch*. Praha: Tribun EU s. r. o., 2013.

ONDRUŠ, Š. *Pôvod názvov slovenských vrchov, hradov, stolíc*. In: *Mistrík, J. (red.) Academia slovaca*, 9. Prednášky XVI. Letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Bratislava, 1980, s. 261-283.

SAID, E. *Orientalism: západní koncepce Orientu*. Praha: Paseka, 2008.

SLOBODNÍK, M. *Obrazy Tibetu v Číne: od pohľadania po fascináciu*. In: *Slobodník, M. – Pirický, G. (eds.): Fascinácia a (ne)poznatie: kultúrne strety západu a východu*. Bratislava: Chronos, 2003, s. 92-107.

STOKER, B. *Drakula*. Bratislava: Tatran, 1969.

TANESKI, Z. *Politicko-spoločenská identita Macedónskej republiky*. [online] (cit. 13-03-2006) Dostupné na: <http://www.despiteborders.com>.

TODOROVA, M. *Imagining the Balkans*. New York Oxford: Oxford University Press, 1997.

VARSÍK, B. *Osídlenie Košickej kotliny III*. Bratislava: SAV, 1977.

VERNE, J. *Tajomný hrad v Karpatoch*. Bratislava: Mladé léta, 1968.

Kontakt:

Prof. PhDr. Svetozár Krno, CSc.
Katedra politológie
a euroázijských štúdií
FF UKF v Nitre
B. Slančíkovej 1, 949 74 Nitra
E-mail: skrno@ukf.sk

Láska na dobových fotografiách v kulturologickom kontexte (príklad slovinských a slovenských svadobných fotografií z 20. až 60. rokov 20. storočia)

Simona Martinčeková

Kľúčové slová: dobové svadobné fotografie, kultúra odievania, obrazové kultúrne dedičstvo, vývoj fotografie

Key words: historical wedding photographs, clothing culture, pictorial cultural heritage, development of photography

Abstract: The article entitled *Love on historical photographs* (Selection of Photographs from Slovenian and Slovak photoalbums) deals with the examination of historical wedding photographs from the environment of Slovakia and Slovenia. The aim of this work is to analyze Slovak and Slovenian wedding photographs in different time periods. Based on the selected sample of photographs, we try to find out any differences in the way of capturing the wedding in selected countries. In addition to examining the circumstances of wedding photography, photographs are also examined from an ethnological background. A wedding in the family has always been a significant life event that people wanted to be immortalized. The individual wedding photos differ according to the environment where they were captured, the social status of the wedding guests and their requirements as well as the photographer's ideas. These were photographs that remained in the family for the lifetime of the married couple, and therefore their realization was of great importance and consisted in finding a suitable space for

photography, the proper placement of persons, the way of how the guest where supposed to stand or looking into the lens. During my PhD studies at Constantine the Philosopher University in Nitra, I completed a research stay in Slovenia focused on family photographs. I acquired relevant and precious photographic material in the photo archive of the Ethnographic Museum and the Museum of Contemporary History in Ljubljana. Slovakia and Slovenia as a Slavic country with a similar linguistic and cultural background are an interesting example for comparing the way of capturing weddings in photographs, which represent a unique and irreplaceable part of cultural heritage.

Úvod. Napriek súčasnému presýteniu trhu fotografiami je dôležité neustále sa vracáť k dobovým, historickým fotografiám, ktoré slúžia ako výskumný materiál pre bádateľov a sú nositeľom cenných informácií o minulosti. Cieľom príspevku je analyzovať historické svadobné fotografie z prostredia Slovenska a Slovinska a zistiť, či existujú rozdiely v spôsobe fotografickej dokumentácie svadby ako udalosti vo vybraných krajinách. Zachytenie svadby na fotografiách sa postupne menilo, čo bolo spôsobené najmä technickým vývojom fotoaparátov, vylepšovaním fotoateliérov, ale aj zahraničným vplyvom a trendmi.

Hlavným predmetom skúmania sú portrétové fotografie mladomanželov a skupinové fotografie svadobčanov. Fotografie pochádzajú z rôzneho geografického, sociálneho a etnokultúrneho prostredia. Analýze bolo podrobených 23 fotografií z obdobia 20. až 60. rokov 20. storočia. Fotografie pochádzajú z mestského a vidieckeho prostredia z rôznych oblastí Slovenska a Slovinska. Slovinské fotografie boli získané zo zbierkových fondov múzeí a online digitalizovaného fotografického fondu. Slovenské fotografie sme získavali prevažne z rodinných albumov respondentov, rovnako ako zo zbierkových fondov kultúrnych inštitúcií. Slovinské prostredie pre výskum fotografií bolo vybrané náhodne a poskytlo nám zaujímavý pohľad pre porovnanie s fotografickým kultúrnym dedičstvom Slovenska.

Fotografia ako dokument. Vidieť seba samého zvečneného na fotografii je pomerne mladý jav. Hoci o zachytenie ľudskej podoby na plátno sa snažili portrétisti, namaľovaný obraz nedokázal reálne zachytiť skutočnosť. Portréty a kresby boli obmedzené a určené najmä na preukázanie spoločenského a majetkového statusu vlastníka (Barthes 2005).

Fotografia je jedným z najlepších nástrojov, ako dokumentovať a zachovať minulosť tak, aby mohla slúžiť ako zdroj informácií pre budúce generácie. Neodmysliteľne sa tak stala súčasťou mnohých vedných disciplín. Keďže náš kognitívny systém je výrazne spojený so zrakovými vnemami, obrazová dokumentácia predstavuje pravdepodobne najdôležitejší prostriedok pre pochopenie a zorientovanie sa v dokumentovaných javoch (Frouz – Králik 2015).

Fotografia je vždy nositeľom určitého posolstva. Pozorovatelia pri skúmaní diela hľadajú odpovede na mnohé otázky: „Prečo sa nachádzajú na fotografii tieto objekty? Aký majú súvis? Čím ma fotografia zaujala?“.

Na prácu s fotografiami sú vždy potrebné tri zložky – autor fotografie, objekt na fotografii ako nositeľ myšlienky a pozorovateľ/bádateľ (Kosaj – Mruškovič 2013).

Význam fotografie v rodine. Fotografia dokumentuje spôsob života, spoločenské pomery, významné rodinné udalosti, hospodárske činnosti, zachytáva obyčajové tradície a poskytuje etnologické poznatky napríklad o odievaní alebo spôsobe úpravy vlasov. Okrem individuálnych portrétov mali ľudia potrebu zaznamenávať tiež obrady ako krst, narodeniny, 1. sv. prijímanie, birmovku, maturitu, svadbu alebo pohreb. Ďalšie príležitosti, kedy sa ľudia fotografovali, boli púte, sviatky alebo cesty (Sosič 2001: 77-93).

Významnou súčasťou fotografického umenia sú aj fotografie v exteriéri. V exteriéri zhotovovali fotografi napr. skupinové portréty rodín, fotografovali skupiny spolupracovníkov pri práci alebo pred budovami zamestnania (napríklad skupiny pracovníkov v lome, skupinové portréty kaderníkov pred kaderníctvom) (Vončina 2014).

Informácie získané prostredníctvom fotografií sú nezameniteľnými faktami, ktoré slúžia ako náhľad na život „ktorý si nepamätáme“ a chceme ho spoznať. Je však dôležité si uvedomiť, že dokumentárna fotografia nie je len nositeľom faktov samotných a neprináša len vedecké poznatky, ale je zároveň aj nenahraditeľným sprostredkovateľom emócií. Pri pohľade na rodinnú fotografiu je pre rodinného príslušníka a častokrát aj pre nezainteresovaného pozorovateľa silnejšia a podstatnejšia emócia, ktorá z fotografie vychádza, než jej vedecký napr. etnologický kontext.

Väčšina dobových rodinných fotografií zachytáva pozitívne emócie ako je radosť, spokojnosť a hrdosť. Sú to fotografie, ktoré mali prezentovať rodiny, ich rodinné zázemie a majetok a následne mali byť uložené do fotoalbumov alebo vyvesené na stenách. Ľudia chceli, aby fotografia zachytila niečo, čím sa môžu potešiť a pochváliť. Napr. matky s deťmi na fotografiách vyzerajú spokojne, aby si zachovali príjemnú spomienku. Na mnohých fotografiách badať tiež sociálny status ľudí. Ide najmä o fotografie, ktoré dokumentujú osobné vlastníctvo: auto, dom, odev, kone... Emócia smútku sa objavuje predovšetkým pri fotografiách znázorňujúcich pohreb rodinných príslušníkov. Cit a puto k objektom na fotografii robí z fotografie jeden z najcennejších predmetov v domácnostiach. M. Sandbye (2014) sa svojej štúdiu v tejto súvislosti odvoláva na viaceré všeobecne známe príbehy o ľuďoch, ktorí zachránili rodinný fotoalbum ako najcennejší objekt, keď unikali z horiaceho domu. Rodinné fotografie predstavujú pre majiteľa „niečo emocionálne“, bez ohľadu na to, čo skutočne zobrazujú, či už ide o inscenované rituálne udalosti, alebo snímky každodenného života.

Svadobné fotografie z 20. rokov 20. storočia. Fotografovanie na začiatku 20. storočia bolo najmä privilégiom mešťanov. Fotografovanie vo fotoateliéroch sa tešilo veľkej obľube u ľudí či už išlo o rodinné fotografie rodičov s deťmi, fotografie jednotlivcov, alebo svadobné fotografie. Svadobné fotografie sa

fotili vo forme portrétov a skupinových fotografií, ktoré zachytávali mladomanželov s rodinnými príslušníkmi.

Portrétové fotografie mladomanželov. V skúmaných svadobných portrétoch z 20. rokov 20. storočia na Slovensku aj v Slovinsku je viditeľný podobný fotografický štýl. Portrétové fotografie (fotografia č. 1 a 2) sú nápadne podobné. Nevesty stoja po pravom boku ženíchov a držia bohatú svadobnú kyticu. Osoby na fotografiách výrazne neprejavujú vzájomné city držaním rúk či bozkom, ale len prirodzene stoja pri sebe. Výrazy citu medzi mladomanželmi sú badateľné na fotografii č. 1, na ktorej ženích jemne nakláňa hlavu k neveste. Je náročné na základe historických fotografií usúdiť, či sú city mladomanželov úprimné, keďže v minulosti boli sobáše často vopred dohodnuté rodičmi. Páry hľadia priamo do objektívu fotoaparátu a rovnakým smerom, akoby chceli zdôrazniť, že hľadia do spoločnej budúcnosti. Osoby však pôsobia bez výrazu šťastia a strnulo, na čo mohla mať vplyv vtedajšia foto-technika, pretože vytvorenie jednej snímky trvalo niekoľko sekúnd a fotografovaní si museli po celý čas udržať rovnaký výraz na tvári. V prípade pohnutia hlavou by výsledok na fotografii bol rozmazaný.

Kytice neviest sa líšili v materiáli, z ktorého pozostávali. V Slovinsku sa v zime vyrábali kytice zo suchých kvetov alebo z voskovaného krepového papiera. Od jari do jesene boli súčasťou kytíc aj živé kvety. Svadobné kytice pozostávali najmä zo špangle, rozmarínu a bielych karafiátov (Jazbec – Počkar 2006). Tieto kvety boli nedostatkovým tovarom v mnohých oblastiach Slovenska, preto boli kupované vo väčších mestách napr. v Záhrebe. Dôvodom vyrábania umelých kvetov z papiera bol nedostatok živých kvetov v zimných mesiacoch, teda v období, kedy mali mladé dievčatá menej pracovných povinností a mali viac času na vydaj (Podlogar 2015). Svadobné čelenky na hlavu boli rovnako tvorené špeciálnou technikou z papiera. Kytice a čelenky slovenských neviest pozostávali väčšinou z čerstvých kvetín, nikdy nie z papiera.

Portrétové fotografie slovenských aj slovinských mladomanželov boli fotografované v ateliéri alebo v exteriéri domáceho prostredia napr. na dvoroch a záhradách (fotografia č.2). Mnohé fotoateliéry v 20. rokoch boli vybavené len jednoducho. Ako pozadie v nich často slúžila dekoračná stena bez výraznej maľby. Na fotografiách sa neobjavovali žiadne dekoračné predmety (fotografia č. 1).

V domácnostiach v oboch krajinách bolo zvykom vešať svadobné portréty zarámované v oválnych rámoch nad manželskú posteľ, kde ostávali zavesené po celý život manželov. Zvyk vešania svadobných portrétov nad posteľou sa postupne začal vytrácať v 50. rokoch.

Fotografia č. 1: Svadobná fotografia, Slovinsko, Maribor, 1920

Zdroj: Národné múzeum súčasných dejín v Ljubljane

Fotografia č. 2: Svadobná fotografia, Slovensko, Trnava, 1925

Zdroj: Zbierkový fond Západoslovenského múzea v Trnave

Skupinové fotografie vo fotoateliéroch. Na začiatku 20. stor. sa vo fotoateliéroch fotografovali najmä mešťania a osoby s významným postavením. Na fotografii č. 3 sú dve ženy oblečené v rovnakých svadobných šatách. V Slovinsku mala byť nevesta podľa starej tradície chránená pred zlom tým, že družička mala oblečené rovnaké svadobné šaty. To malo zlých duchov zmiatť, aby nevestu nespoznali (Podlogar 2015). Hoci sa táto tradícia na Slovensku nepraktizovala, rovnako sú známe aj slovenské svadobné fotografie s viacerými nevestami na jednej snímke (fotografia č. 4). V tomto prípade sa však nejedná o ochranu nevesty pred zlými silami. Ide o dvojité svadby, kedy sa ženili či vydávali naraz rodinní príslušníci (sestry, bratia...) alebo ľudia v priateľskom zväzku (susedia, kamaráti).

Na fotografii č. 3 zo slovinského Trzinu majú nevesta a družička oblečené dlhšie tmavé svadobné šaty s bielym golierom a na hlave majú venček z papierových kvetov. Slovinské nevesty nemohli mať oblečené biele svadobné šaty, pokiaľ nevstupovali do manželstva ako panny. Biela farba šiat bola určená pre mladé nevesty, staršie ženy sa vydávali v šatách tmavších farieb (modrá, sivá, čierna) (Podlogar 2015). Slovenské nevesty (fotografia č. 4) majú oblečené biele dlhšie voľné šaty. Všetky držia kytice zo živých kvetov. Podľa výpovedí slovenských respondentov, od ktorých sme fotografie získali, si nevesty obliekali biele šaty bez ohľadu na to, či vstupovali do manželstva ako panny alebo nie.

Obe fotografie sú nafotené vo fotoateliéroch s ilustrovaným pozadím. Fotoateliér na fotografii č. 3 disponoval aj stolíkom, ktorý slúžil ako centrálny bod, okolo ktorého sú svadobčania rozmiestnení. Na fotografii č. 4 sú ľudia umiestnení v dvojrade. Fotografovanie v ateliéri sa podriaďovalo určitému poriadku, ako a kde sa mali ľudia postaviť. V ateliéri boli väčšinou prichystané 2-4 stoličky, na jednej z nich sedela vždy nevesta. Okolo nej sa sústredili blízke osoby. Nie vždy vedľa nevesty sedel ženích. V niektorých prípadoch stál vzadu za nevestou. Ľudia na fotografii stáli vždy tak, aby bolo na prvý pohľad vidieť, kto tvorí pár. Na fotografii č. 4 prejavujú páry svoje city dotykom (muž naľavo zľahka objíma ženu po svojom boku) alebo telesnou blízkosťou (nevesta a ženích v strede majú k sebe naklonené tváre). Pohľady jednotlivých ľudí smerujú rôzne, nie všetci sa pozerajú dopredu. Podľa slovinského fotografa Tadeja Baškovca, ktorý pôsobil v Brežiciach v rokoch 1939 – 1960, bolo rôzne smerovanie pohľadov fotografovaných ľudí zámerom fotografa.

Na slovinských svadobných fotografiách z tohto obdobia sa objavovali aj muzikanti s hudobnými nástrojmi, najčastejšie s harmonikou. Muzikant má prsty často pripravené na harmonike, akoby práve hral, čím sa snaží navodiť slávnostnú atmosféru. Na slovenských fotografiách sa muzikanti objavujú len zriedka.

Fotografia č. 3: Svadobná fotografia, Slovinsko, Trzín, 1922

Zdroj: Národné múzeum súčasných dejín v Ljubljane

Fotografia č. 4: Svadobná fotografia, Slovensko, Trnava, 1920

Zdroj: Zbierkový fond Západoslovenského múzea v Trnave

Svadobné fotografie 30. – 40. rokov 20. storočia. V rodinách z urbánneho prostredia sa v tomto období objavuje predovšetkým fotenie svadobčanov v ateliéroch kvôli umeleckejšiemu a profesionálnejšiemu vzhľadu fotografií. Na vidieku sa ľudia fotili najmä v exteriéri domáceho prostredia, najčastejšie pred domom a v záhradách. Fotografie sa nerobili v priestoroch domu svadobčanov. Zachytenie svadobčanov v priestoroch kostola alebo pred kostolom nebolo veľmi časté.

Fotoateliéry boli kapacitne obmedzené, preto sú na fotografiách fotení len mladomanželia alebo malá skupina osôb. Vidiecke skupinové svadobné fotografie zachytávajú celé rodiny a známych a je bežné na slovenských aj slovinských fotografiách vidieť 30 – 40 ľudí všetkých generácií od najmenších detí, ktoré stoja vpredu, po starých rodičov.

Svadobné fotografie z vidieckeho prostredia. Slováci a Slovinci žijúci a pracujúci na vidieku si nerobili svoje svadobné fotografie vo fotoateliéroch, naopak, fotografi z mesta prichádzali za zákazníkmi na vidiek. Návšteva fotoateliéru v meste predstavovala pre sedliakov stratu času a komplikácie spojené s prevozom celej rodiny do mesta. Na fotografii č. 5 sú zobrazení svadobčania z chudobnejšej slovinskej rodiny. Bosé deti a odev naznačujú skromné pomery. Nevesta v jednoduchých bielych šatách dokonca nemá kyticu.

Okrem portrétových fotografií nevesty a ženicha boli v tomto období v obľube aj celorodinné fotografie. Ľudia sú pri fotografovaní usadení v radoch, pričom aj na Slovensku aj v Slovinsku bolo zaužívané, že nevesta so ženichom sedeli v prvom rade. Pri fotografovaní mnohopočetnej rodiny (fotografia č. 5 a 6) sedeli ľudia v prvom rade na lavičke alebo na stoličkách, osoby v druhej rade stáli a osoby v tretej rade stáli na vyvýšenej ploche. V niektorých prípadoch sedeli na stoličkách len mladomanželia (fotografia č. 9). Deti väčšinou nesedia rodičom na kolenách, ani ich rodičia nedržia na rukách, ako na mnohých iných rodinných fotografiách, kedy sa rodičia chvália svojim potomstvom. Na skúmaných svadobných fotografiách deti roztrúsene postávajú po bokoch lavíc, na ktorých sedia svadobčania, alebo sedia v skupinke na zemi pred mladomanželmi.

V porovnaní so slovenskými fotografiami je pre slovinské skupinové svadobné fotografie opäť typická prítomnosť muzikantov s harmonikou (fotografia č. 5 a 6). V mnohých prípadoch mali svoje miesto úplne vpredu, dokonca boli pre fotografovanie umiestnení pred nevestou a ženichom. Muzikanti sedeli alebo podopretí ležali a ruky mali pripravené na rozťahnutej harmonike a naznačovali skutočné hranie. Niektorí zo svadobčanov držia v rukách koláče a poháre s vínom. Takáto štylizácia mala zrejme poukazovať na honosnosť a zábavu danej udalosti (fotografia č. 7).

Svadobné fotografie zo Slovenska v 30. a 40. rokoch nezobrazovali nikoho iného okrem mladomanželov a ich rodinných príslušníkov či najbližších priateľov. Slovenské fotografie pôsobia oproti slovinským fotografiám strnulo. Na fotografii č. 8 družice sedia s rukami položenými na kolenách. Len

na jednej zo skúmaných slovenských fotografií (fotografia č. 9) je zrejماً aktivita svadobčanov. Je ňou napr. držanie poháru s vínom alebo zobrazenie hudobných nástrojov. Tieto zobrazenia sú typické skôr pre Slovinské svadby, objavujú sa na väčšine slovinských skupinových svadobných fotografií.

Pokiaľ sa skupinové svadobné fotografie fotili v domácom prostredí, na Slovensku aj v Slovinsku bolo zaužívané, že boli štylizované pred väčšou plochou napr. pred stenou domu (fotografia č. 5), veľkými drevenými dverami (fotografia č. 8) alebo špeciálne natiahnutou plachtou, či plátnom, ktoré zakrývali pozadie a vytvárali vhodný a nerušivý priestor pre fotografiu (fotografia č. 6).

V 30. až 50. rokoch slovenské nevesty na vidieku fotili predovšetkým v kroji (fotografia č. 10).

Fotografia č. 5: Svadobná fotografia, Slovinsko, Brežice, 1937

Zdroj: Fond digitalizovaného kultúrneho dedičstva Slovinska

Fotografia č. 6: Svadobná fotografia, Slovinsko, Maribor, 1928-32

Zdroj: Národné múzeum súčasných dejín v Ljubljane

Fotografia č. 7: Svadobná fotografia, Slovinsko, Beltinci, 1949

Zdroj: Fond digitalizovaného kultúrneho dedičstva Slovinska

Fotografia č. 8: Svadobná fotografia, Slovensko, Viničky, 1942

Zdroj: Turistický regionálny informačný portál košického samosprávneho kraja

Fotografia č. 9: Svadobná fotografia, Slovensko, Kokava nad Rimavicou, 1942

Zdroj: Archív Pavla Haluku

Fotografia č. 10: Svadobná fotografia, Slovensko, Trnava, 1929-1938

Zdroj: Zbierkový fond Západoslovenského múzea v Trnave

Svadobné fotografie z mestského prostredia. Slovenské aj slovinské mestské svadobné fotografie z 30. až 40. rokov boli zhotovované predovšetkým vo fotoateliéroch. Fotografie oboch krajín mali podobný koncept, svadobčania boli fotení v podobných priestorových dispozíciách (fotografia č. 11 a 12). Nevesty v dlhých šatách stoja obyčajne po pravej strane ženíchov, svadobčania sú zobrazovaní pred prepracovanými nástennými maľbami a kulisami, akými sú závesy, kvety vo vázach či kreslá, ktorými fotoateliéry disponujú. Tieto kulisy vytvárajú ilúziu reálneho sveta v pozadí.

Slovinská nevesta (fotografia č. 11) má oblečené tmavé šaty. V medzivojnovom období v mnohých oblastiach Slovinska, ale najmä v Posáví ľudia verili, že keby sa nevesta vydávala v červených šatách, ako manželka by veľa plakala. Verili tiež, že modrá farba šiat by im priniesla nehodu alebo by čoskoro

ovdovela. Preto boli nevesty zvyčajne oblečené v tmavších, napríklad sivých a čiernych šatách (Podlogar 2015). V slovenskej svadobnej móde neviest nahradili šaty s korzetmi kratšie, voľné šaty. Ženy volili krátke, chlapčenské účesy a vlasy si zdobili čelenkou v podobe jemného kvetinového venčeka. V niektorých prípadoch sa nevesty vydávali v civilnejších šatách alebo volili kostým s klobúkom hneď na prvom sobáší (Jurčová 2006).

Fotografia č. 11: Svadobná fotografia, Slovinsko, Ljubljana, 1937

Zdroj: Fond zdigitalizovaného kultúrneho dedičstva Slovinska

Fotografia č. 12: Svadobná fotografia, Slovensko, Vrútky, 1935

Zdroj: Archív rodiny Ruttkayovcov

Svadobné fotografie 50. rokov 20. storočia. Zmeny vo fotografovaní svadiieb tohto obdobia nastali v samotnej kompozícii a v redukcii počtu fotografovaných osôb. Na Slovensku sa stalo populárnym fotografovanie mladomanželov samostatne s družbami alebo len s družičkami. Mladomanželia sa už nachádzajú v strede a ostatní stoja okolo mladého páru v polkruhu (fotografia č. 13 a 14). Na fotografiách z obdobia 50. rokov sú už výraznejšie prejavy emócií, mimiky a gest. Vzorka skúmaných fotografií zo Slovinska z tohto obdobia neobsahovala fotografie zachytávajúce mladomanželov zvlášť s družbami alebo družičkami. Zo skúmaných fotografií je však zrejmé, že svadby v 50. rokoch boli v Slovinsku často dvojité, pričom stále boli populárne skupinové fotografie. Na jednotlivých fotografiách sa už neobjavujú rodičia mladomanželov ani iní starší členovia rodiny, snímky zachytávajú mladomanželov len v spoločnosti rovesníkov. Nevesty na fotografii zo slovinského prostredia (fotografia č. 13) majú oblečené tmavé kostýmové šaty a čierne kabelky.

Fotografia č. 13: Svadobná fotografia, Slovinsko, Sv. Vid, 1956

Zdroj: Fond Stare Slike

Fotografia č. 14: Svadobná fotografia, Slovensko, Kokava nad Rimavicou, 1950

Zdroj: Archív Pavla Haluku

Fotografia č. 15: Svadobná fotografia, Slovensko, Kokava nad Rimavicou, 1950

Zdroj: Archív Pavla Haluku

Svadobné fotografie 60. rokov 20. storočia. Technický rozvoj fotoaparátov, ktoré dokázali zachytiť ľudí v pohybe, dostupnosť a lacnejšia cena fotografických služieb oproti minulým rokom umožnila na Slovensku aj v Slovinsku vytváranie väčšieho počtu záberov konkrétnych činností zo svadby. Fotila sa už napríklad výmena svadobných obrúčk alebo svadobná hostina (fotografia č. 16 a 17). Hlavne v materiáloch zo slovinského prostredia sú známe nielen fotografie zhotovované vo fotoateliéroch ale i exteriérové fotografie z dvorov alebo záhrad (objavujú sa už od 30. rokov 20. stor.). Svadobčania sa fotografovali tiež cestou na svadbu v dopravných prostriedkoch (zábery s vyzdobeným kočom, motorovým vozidlom). Fotografovanie pri motorových vozidlách malo za cieľ zdôrazniť sociálny status.

Fotografia č. 16: Svadobná fotografia, Slovinsko, Maribor, 1966

Zdroj: Fond digitalizovaného kultúrneho dedičstva Slovinska

Fotografia č. 17: Svadobná fotografia, Slovensko, Martin, 1960

Zdroj: Archív rodiny Mažgutovcov

Fotografia č. 18: Svadobná fotografia, Slovinsko, Maribor, 1935

Zdroj: Fond digitalizovaného kultúrneho dedičstva Slovinska

Fotografia č. 19: Svadobná fotografia, Slovensko, Ritkarovce, 1960

Zdroj: Fond digitalizovaného kultúrneho dedičstva Slovinska

Fotografia č. 20: Svadobná fotografia, Slovinsko, Cerknica, 1962

Zdroj: Fond Stare Slike

Fotografia č. 21: Svadobná fotografia, Slovinsko, Bohinjska Bistrica, 1954

Zdroj: Fond digitalizovaného kultúrneho dedičstva Slovinska

Fotografie osláv 50. výročia sobáša – zlatá svadba. Na Slovensku aj v Slovinsku bolo v oblube fotograficky zachytiť aj výročie zlatej svadby. Výročie sa zväčša fotografovalo v domácom prostredí, najčastejšie v záhrade pred domom. Objektom fotografovania sa stali samotné oslavujúce manželské páry ale aj celé rodiny.

Ženy na fotografiách v slovenskom aj slovinskom prostredí si pre túto príležitosť ako odev volili najmä čierne šaty a kabátiky, muži sú odetí v čiernych sakách a nohaviciach. Fotografie pôsobia viac smútočne než slávnostne. Osoby na fotografii nafotenej v Martine (fotografia č. 23) sú rozmiestnené v trojrade. Oslavujúci pár sedí pravdepodobne v strede v prvom rade, je to však ťažké určiť, keďže manželia na fotografii neprejavujú k sebe žiadnu náklonnosť. Pred manželským párom je postavená veľká kytica z kvetov. Typickým prvkom pri oslavách výročia zlatej svadby v Slovinsku boli železné (niekde drevené) kríže, ktoré manžel aj manželka držali v ruke (fotografia č. 22).

Fotografia č. 22: Svadobná fotografia, Slovinsko, Ljubljana, 1928-1932

Zdroj: Národné múzeum súčasných dejín v Ljubljane

Fotografia č. 23: Svadobná fotografia, Slovensko, Martin, 1933

Zdroj: Literárny archív SNK v Martine

Záver. Príspevok sa zaoberá analýzou slovenských a slovinských svadobných fotografií v období od 20. rokov do 60. rokov 20. storočia. Fotografie získané z fondov múzeí, rodinných súkromných zbierok a online archívov nám poskytli údaje o spôsobe dokumentovania svadby vo vybraných krajinách ako aj poznatky o svadobných odevoch a doplnkoch nosených v jednotlivých obdobiach.

Napriek rozličnému kultúrnemu pozadiu vybraných krajín môžeme konštatovať, že historické svadobné fotografie Slovenska a Slovinska podliehajú podobnému kontextu a spôsob zachytenia svadby v rôznych časových obdobiach od roku 1920 do 1970 bol takmer rovnaký. Koncept fotografií sa líši najmä v atmosfére vychádzajúcej z fotografií. Príkladom toho sú uvoľnenejšie prejavy svadobčanov na fotografiách zo Slovinska. Dobové svadobné fotografie poskytujú v súčasnosti cenné informácie pre bádateľov a sú nositeľmi emócií a nenahraditeľnej hodnoty pre ich majiteľov. Okrem opisu samotných fotografií pojednávajúcom prevažne o tom, čo sa na fotografiách nachádza, ako sú ľudia na fotografiách oblečení a aká je kompozícia fotografie, išlo v príspevku čiastočne o vlastné subjektívne zhodnotenie fotografií vychádzajúce z emócií a atmosféry zachytenej na fotografiách.

Literatúra a pramene:

BARTHES, R. *Světlá komora*. Praha: Fra, 2005.

FROUZ, M. – KRÁLIK, M. 2015. *Fotografie v biologické antropologii*. Brno: Masarykova univerzita, 2015.

JAZBEC, M. – POČKAR I. *Pohanca: Časi na vasi*. Ljubljana: Programski svet, 2006.

JURČOVÁ, S. *Novinky z radnice – Život a kultura Trnavy*. 2006. [online] (cit. 01-04-2019) Dostupné na: <http://nzt.trnava.sk/?q=node/1977>.

KASAJ, I. – MRUŠKOVIČ, K. *Správa o stave mladej fotografie*. Bratislava: Provocation Bureau. s.r.o., 2013.

PODLOGAR, A. *Nedolžna belina – Barve nevestinich oblačil*. 2015. [online] (cit. 03-02-2019) Dostupné na: <https://lnk.sk/ksL3>.

SANDBYE, M. *Looking at the family photo album: a resumed theoretical discussion of why and how*. 2014, [online] (cit. 25-02-2019) Dostupné na: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.3402/jac.v6.25419>.

SOSIČ, B. Familienfotos als Quelle für weitere ethnologische Forschung. In Beitzl, K. – Plöckinger, V. (eds.)

Forschungsfeld Familienfotografie, Viedeň: Ethnographischen Museum Schloss Kittsee, 2001, s. 77-82. VONČINA, D. *Fotografi družine Bavec*. Ljubljana: Orbis, 2014.

Kontakt:

Mgr. Simona Martinčeková
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67, 949 01 Nitra
E-mail: simona.martincekova@ukf.sk

Komparácia prejavov kultúrnych trendov vo vybraných lyžiarskych strediskách na Slovensku a v zahraničí

Lucia Kurpašová – Michal Kurpaš

Kľúčové slová: cestovný ruch, civilizačno-kultúrne procesy, kultúrne dedičstvo, lyžiarske strediská, tradičná kultúra,

Key words: tourism, civilization-cultural processes, cultural heritage, ski resorts, traditional culture

Abstract: The aim of the contribution deals with culture trends in selected ski resorts. We tried to identify changes of local culture initialized by tourism development. Slovak and foreign destinations are compared. Analysis highlights the use of traditional and transformed culture for tourism purposes. We described functional transformation of material and nonmaterial culture heritage under influence of tourists requirements. The main aim is to raise up the meaning of culture in ski resorts as a positive sign of competitiveness.

Úvod. Kultúrne dedičstvo je súčasťou národných kultúr po celom svete. V krajinách Európskej únie je využívané a ochraňované pomerne odlišne. Vyspelejšie krajiny vo väčšine prípadov disponujú lepšími metódami ochrany a zušľachtovania kultúrneho dedičstva. Starostlivosť o kultúrne dedičstvo ovplyvňuje zachovávanie kultúrnej identity, kultúrnej krajiny a *genia loci*. Všetko má rovnako dopad aj na lokálne spoločenstvo. Je pozoruhodné sledovať, že niektoré spoločenstvá dokázali odolávať vonkajším zásahom, vplyvom

a civilizačno-kultúrnym procesom. Nemajú snahu nahrádzať tradičné prvky novými modernými prvkami, práve naopak, hľadajú ich uplatnenie aj v súčasnosti. Viaceré z nich sa uplatňujú aj v oblasti turizmu. Podobne sa vyvíjali najmä lokality, z ktorých sú dnes významné strediská cestovného ruchu. Transformácia kultúry prebieha neustále a všade. Stojí však za pozornosť, do akej miery prebehla v spoločenstvách, kde je dnes rozpoznateľná tradičná kultúra, ktorá profiluje aj dnešnú podobu destinácií cestovného ruchu. Kultúrny cestovný ruch je jedným z najstarších a najdynamickejších sa rozvíjajúcich druhov cestovania. Mnohé spoločenstvá na to prihliadajú a svoj rozvoj prispôsobujú týmto trendom. V našej štúdii sa zameriavame najmä na kultúrne trendy vo vybraných lyžiarskych strediskách.

Aby sme mohli pochopiť súčasný stav kultúry v lyžiarskych strediskách na Slovensku, je potrebné sledovať aj situáciu v zahraničí a to v podobných a pomerne rovnako sa vyvíjajúcich lokalitách, ale aj vo vyspelejších Európskych krajinách. Aj napriek tomu, že naprieč Európou stáročia prebiehajú podobné civilizačno-kultúrne procesy (akulturácia, multikulturalizmus, globalizácia, urbanizácia, suburbanizácia, politické zmeny, migrácie a pod.), v každej krajine pôsobili rôznou intenzitou a spôsobom a preto sa každá z nich vyvíja osobitne.

Rozvoj lyžiarskych stredísk. V porovnaní s vyspelými krajinami, ako sú Francúzsko, Švajčiarsko, Taliansko, Rakúsko, či Poľsko, sa Slovensko vyvíjalo odlišne. Po 2. sv. vojne Slovensko fungovalo pod silným vplyvom ideológie diktovanej Sovietskym zväzom, ktorá zapríčinila mnoho premien v spoločenskom, hospodárskom a kultúrnom živote. Zmeny priniesli niektoré pozitíva, ale aj negatíva. Tradičný veľkorodinný systém, ktorý bol do polovice 20. storočia typický pre rurálne prostredie, bol na ústupe. Ľudia upustili od tradičného spôsobu života na vidieku a prispôbili sa novým formám zamestnania v novovzniknutých, hlavne priemyselných podnikoch (Vokoun 2006: 20-21). Dochádzalo k odlivu obyvateľstva z vidieka do miest. Zanikali, resp. vznikali nové formy hmotnej a nehmotnej kultúry. V meste mali ľudia viac voľného času, ktorý nemuseli stráviť obrábaním vlastných pozemkov. V tomto období ožíva cestovný ruch na Slovensku. Štátne podniky začali budovať rekreačné zariadenia, ktoré boli určené pre vlastných zamestnancov. Vzhľadom na narastajúcu návštevnosť stredísk sa aj v cestovnom ruchu začal uplatňovať funkcionalizmus. Kvantita prevažovala nad kvalitou. Nekoordinované postupy zapríčinili v mnohých významných lokalitách stratu kultúrnej kontinuity. Na jednej strane sa intenzívne budovala infraštruktúra, ale na druhej strane dochádzalo k závažnej devastácii tradičnej kultúry. Rozvoj cestovného ruchu bol na vzostupe, ale konkurencieschopnosť, ktorú dnes porovnávame so zahraničím, klesala.

Na Slovensku sa nebudovali lyžiarske strediská cielene. Prepravných zariadení vznikalo veľa, ale málokteré boli súčasťou väčších komplexov s širším významom. Výnimkou je stredisko Jasná Nízka Tatry. Myšlienka vybudovať toto stredisko cestovného ruchu na Liptove vznikla ešte pred 2. sv. vojnou. Zrealizo-

vať sa ju podarilo až po vojne. Je to však jeden z mála príkladov na našom území (História 2014; Uličný – Špánik – Packa 2014: 61, 71). Väčšina prepravných zariadení, ktoré vznikali kvantitatívne po celom Slovensku, dnes chátra. V súčasnosti fungujú len tie, ktoré sa stali súčasťou väčších projektov a podarilo sa ich pretvoriť na väčšie lyžiarske strediská (Štrbské Pleso, Tatranská Lomnica a pod.). Tieto lokality boli poznačené rapidnými zmenami v oblasti kultúry. Ako príklad uvedieme zmeny v tzv. tatranskej architektúre, ktorá sa v tatranských destináciách prirodzene vyvíjala. V druhej polovici 20. storočia funkcionalizmus značne poznačil kultúrny ráz tatranských obcí. Rukopis funkcionalistickej architektúry dodnes neguje kvalitu miest a dedín, ktoré stále predstavujú najvyhľadávanejšie strediská cestovného ruchu na Slovensku. Súčasný trend vo výstavbe a najnovšie projekty luxusných hotelov, ktoré vychádzajú z tradičnej (v tomto prípade tatranskej) architektúry, jasne poukazujú na fakt, že tradičná architektúra (ako súčasť tradičnej hmotnej kultúry) je turistami žiadanou kvalitatívnou črtou. Duch lokality, ktorý je obohatený tradičnou kultúrou, je vyhľadávanou pridanou hodnotou konkurencieschopnej destinácie.

Napriek aktívnemu domácejmu cestovnému ruchu mali Slováci značne obmedzené možnosti cestovať do západných krajín. To je jeden z dôvodov, prečo si mysleli, že to, čo majú možnosť vidieť a navštíviť u nás, je postačujúce. Nemali s čím porovnávať. Momentálne sú rozdiely so susednými krajinami priam neporovnateľné. Slovensko sa snaží strediská cestovného ruchu rozširovať a budovať, ale často na úkor iných kvalitatívnych ukazovateľov. Snažia sa dobehnúť západné krajiny tým, že preberajú cudzie prvky a integrujú ich do súčasnej kultúry. Developeri nesprávne chápú, že práve využívanie autentickú kultúru a kultúrneho dedičstva, či kultúrnych špecifik v destináciách cestovného ruchu, im v zahraničí napomáha ku konkurencieschopnosti.

Súčasný stav lyžiarskych stredísk vo vybraných európskych krajinách. Vo svete nájdeme mnoho lyžiarskych stredísk s medzinárodnou úrovňou. Ich činnosť, rozvojové aktivity a úroveň infraštruktúry by mohli byť zdrojom inšpirácie pre naše, slovenské. Podľa *International Report on Snow and Mountains Tourism* (Medzinárodná správa o cestovnom ruchu v horských strediskách z roku 2014) patria medzi najviac konkurencieschopné strediská francúzske, rakúske, švajčiarske a talianske. V porovnaní so Slovenskom majú podobnú primárnu ponuku, sú však vybudované na vyššej úrovni. Významnými priamymi konkurentmi na trhu zimnej turistiky sú najmä susedské štáty Poľsko a Česká republika.

Vývoj návštevnosti lyžiarskych stredísk v Európe je v posledných rokoch pomerne stabilný. Najväčšie, najmodernejšie, najnavštevovanejšie a najrýchlejšie rozvíjajúce sa lyžiarske strediská sú vo Francúzsku. Ich rozvoj začal približne v 60. a 70. rokoch 20. storočia. V súčasnosti je vo Francúzsku vybudovaných viac ako 325 lyžiarskych stredísk. Väčšina z nich je vzájomne prepojená. Nachádzajú sa v južných a severných Alpách, Pyrenejách, v pohorí Jura a v Centrálnom masíve. Krajina má najviac lanových prepravných

zariadení v Európe (3 595). Najväčšie a najviac navštevované strediská sú Tignes, Chamonix, La Plagne, Les Arcs, Val d'Isère, Les Menuires, Meribel Alpine, Les Menuires, Peisey Vallandry, Grand Massif, Avoriaz, Serre Chevalier Vallée, Les deux Alpes a La Roseère. Ich prevádzkovateľom je spoločnosť *Compagnie des Alpes*, ktorá je najväčším subjektom tohto druhu na svete. O ostatné strediská sa starajú prevažne menší prevádzkovatelia. Francúzske lyžiarske strediská navštívi približne 58 miliónov ľudí ročne. Najväčšie majú približne 150 km zjazdoviek.

V Rakúsku je situácia podobná. Rozvoj v krajine nastal po 2. sv. vojne. Zaujímavosťou je, že každé 14. pracovné miesto v krajine je priamo závislé na zimnej turistike. Návštevnosť stredísk dosahuje až 53 155 600 lyžiarov ročne. S počtom 3 000 prepravných zariadení sa Rakúsko zaraďuje na druhé miesto v Európe. Najviac navštevované sú spolkové krajiny Tirolsko, Vorarlbersko, Salzburg a Korutánsko. Najvyšší podiel návštevnosti tvoria zahraniční turisti.

Švajčiarsko bolo v minulosti lídrom v počte a kvalite prepravných zariadení. Následné rozdrobovanie vlastníctva zabrzdiло mnohé investície a inovácie. Vo Švajčiarsku má vývoj návštevnosti posledné roky klesajúcu tendenciu. Asi 50% tvoria domáci návštevníci. Najlepšie strediská sa nachádzajú v kantónoch Grubünden a Valais. Negatívny vplyv na klesajúcu tendenciu návštevnosti má najmä silná domáca mena (švajčiarsky frank) voči euru.

Najpríbuznejšími lokalitami k Slovensku v súvislosti s geografickými, klimatickými aj historickými podmienkami sú Česká republika a Poľsko. V Čechách sa dá identifikovať približne 164 lyžiarskych stredísk. Väčšina z nich sa nachádza v nižšej nadmorskej výške oproti slovenským. Najznámejším lyžiarskym strediskom je Špindlerův Mlýn. Väčšinu návštevníkov tvorí prevažne domáce obyvateľstvo.

Špecifickou lokalitou je Poľsko. Rozvoj a budovanie stredísk trvá v Poľsku pomerne dlhé obdobie. V porovnaní so Slovenskom sa začali mnohé strediská budovať oveľa skôr. Na medzinárodnom trhu však Poľsko nepatrí k veľmi populárnym cieľovým miestam pre lyžovanie. Najvýznamnejšie strediská sa nachádzajú na juhu krajiny vo Vysokých Tatrách a na Poľskej strane pohoria Krkonoše. Najväčšie lyžiarske stredisko je Białka Tatrarska. Intenzívne navštevovaným strediskom je Zakopane. Ročne ho navštívia až 2 milióny návštevníkov. Rozvíjať sa začalo v 30. rokoch 20. storočia. Nachádza sa tu viac ako 50 prepravných zariadení. Napriek pomerne vysokej návštevnosti sa nedá porovnávať s väčšími zahraničnými strediskami. Prepravné zariadenia nie sú medzi sebou prepojené ani infraštruktúrou, ani spoločným manažmentom a marketingom. Kooperácia nie je rozvinutá na postačujúcej úrovni. Absentujú napríklad spoločné regionálne *skipassy*. Mnohé lanové dráhy a vleky sú zastarané. Tvrdenia o obľúbenosti potvrdzuje aj fakt, že takmer 90% návštevníkov tvorí domáce obyvateľstvo (Saisonbilanz Winter 2014).

V porovnaní so zahraničnými strediskami treba podotknúť, že konkurenčná výhoda poľských stredísk oproti Slovensku spočíva najmä v súčasnom

stave supraštruktúry a úrovni poskytovaných služieb. Čo sa týka využívania tradičnej kultúry, musíme poznamenať, že Poľsko ju využíva oveľa viac. Často ju však pod vplyvom globalizácie dopĺňa o inokultúrne *populárne* prvky, ktoré ju miestami negatívne ovplyvňujú až degradujú. Ako príklad uvedieme poznatky z terénneho výskumu v Zakopanem. Na základe odpovedí respondentov na otázky týkajúce sa atraktivity destinácie, môžeme rozoznávať dve skupiny návštevníkov. Prvá skupina povrchno pozná súvislosti *goralskej kultúry* a je z využitia prvkov tradičnej kultúry nadšená. Druhá skupina vníma zmes globálnych trendov a tradičnej kultúry ako nešťastné riešenie. Mnohí respondenti Zakopane označili ako „poľský disneyland“.

Všetko súvisí s mierou využívania tradičnej kultúry v kontexte cestovného ruchu a s mierou jej komercializácie. Z príkladov zo západnej Európy je zrejmé, že tradičná kultúra nebola prispôbovaná potrebám cestovného ruchu, ale bola prirodzenou prioritou ochrany v lokalite. Aj preto môžeme jednoznačne spozorovať jej vyššiu kvalitu. Pri riadení a správnom využívaní zdrojov kultúry môže byť preto nápomocný manažment kultúry.

Porovnanie zahraničných lyžiarskych stredísk v kontexte využívania tradičnej kultúry. Zásadným rozdielom medzi západnými zahraničnými lyžiarskymi strediskami a slovenskými sú najmä geografické a klimatické podmienky. Mnohé zo zahraničných stredísk sa nachádzajú vo vyšších nadmorských výškach Álp, Dolomitov a na prírodných ľadovcoch. Už to z nich robí viac konkurencieschopné destinácie zimného cestovného ruchu. Sezóna je v nich o niekoľko mesiacov dlhšia. Viaceré zo stredísk s kvalitnými podmienkami sa stali hostiteľmi zimných olympijských hier. S klímou prirodzene súvisel aj rozvoj miestnej tradičnej kultúry – architektúra, odievanie, zamestnanie, folklór. Naším cieľom nie je porovnávať konkrétne prvky tradičnej kultúry. V súvislosti s rozdielnym prostredím by to ani nebolo možné. Zameriame sa predovšetkým na funkčné využívanie tradičnej kultúry v kontexte cestovného ruchu.

Zahraničné strediská, bez ohľadu na existujúce legislatívne nariadenia, prakticky samovoľne rešpektujú súčasti tradičnej kultúry, ktoré v obmenenej podobe pretrvali až do súčasnosti. Pôvodné tradičné prvky sú stále prítomné vo viacerých prvkoch miestnej kultúry – v architektúre, gastronómii, folklóre, či organizovaných podujatiach. Mnohé tradičné prvky tu nachádzame v transformovanej forme, ktorá rešpektuje súčasné potreby cestovného ruchu.

Napríklad v oblasti architektúry nehodnotíme komplexnú historickú podobu objektov pôvodného staviteľstva, ale pozornosť upriamujeme na hodnotenie kultúrneho charakteru oblasti. Mnohé stavby nesú prvky tradičnej architektúry aj v pozmenenej funkcii. Tieto prvky sú jasne rozpoznateľné a sú predmetom záujmu turistov, architektov či urbanistov. Krajiny ako Švajčiarsko, Nemecko, Rakúsko, Taliansko, Francúzsko a Slovinsko kladú dôraz na dôslednú identifikáciu kultúrneho rázu a formujú legislatívu, ktorá sa stará o jeho zachovávanie. Známe sú stavebné zákony, územné plány, či všeobecná štátna kultúrna politika, týkajúca sa riadenia kultúry.

Obrázok č. 1 a 2: Méribel, Francúzsko, architektúra, 2019

Zdroj: <http://www.bestski.best9.sk/stredisko/23>

Obrázok č. 3: Centrum mesta Kitzbuehel – Rakúsko, architektúra, 2019

Zdroj: <https://www.onthesnow.com/news/photo/623591/colourful-and-cute-kitzbuehel-town-centre-austria-id144680>

Na príkladoch obrázkov 1, 2 a 3 sa snažíme poukázať na súčasný stav architektúry vo veľkých lyžiarskych strediskách v zahraničí, ktoré sa vyvíjali oveľa dlhšie ako tie na Slovensku. Aj napriek moderným trendom a civilizačno-kultúrnym procesom, ktoré prebiehajú vo všetkých lokalitách, sa miestne obyvateľstvo a subjekty cestovného ruchu neustále snažia pri rozvoji rešpektovať vytýčené špecifiká kultúrnej krajiny. Takto realizované developerské projekty nenarúšajú harmóniu krajiny, kultúrnu kontinuitu a sú príkladom transformácie kultúry – kombinácie moderného s tradičným. V niektorých prípadoch je ťažké rozlíšiť ubytovacie zariadenia od pôvodných obytných domov. Architektonický štýl a priestorové riešenia zostávajú zachované a rešpektujú pôvodné východiská tradičnej architektúry.

V lyžiarskych strediskách sa pre súčasné potreby stavajú aj veľkokapacitné ubytovacie zariadenia, wellness centrá, či stravovacie zariadenia, ktoré sú ich neodmysliteľnou súčasťou. V takomto prípade je veľmi náročné a často nereálne dodržiavať dispozičné a priestorové riešenia. Napriek tomu v architektonickom stvárnení vždy nachádzame rozpoznateľné prvky tradičnej kultúry (priečelia domov, farebnosť, sklon strechy a pod.).

Na mnohých nových stavbách evidujeme moderné prvky, ktoré do určitej miery odbočili od konceptov tradičnej architektúry. Ide najmä o funkčnú transformáciu priestorov či priestorovej dispozície. Podstatné však je, že stavby vždy nesú rozpoznateľný špecifický prvok, typický pre danú lokalitu.

Toto pravidlo sa prejavuje aj na prípadnej extravagantnej modernej architektúre.

Pozitívnych príkladov využívania prvkov tradičnej architektúry je mnoho, nachádzame ich napríklad v lokalitách Francúzska – Alpe-d'Huez, Avoriaz, Courchevel, Val d'Isère a mnohé iné, alebo Rakúska – Sölden, Kaprun, Kitzbühel, či Innsbruck. Vo všetkých uvedených príkladoch turistických stredísk je rozhodujúca existencia kvalitne prepracovaného územného plánu. Územné plány sú jasne definované, nemenné a nepripúšťajú žiadne extrémne odlišnosti. Platná legislatíva sa vníma ako verejné dobro, ktoré prispieva k úspechu všetkých zúčastnených subjektov (samospráva, podnikatelia a obyvateľstvo) a neobchádza sa. Kultúrna kontinuita spojená s potrebnou funkčnou transformáciou kultúry je prioritou. Z uvedeného môžeme konštatovať, že zanedbanie historických a kultúrnych súvislostí a povýšenie cestovného ruchu na primárnu potrebu lokality má v konečnom dôsledku negatívnu dohru v podobe likvidácie zdrojov tradičnej kultúry. Cestovný ruch nemá tradičnú kultúru devastovať, ale využívať jej korene vo svoj prospech. Prioritou musí byť ochrana a rozvoj kultúrneho dedičstva, ktoré recipročne pôsobí na kvalitu cestovného ruchu.

V destináciách cestovného ruchu na Slovensku často nachádzame umelo prebraté prvky zo zahraničných horských lokalít. Jasným príkladom je *kultúrne dezorientovaná* Demänovská dolina. Úmyslom samosprávy bolo vytvorenie zonácií v katastri obce. Pri neustálej politickej a komunálnej fluktuácii sa však tento zámer nepodarilo zrealizovať. V doline nastala masová výstavba bez akejkoľvek koordinácie. V porovnaní so zahraničnými strediskami je limitujúcim prvkom aj platná legislatíva, ktorá neukladá samosprávam povinnosť vytvárať územné plány obciam, v ktorých je počet obyvateľov pod 2 000. V prípade strediska v Demänovskej Doline, ktoré vzniklo iba nedávno, je ťažké poukazovať na tradičnú architektúru, ktorá tam takmer nebola. Utopickým cieľom samosprávy je aspoň čiastočne koordinovať výstavbu, rešpektujúc jednotnú horskú architektúru.

Obrázok č. 4: Jasná Nízke Tatry – Biela Púť, architektúra, 2019

Foto: M. Kurpaš – L. Kurpašová

Obec Demänovská Dolina narazila na problém, ktorý sa jej do súčasnosti nepodarilo vyriešiť. Striedajú sa v nej rôzne architektonické štýly. Pri výskume v rázovitom Ždiari sme očakávali, že situácia bude odlišná. Transformácia kultúry, viditeľná najmä na architektúre, prebehla aj v tomto prípade. Paradoxom je, že ani prítomnosť pamiatkových zón, ktoré spadajú pod dohľad Pamiatkového úradu Slovenskej republiky, nezabezpečuje zachovávanie miestneho kultúrneho rázu.

Niektoré problémy sme popísali už v predchádzajúcich kapitolách. Aj tu sú prekážkou mnohé nezrovnalosti a protirečenia v platnej legislatíve. Zistili sme, že aj v prípade presného dodržania nariadení, finálna verzia stavby strediska vôbec nezodpovedá konceptu tradičnej ždiarskej architektúry. „Ždiarsku“ zdôrazňujeme preto, že mnohé domy a ubytovacie zariadenia majú v sebe prvky goralskej architektúry, ale *poľskej* nie ždiarskej. Viaceré prvky sú odlišné. Takýmto príkladom je ubytovacie zariadenie *Penzión Strachan*, objekt, ktorý využíva viaceré prvky goralskej architektúry, ale nie ždiarskej. Pre poľskú stranu Vysokých Tatier bolo špecifické stavať domy do výšky s vežičkami a vikiermi. Nie len *Penzión Strachan*, ale aj mnohé iné pôvodné domy boli prestavané, čím sa narušila ich pôvodná architektúra.

Obrázok č. 5: Modifikovaná tradičná architektúra v Ždiari – Antošovský vrch, 2018

Foto: M. Kurpaš – L. Kurpašová

Prvky tradičnej architektúry sú v lyžiarskych strediskách prítomné, nie len v súvislosti s ubytovacími zariadeniami. Gastronomické subjekty taktiež začínajú podliehať súčasným architektonickým trendom, ktoré považujú tradičnú architektúru za atraktívnu. Netýka sa to však len architektúry. Aktuálnym trendom je autentická lokálna kuchyňa kombinovaná so zážitkovou gastronómiou. V kontexte priblíženia tradičnej kultúry sú zamestnanci často odetí v tradičných ľudových odevoch.

V zahraničí je trendom využívať pri príprave jedál miestne produkty. Horské lokality sú známe chovom dobytka, následným spracovaním mäsa, mliečnych výrobkov a pod. Práve areály stredísk sú v lete využívané na chov a pasenie zvierat. Miestne spoločenstvá si často vypoľhávajú vzájomným obchodom s domácimi produktami.

Aktuálnym trendom, ktorý z Francúzska postupne prenikol do všetkých väčších lyžiarskych stredísk na svete je *Après-Ski*. Tieto zábavné zariadenia, ktoré sú súčasťou supraštruktúry, ponúkajú návštevníkom občerstvenie počas celého dňa, stráveného na lyžiarskom svahu. Pre zaujímavosť, tento fenomén vyprofiloval aj špecifické druhy nápojov, ktoré sa stali neodmysliteľnou súčasťou každého lyžiarskeho strediska napríklad – *Aperol Spritz*, či *Bombardino* (pôvodom z Talianska).

Strediská cestovného ruchu sa snažia voľnočasové aktivity vyplňať podujatiami, ktoré sú organizované priamo na svahoch, v príslušných obciach, alebo ubytovacích zariadeniach, ktoré sú súčasťou lyžiarskeho areálu. Mnohé z nich majú

populárny alebo športový charakter. Trendom je do programu zapájať zložky miestnej tradičnej kultúry. Každá destinácia je špecifická, a preto sa snaží odlišiť od ostatných tým, že turistom ponúkne niečo špecifické a autentické pre lokalitu.

Kvôli demonštrácii sa opäť vrátime k poľskému mestu Zakopane s lyžiarskym strediskom. Navzdory slabšej lyžiarskej infraštruktúre sa destinační manažéri snažia turistov zaujať výraznou a špecifickou goralskou kultúrou, na ktorej postavili celú marketingovú stratégiu. Ťažiskový mal byť projekt *Gooral ski projekt X – ZakoLove*, ktorý sa začal postupne prezentovať začiatkom lyžiarskej sezóny 2018/2019. Symbolom projektu je tradičný poľský *Goral*, ktorého úlohou je prezentovať pôvodnú goralskú kultúru. Štylizovaná postava *Gorala* sa pohybovala v stredisku medzi návštevníkmi, s ktorými sa denne fotografovala a okrem toho, že plnila propagačné účely, dotvárala atmosféru strediska a umocňovala zážitok lyžiarov.

Projekt je súčasťou marketingu viacerých subjektov v Zakopanem. Jeho prítomnosť je bežná aj v gastronomických zariadeniach, ktoré pod „hlavičkou“ projektu ponúkajú rôzne variácie miestnych produktov. V tomto štýle je dekorovaný aj *food court* v novom obchodnom dome v centre mesta, na najznámejšej ulici *Krupówki*. Nachádza sa tu niekoľko reštauračných zariadení, ktoré prezentujú goralskú kultúru (nie však gastronómiu). Podobizeň *Gorala* je prítomná všade. Manažéri a marketéri v Zakopanem sa prostredníctvom projektu *Gooral ski projekt X – Gooral ZakoLove*, snažia zaujať a poukázať na tradičné prvky poľskej goralskej kultúry. Zámerom projektu bolo oživiť kultúru v lyžiarskych strediskách.

Obrázok č. 6: Goralský projekt X – Gooral ZakoLove, 2019

Zdroj: <http://podroze.gazeta.pl/podroze/7,114158,24372424,polski-goral-robi-kariere-na-instagramie-od-jego-zdjec-nie.html>

Na prezentáciu Zakopaného, ako zimnej destinácie cestovného ruchu je zamerané aj informačné centrum na ulici *Krupówki* s prítomnosťou goralských a lyžiarskych prvkov.

V Zakopanom je podobne, ako v slovenských strediskách, evidentná strata kultúrnej kontinuity. Mnohé využívané prvky tradičnej kultúry sú „zno-vuobjavené“ a necitlivo integrované do súčasnej podoby mesta. Viditeľné je to najmä na architektúre. Nachádza sa tu veľa pôvodných, ale aj netradičných, až priam gýčových prvkov, ktoré sú viditeľné najmä na ulici *Krupówki*. Najnovšie budovy v centre mesta preberajú pôvodné architektonické stvárnenie. Predajne módnych obchodných značiek, gastronomické zariadenia, či predajne suvenírov, sú umiestnené do objektov využívajúcich prvky tradičného staviteľstva. V centre mesta nájdeme tiež niekoľko predajní kebabu, pizzérie a iné, ktoré sú dnes v kvalitných strediskách skôr na ústupe. Vrcholom „ne-vkusu“ je zaradovanie atrakcií, ktoré nemajú žiadny súvis s lokalitou (napr. prehliadka exotického vtáctva a pod.).

Slabou stránkou strediska je tiež fakt, že sa orientuje viac na domácich návštevníkov. Je to zjavné aj zo štatistického zisťovania, podľa ktorého Zakopané navštevuje približne 90% domáceho obyvateľstva. Do veľkej miery absentuje cudzojazyčná propagácia, či prezentácia služieb, resp. produktov v inom ako poľskom jazyku.

Otázkou sa teda stáva, akým spôsobom je v týchto strediskách využívaná tradičná kultúra a aké zmeny sú prípustné v kontexte jej transformácie pre účely cestovného ruchu. Tradičná architektúra, resp. tradičná kultúra je v Zakopanom značne narušená. Poľský obchodný duch a flexibilita pri poskytovaní služieb sa v cestovnom ruchu markantne prejavuje. Napriek tomu, že v Poľsku legislatíva priamo neurčuje princípy ochrany kultúrnej krajiny, miestni obyvatelia si ju udržiavajú samovoľne. Týka sa to hlavne oblastí s intenzívnym cestovným ruchom. Ďalší dobrý príklad je lyžiarske stredisko *Bialka Tatrzańská*, či *Tatrzańská Bukovina*.

Záver. Cieľom príspevku bolo sledovať zmeny v lokálnej kultúre a ich dôsledky v súvislosti s prítomnosťou a rozvojom cestovného ruchu. Sledovali sme funkčnú transformáciu tradičnej kultúry v kontextoch potrieb obyvateľov destinácií a účastníkov cestovného ruchu. Snažili sme sa priblížiť aktuálny stav kultúry v najväčších lyžiarskych strediskách v zahraničí a na základe komparácie poukázať na mieru transformácie jednotlivých súčastí kultúry pre potreby cestovného ruchu. Zahraničné destinácie, napriek dlhodobému vývoju a prispôbovaniu sa pre potreby cestovného ruchu, neustále vynakladajú enormné úsilie na zachovávanie tradičnej kultúry. Dôležitosť prikladajú jedinečnosti lokality na základe kvalitného posúdenia kultúrnych špecifik, ktoré systematicky chránia. Napomáhajú tomu jasne definované legislatívne nariadenia. Samosprávy dodržiavajú územné plány, ktoré sú nastavené tak, aby sa kultúrna krajina, miestna architektúra a krajinné štruktúry nenarúšali.

Obrázok č. 7: Stravovacie zariadenie SUBWAY na ulici *Krupówki*, 2019

Foto: M. Kurpaš – L. Kurpašová

Na Slovensku je zásadným problémom legislatíva. Neustále sa mení, nerieši konkrétne problémy a neprispôsobuje sa súčasným potrebám kultúry a cestovného ruchu. Z príkladov zo západnej Európy sme sa snažili poukázať na fakt, že tradičná kultúra nebola prispôbovaná ani pretransformovaná pre potreby cestovného ruchu, ale je prirodzenou prioritou ochrany v lokalite, čo determinuje jej súčasnú kvalitu. V súvislosti so zistenými poznatkami, v kontexte riešenej problematiky, môžeme konštatovať, že kultúrne dedičstvo je potrebné zachovávať nie len ako odkaz predchádzajúcej generácie, ale predovšetkým ako potenciál, ktorý je možné zúročiť vo viacerých sférach spoločnosti.

Literatúra a pramene:

História [online]. 2014. [cit. 2019-04-02]. Dostupné na Internet: <<http://www.jasna.sk/hory/lyzovacka/historia/>>.

Saisonbilanz Winter 2014/15 – Entwicklungen, Erkenntnisse und Prognosen. [online]. 2015 [cit. 2019-02-01]. Dostupné na internete : <<https://vanat.ch/RM-CH-palmares-JS2015-R-D-Laurent%20Vanat.pdf>>.

ULIČNÝ, F. – ŠPÁNIK, K. – PACKA, Š. Obec Demänovská Dolina 50 rokov. Námestovo : Obecný úrad Demänovská Dolina, 2014. 155 s. ISBN 978-80-971675-1-6.

VOKOUN a kol. Expertízne štúdie EÚ SAV, Megatrendy – Dôsledky zmien v demografickom vývoji a urbanizácii na Slovensku. Bratislava : Ekonomický ústav SAV, 2006. 85 s. ISSN 1337-0812. [online] 2019 [cit. 2019-01-02]. Dostupné na internete <<http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/ES04.pdf>>.

Zoznam informátorov:

BEKEŠ, Pavol. Starosta obce Ždiar : 2017

BUDZÁKOVÁ, Monika. Múzeum – Ždiarsky dom : 2017

BURGEROVÁ, Katarína. Riaditeľka OZ Spolok Goralského dedičstva : 2017

DEVEČKOVÁ, Veronika, Tatry Mountain Resort : 2018

DOYLE, Ivana. Majiteľka ubytovacieho zariadenia Belianska Chata : 2017

HURTAJ, Jozef (1969). Predseda komisie zastupiteľstva v obci Demänovská Dolina, majiteľ ubytovacích zariadení Bungalovy Jasná, Lúčky : 2019

MICHALÁKOVÁ, Blanka. Obecný úrad – Rozvoj obce : 2017

PACULÍKOVÁ, Simona (1985). Event manager, Hotel Grand Jasná : 2019

PAVLÍKOVSKÝ, Emil (1972) – PAVLÍKOVSKÁ, Monika (1974). Obyvatelia obce, vlekár/lanovkár na lyžiarskom stredisku Bachledka Ski & Sun : 2018

PITONÁK, Miroslav (1963). Obyvateľ obce, zakladateľ súboru Ždiaranček, vlekár lyžiarskeho strediska Strednica a.s. : 2018

ŠIŠKA, Dušan. Riaditeľ, Ski & Sun Bachledová dolina : 2017

ZORIČÁKOVÁ, Magdaléna (1951). Múzeum – Ždiarsky dom, bývala riaditeľka ZŠ, vedúca súboru Ždiaranček, zostavovateľka osnov regionálnej výchovy na ZŠ : 2018

KLEPÁČOVÁ, Lubica. Starostka obce Demänovská dolina : 2019

Kontakt:

Mgr. Lucia Kurpašová
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: lucia.kurpasova@ukf.sk

PhDr. Michal Kurpaš, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: mkurpas@ukf.sk

Síleš – príspevok k výskumu kultúrneho potenciálu

Viktor Ďurakov – Tamás Pluhár

Kľúčové slová: kalendárne obyčaje, kultúrny potenciál, kultúrne dedičstvo, Síleš, rodinné obyčaje

Key words: calendar customs, cultural potencial, cultural heritage, Síleš, family customs

Abstract: The aim of our contribution is to present selected topic of cultural potencial in Hungarian village Vértesszöllős (Síleš). We made our field research in autumn of the year of 2018. An article focuses on cultural heritage, family customs and calendar customs. Text is the artwork of the second part of whole cultural potencial of Slovaks lives in Síleš. The article is part of the UGA project – Contexts of cultural potencial and ethnic parameters.

Úvod. Cieľom príspevku je priblížiť čiastkové výsledky výskumu kultúrneho potenciálu v maďarskej obci Síleš. Terénny výskum sa uskutočnil na jeseň v roku 2018. Článok sa zameriava na hmotné a nehmotné kultúrne dedičstvo a v rámci neho najmä na rodinné a kalendárne obyčaje v skúmanej lokalite. Príspevok je súčasťou riešenia projektu UGA – Kontexty kultúrneho potenciálu a etnických parametrov.

V Síleši žije vyše 3 200 obyvateľov, z toho menej ako desatina sú Slováci. Žijú tu spoločne s Maďarmi, Nemcami a Bulharmi. Je to obec nachádzajúca sa v Komárňansko-ostrihomskej župe, v blízkosti župného sídla Tatabánya a ďalšieho významného mesta župy, Tata. Dedina bola obývaná už v praveku, známou sa stala práve vďaka približne pol milióna rokov starým nálezom. Nálezisko bolo objavené v polovici šesťdesiatych rokov minulého storočia. Sú

to najmä pozostatky Homo erectusa, ktorého nazvali Samu. Na travertínovej kope nachádzajúcej sa na nálezisku bolo vytvorené výstavisko Maďarského národného múzea s názvom Sileš (maď. Vértesszöllös) – Praveká usadlosť. Táto obec bola osídlená už v 13. storočí. Po odchode Turkov z tejto oblasti sa zemepáni Eszterházyovci rozhodli o znovu osídlení spustošených oblastí. V roku 1720 osídlili Sileš reformisti maďarskej národnosti a následne, medzi rokmi 1727 a 1759 sa do vyľudnených oblastí presťahovali katolícki Slováci. Slovenské dejiny obce sa začali písať v tridsiatych rokoch 18. storočia, keď na svoj majetok zavolať zemepán Jozef Eszterházy katolíckych Slovákov z Bratislavskej, Nitrianskej a Trenčianskej stolice. Slováci tu až do výmeny obyvateľstva v rokoch 1946 – 1947 tvorili väčšinu. V súčasnosti, podľa sčítania ľudu v roku 2011, žije v obci okolo 160 Slovákov. Táto minorita je však nesmierne aktívna a vyvíja rozmanitú činnosť. V roku 1994 si miestna obec – ná samospráva kúpila starý dom so siedmimi miestnosťami a v šiestich z nich zriadila oblastný dom, v ktorom je prezentovaná jednak miestna obytná kultúra, ako aj ľudový odev. V základnej škole sa úspešne vyučuje slovenčina. Slovenčiarke a žiaci majú čulé kontakty a spoločné projekty predovšetkým s ostatnými slovenskými obcami a mestami regiónu (Orosláň, Tardoš, Tatabáňa-Bánhida). Miestne speváčky ženského speváckeho zboru Zimozelen sa tiež angažujú na regionálnej úrovni v rámci spoločenského speváckeho zboru troch obcí (Sileš, Tardoš, Tatabáňa-Bánhida) s názvom Vértész-Gereče. Vedúcim sílešského zboru, ako aj spoločenského, regionálneho kultúrneho telesa je sílešský slovenčiar na dôchodku Viliam Urbanič, ktorý má na starosti aj ich sprievod na harmonike. (Viac v prácach Vértész – Dobosi 1978, Vértész 2010, Stepancsics 1992)

Hmotné kultúrne dedičstvo. *Archívne dokumenty* reprezentujú matriky z rímsko-katolíckeho farského úradu, ktoré sa však nachádzajú v mestskej časti Tatabánya – Bánhida. Nie sú vedené na slovenskom etnickom princípe.

Knižničné fondy. *Obecná knižnica*, ktorá sa nachádza na ulici Ady Endre je od roku 2013 doplnená knižnými publikáciami zo župnej knižnice Józsefa Attilu v Tatabáni. V roku 2018 obsahuje knižný fond 8129 publikácií, z čoho je 312 slovenských. V knižnici sa nachádzajú tri slovenské CD nosiče a dva DVD nosiče. Prvá zaevidovaná slovenská kniha, *Modrá kniha rozprávok* od autora Lubomír Feldeka je k dispozícii od roku 1991. V roku 2018 bol posledný zaevidovaný fond v slovenskom jazyku v periodiku *Komárnianske listy* od Tatiany Voderadskej.

V knižnici *Základnej školy* je 2863 knižných publikácií. Väčšina z nich je v maďarskom jazyku. Slovenských kníh je z toho 253 – učebnice, cvičebnice, študijné materiály, slovníky, atlasy, detská literatúra, beletria, próza a encyklopédie.

V knižnici *Materskej školy a jasli* Šamufalvi sa nachádzajú knihy s tematikou detskej literatúry a rozprávok v počte 113 kusov. Nevyhnutnou zložkou pri výučbe slovenského jazyka najmenších detí sú rozprávky a audio nahrávky

v slovenskom jazyku zaznamenané na CD a DVD nosičoch. Vychovávateľky v škôlke majú k dispozícii približne 20 uvedených druhov médií.

Zbierky muzeálnej hodnoty reprezentuje stála expozícia etnodomu na Kostolnej ulici 46. Je majetkom miestneho zastupiteľstva od roku 1994. V miestnostiach stálej expozície sa uskutočňujú stretnutia pre významných návštevníkov obce a taktiež priestory slúžia ako podklad pre uskutočnenie fotografií určených oblastným periodikám (miestny časopis, kalendáre ...). Muzeálnu zbierku tvoria trojrozmerné predmety zo všetkých oblastí materiálno-technologickej kultúry. Predmetov je približne 2300, získané sú od darcov zo Silešu. Nie sú chemicky konzervované ani katalogizované a slúžia na prezentáciu tradičnej sílešskej kultúry pre domácich aj zahraničných návštevníkov.

Z diel **dramatického umenia a audiovizuálnej tvorby** je dôležitá vizuálna dokumentácia (filmové dokumenty) Betlehemský pochod 2015. Dôležité sú taktiež filmové dokumenty o zachovaní slovenského kultúrneho dedičstva – 2002, 2004. Neodmysliteľnou súčasťou dedičstva zaznamenanou v podobe audio nahrávok je súbor desiatich zborových piesní miestneho ženského speváckeho spolku Zimozelen – 2013. Všetky spomenuté vizualizácie boli uskutočnené pod záštitou miestnej slovenskej samosprávy a sú voľne dostupné v internetovej službe sulinet.hu.

Historické, urbanistické a stavebné štruktúry. Dedina má pravidelnú kolonizačnú zástavbu. Najstaršie domy sú nabíjané s podmurovkou zo sílešského bieleho vápence, so sedlovou strechou a krytým podstením z pozdĺžnej dvorovej strany. Najstaršie objekty sú z polovice 19. storočia, väčšina domov bola renovovaná v 2. polovici 20. storočia. Najstaršie domy sa nachádzajú na Kostolnej ulici a taktiež v časti obce nazývanej *ulička*. Z historických záznamov je zrejmé, že Kostolná ulica sa v minulosti volala Ulica kráľa Szent Imre, Náučná ulica. Pravdepodobne najstarším domom v obci je dom rodiny Szádeckých.

Katolícky kostol bol vysvätený v roku 1792. Je na ňom veža, ktorá bola po požiari obnovená v roku 1878. Objekt kostola je v súčasnosti aktívne využívaný. V areáli kostola sa nachádza aj pamätník padlým v druhej svetovej vojne so slovenskými priezviskami ako Pluhár, Krupánszki, Kutenics, Csapucha, Skrován a iné. V hospodárskom dvore sú ešte sporadicky umiestňované niektoré archaické objekty, napríklad drevené latkové sušiarne. V chotári obce sa nachádza archeologická lokalita pozostatkov Homo erectusa – Maďarského národného múzea s názvom Sileš (maď. Vértesszöllös) – Praveká usadlosť.

Významnou súčasťou hmotného kultúrneho dedičstva je **kultúrna krajina**. Obec z východnej strany obkolesuje pohorie Gereče. Chotárom preteká na západnej strane potok Által. Dedina je usporiadaná do cestnej radovej zástavby. Na hlavnú cestu Határ út s označením M1, ktorá sa tiahne skrz celú dedinu sú kolmo pripojené pozdĺžne ulice od severovýchodu

na juhozápad. Na priestranstvách pred rodinnými domami sú vysadené rôzne dreviny ovocného aj neovocného charakteru: orechy, brezy, vrb, dule, lipy, javory, jasene, smrek, tuje, borovice. Záhrady pri rodinných domoch sú vysadené prevažne jablňami, hruškami, marhulami a broskyňami. Súčasťou niektorých rodinných záhrad na Kostolnej ulici sú aj rozsiahle viniče. V okolí rímsko-katolíckeho kostola je vzorne udržiavaný park s okrasnými drevinami a najčastejšie sa vyskytujúcim stromom je lipa. Na severnom okraji dediny sa nachádza futbalové ihrisko v blízkosti archeologického náleziska a chráneného krajinného územia. V okolí sa nachádza množstvo ihličnanov a tují. V centrálnej časti dediny je cintorín. V súčasnosti sú tu pochovávaní občania rôznych národností: Slováci, Maďari, Nemci, Židia. Cintorín nie je členený podľa národností. Viniče, ktorými je známa táto obec sa nachádzajú len na kostolnej po pravej strane. Síleš nie je v súčasnosti poľnohospodárskou usadlosťou. V minulosti sa tu pestovalo veľa pšenice a kukurice.

Nehmotné kultúrne dedičstvo je zachovávané prostredníctvom človeka – tvorcu. V kolektívnej pamäti sa zachovali okolnosti kolonizácie Sílešu, tradované sú tradičné postupy zo všetkých oblastí spôsobu života a kultúry – techniky výstavby tradičných obytných a hospodárskych objektov, tradičné stravovanie, odev, rodinný a spoločenský život, piesňový a hudobný folklór. Dôležitým faktorom je aj zachovávanie miestneho nárečia príslušníkov najstaršej generácie. Vo vedomí Sílešanov sú základné obrazy o sebe a heteroobrazy o príslušníkoch iných etník aj o Slovákoch z iných dedín Komárňansko-ostrihomskej župy.

Jazykové prejavy reprezentuje predovšetkým príbuzenská terminológia, termíny súvisiace s tradičným odievaním, staviteľstvom a taktiež mená zvierat. Najstaršia generácia používa pri vzájomnom dialógu miestne nárečie slovenského jazyka. Stredná a mladšia generácia sa rozpráva výlučne po maďarsky.

Obyvatelia obce používajú v bežnej komunikácii množstvo maďarizmov: chutné – *finomské*, kaderníčka – *fodráska*, záclona – *firhanek*, šporák – šporheľ, pletené plachty – *szóvetové plachtí*, zástera – *ketíňka* alebo *fertuška*, ružová – *róžasinová*. V jazykových prejavoch miestnej minority sa vyskytuje aj pomenovanie skrine prevzaté zo srbského jazyka – *armarija*.

Príkladom nárečových výrazov zo slovenských nárečí sú nasledovné: retiazka – *retázka*, predná izba – *preňia chiža*, zadná izba – *zaňia chiža*, pitvor, kryté podstavenie – *gang*, idem na povalu – *idem na hóru*, rýchlo – *friško*, cíto, modrý – *belaví*, skákať – *skakorit*, áno – *aj*, vonku – *venku*, všetko – *všecko*, priateľ – *práťel*, podlaha – *pollaha*, mydlo – *millo*, blúzka – *balitom*. Tancoval sa *csárás*, *polka*, *valčík*, *gunárací tanec*. Archaickými slovenskými výrazmi sú: komín – *koch*, izba – *chiža*, žehliť – *pigluvať*, vak na drevo – *štranek*. Sílešskí Slováci používajú nasledovné výrazy príbuzenskej terminológie:

Otec – *tato*
 Mama – *mama*
 Syn – *sin*
 Dcéra – *céra*
 Starí rodičia – *dedo, deduško, babička*
 Otcov brat – *stríco*
 Jeho manželka – *strina*
 Matkin brat – *ujco*
 Jeho manželka – *ujčina*
 Otcova aj matkina sestra – *tetka, nenna*
 Jej manžel – *sváko*
 Bratranec – *bratraňec*
 Sesternica – *sesterňica*
 Svokor a svokra (obidvoch manželov) – *svekor, svekra*
 Zať – *zať*
 Nevesta – *ňevesta*
 Vnuk, vnučka – *vňuk, vňučka*
 Švagor, švagrína – *švager, švagrína*.

Mená hospodárskych zvierat sú takmer výlučne vypožičané od Maďarov. Mená kráv: *Báráni, Tarka, Zsuzsa, Zsófi, Mariša, Cifra, Szegfű*. Mená koní: *Csillag, Józsi, Muci*.

Kultúrne tradície obsahujú množstvo obyčají, ktoré praktizovali Slováci od svojho príchodu. Špecifickou črtou je výrazná akulturácia, navrstvovanie takých kultúrnych prvkov, ktoré praktizujú len Maďari. Dôvodom je snaha vyrovnáť sa majoritným obyvateľom. Dnes nemožno identifikovať národnosť podľa odievania.

Rodinné obyčaje. Narodenie. Narodením dieťaťa sa začína proces enkulturácie a socializácie. Ženu, ktorá porodila, volajú *kútňica*. V domácnosti sa rodilo do roku 1949. V obci funkciu pôrodnej baby zastávala jedna žena, ktorú nazývali *varmecká baba*. Kmotra sa starala prvé dni o novorodeniatko. Rodinná oslava pre najbližších a priateľov sa koná priamo v deň narodenia dieťaťa. Otcovi dieťaťa nosia na túto oslavu, *radostné*, otcovi kamaráti. Najčastejšie to bola pálenka a košíky s rôznymi darmi. Tento zvyk sa praktizoval do 90. rokov. V súčasnosti sa koná oslava iba pri príležitosti krstu. Po príchode matky a novorodeniatka z nemocnice sa žiadne uvítanie ani rodinná oslava nekoná. Žena nemohla vyjsť na verejnosť šesť týždňov. Po tomto časovom období dieťa navštevujú najbližší a prinášajú mu dary – peniaze, oblečenie. Dieťa bolo pod ochranou matky a návšteva nie je dovolená každému, *aby ho niekto neuriekol*. Nad detskou postieľkou bola umiestnená červená stužka pred urieknutím. Dnes sa červená stužka dáva na detský kočík.

Krst. Termín krstu sa v porovnaní s tradíciou spred niekoľkých desaťročí zmenil. Dieťa sa krstilo pôvodne po jednom až dvoch dňoch od narodenia, najneskôr však do *tídna*. Čil je to aj za rok, za dva. Keď nebolo dieťa zdravé, tak

sa pokrstilo aj v nemocnici. Krst býva v nedeľu po bohoslužbách, dieťa nesú krstní rodičia. Inštitút kmotrovstva tvorí viacero krstných rodičov. Krstný otec/krstná matka je prevažne kamarát/kamarátka rodičov dieťaťa, prípadne rodinní príslušníci, príbuzní (napríklad brat, sestra). Aj oni musia byť *krštení*. Po krste nasleduje v domácnosti rodinná hostina, ktorej sa zúčastňuje len najbližšia rodina a krstní rodičia, susedia nie. *Bolo tak, že nás bolo aj 40 v roku 1959 1. apríla*. Farár sa v minulosti zvykol pozývať aj na svadobnú hostinu aj na krstiny, dnes už nie. Na krstiny sa varí mäsová polievka, *paradičková omáčka*, pečené mäso, chren, zákusky, vianočka a kakao a *pol literka pálenky* na raňajky. Každý hosť prináša dary dieťaťu – *oringle*, peniaze do perinky, oblečenie, *čepec belavý pre chlapcov a róžasinový pre dievčence*. Pre dievčatá sa zhotovovala aj vyšívaná *róžasinová pokrov* na zakrytie novorodeniatka pri krste.

Birmovka. *Prvé sväté prijímanie – prímať, prvé prímaní.* V minulosti bola birmovka v prvej triede základnej školy na jar po Veľkej noci. V súčasnosti sa neuskutočňuje pravidelne každý rok z dôsledku nízkeho počtu detí. V roku 2018 bolo na prijímaní päť detí – jedno dievča, štyria chlapci. Pred Prvým svätým prijímaním sa chodí na prípravu, kde sa učia modliť a pripravujú sa na skúšky. Na skúškach, ktoré sa uskutočňujú v kostole, je prítomná celá rodina. Prvé sväté prijímanie sa v súčasnosti koná len v siedmej triede. V minulosti sa konalo v štvrtej aj ôsmej triede. Teraz prebieha príprava aj birmovanie iba v Bánhide. Birmuje sa iba každé 4 roky. Posledná birmovka v Síleši sa uskutočnila v roku 1974. Po birmovke prebieha oslava vo forme rodinného obedu. Birmovní rodičia boli najčastejšie krstní rodičia. Ako darčeky dostávajú deti hodinky, *oringle*, *reťazku*. Ako obed sa podáva *masová polievka*, *takartová kapusta* a hurky. Dva až tri týždne po Prvom svätom prijímaní v nedeľu sa konajú *búdi* – božie telo – úrmeneti *kolo*. Pri tejto príležitosti sa ľudia stavali do radu a prechádzali okolo kostola. Táto tradícia sa zachovala dodnes. Pred kostolom sú v tento deň postavené štyri stany určené k modleniu.

Svadba – veselí. *Ideme na veselí, volali nás na veselí.* V minulosti sa pred svadbou konali aj *pitačke*. Dnes sa to už nerobí. Ohlášky boli tri krát v nedeľu pred svadbou na omši. Príprava na svadbu sa začala dva týždne vopred. Týždeň sa piekli koláče zo svojho a ďalší týždeň sa pieklo zo surovín, ktoré rodine priniesli do daru. Najčastejšie sa piekla *klinčeková chrapla* – tento zákusok sa podáva na svadbách dodnes. Na dvere skrine sa zapisovalo kto a čo priniesol do daru na svadbu, aby mu to mohli v budúcnosti oplatiť. Zabíjačka sa spravila posledný štvrtok alebo piatok pred svadbou. *Pucovali sme sléпки*. Pred kostolom nevesta vysypala zo šatky drobné mince, cukríky alebo orechy pre svadobčanov. Svadba sa spravidla konala v nedeľu alebo pondelok v jar-
nom, alebo jesennom období, najmä kvôli počasiu a skladovaniu potravín. Stan – šátor, *búda* sa staval v piatok alebo v sobotu, do nich sa prinášali stoly a stoličky z okolitých domov. Bola to mužská časť prípravy na svadbu. V minulosti bolo na svadbe prítomných okolo 300 ľudí, dnes je to maximálne 100.

Spravidla sa sobášili mladomanželia len z dediny, no v súčasnosti je veľmi vysoký počet miešaných manželstiev.

V deň svadby sa na deviatu hodinu rannú pozývali hostia do domácnosti. K neveste jej hostia a k ženíchovi jeho hostia. Bola to hostina vo forme raňajok. Svadobná hostina sa konala u ženícha. Ten išiel po raňajkách za prítomnosti svadobčanov a sprievodu hudby za *mladou*. Na druhý deň po hostine išli všetci svadobčania, vrátane muzikantov, na obed k neveste. Podávala sa *masová polievka*, *paradičková omáčka*, čirke *paprikáš*, *takartová kapusta*. Na olovrant sa podávali fašírky a plnené mäso. Po olovrante bola zábava, ktorá sa konala u ženícha. Počas večere dávala krstná mama neveste dole *vínok*. *Nad tanírkom nevesta plakala a potom jej dali dole vínok*. O polnoci bol tanec s nevestou, kde sa zbierali peniaze. Zvykom bolo aj prezlečenie jedného svadobčana za nevestu, s ktorým ostatní tancovali a pri tomto tanci sa zbierali peniaze pre hudobníkov. Po polnoci sa servíroval *dedo* – pečená krkovička alebo kačka. Posledná takáto svadba sa konala v roku 1986. V súčasnosti sa koná iba jednodňová svadobná hostina v neďalekej reštaurácii s kateringom.

Úmrtie. *Vírástas.* Pôvodne sa mŕtvy nachádzal v prednej izbe jednu noc. Pri zosnulom sa zišli ženy z rodiny a susedov, modlili sa a spievali. Trvalo to jednu noc, maximálne do polnoci. Ženy sa pri ňom modlili a chlapi sa *ponúkali* – pili. Nikdy si s pohárikmi neštrngli a popíjali víno alebo pálenku vo vedľajšej izbe. Nohy mŕtveho smerovali vždy smerom k dverám. Zrakadlo sa zakrývalo *abi sa mŕtvi neviďev*. Hodiny sa nezastavovali a okná sa neotvárali. Mŕtveho obliekala a umývala najbližšia rodina alebo aj susedia. Do truhly sa dávala zosnulému modlitebná knižka a okolo rúk sa mu omotal ruženec. Takto sa ukladalo do truhly do 1965. Na cintorín sa *rakva* vynášala *na márach*. Truhlu obyčajne niesli šiesti muži. Dvaja susedia a kmotri. Rakva bola celú dobu otvorená. Za mŕtveho po pohrebe bola hneď aj omša. Toto sa zachovalo do súčasnosti. Slovenské pohreby, na ktorých sa spievalo a modlilo po slovensky, fungovali približne do 40. rokov 20. storočia.

Kar nazývajú miestni obyvatelia *pochreb*. Uskutočňoval sa pre najbližšiu rodinu a konal sa v dome zosnulého. Farár sa na kar nepozýval. Ako jedlo sa na kare podávali studené misy a pagáče. Na pitie sa núkalo *pálené*. Na kare sa pre každého prestrel tanier a jeden sa dával navyiac pre zosnulého, ktorý však ostal prázdny. V súčasnosti sa kary robievajú zriedka.

Kalendárne obyčaje. **Veľká noc.** Pred Veľkou nocou bol 40 dní *póst*. Vtedy sa v rodinách začína upratovať na sviatky. V minulosti sa vo štvrtok, piatok aj sobotu konala omša. Na Bielu sobotu sa chodí modliť okolo kostola – *krišení*. Zvony nezvonili v piatok ani v sobotu – namiesto nich sa používali rapkáče. *Na Zelení Štvrtok sa jedol špenót, vajíčka, vajcová omáčka, krumplové haluški a špenótki. Na Veľkí piatok sa pripravovala bobičná polievka, kapustné osúchi a paprikovník.* V sobotu po omši sa podáva šunka, vajíčko, soľ a chren. Na Veľkonočný pondelok sa očakávali polievači. Najčastejšie chodievali len susedia, kamaráti a rodina, ktorí museli oblievačku stihnúť doobeda. Poobede

sa už nepolievalo. Polievalo sa vodou aj sódou. Šibať sa v obci nechodilo. Ako odmenu dostávali muži pálenku a deti červené vajíčka, čokoládky a iné sladkosti. V súčasnosti chodí polievať iba veľmi blízka rodina, ktorá je odmenená peniazmi a čokoládovými vajíčkami.

Na Mikuláša sa chodilo len v rámci rodiny. Ako Mikuláš chodili aj babky a krstné mamy. Deti dostávali sladké darčeky do čižiem. Mikuláš dedinu v súčasnosti neobchádza. *Na Luciu sa nesmí šiť.*

Vianoce – *Vánoce*. Polnočná omša sa uskutočňuje dodnes na štedrý večer. Ako jedlo sa najčastejšie podáva *perek makoví, paprikovník, haláslé*, jablko, cesnak, mak. Pred omšou sa konzumuje ovocie, makové buchty, *makoví perek, sállovník*. Po polnočnej omši sa už podávajú mäsové jedlá. Od roku 2016 majú v kostole adventný veniec. Na vianoce sa vinšuje nasledovným veršom.

*Vinšujem vám vinšujem títo slávne svátky,
Krista pána narodení abi Vám dal pán boh zdraví,
šťastí – hodné božské požehnaní
a po smrti kráľovsti nebeské obsáhnutí
pochválen buď Ježiš Kristus.*

*Už sme Vám ich zaspievali, tuže si hu majte.
Zubyisa nám zakončili orechov nám dajte
aj perek makoví aj chrapeľ sálloví
ešte k temu pint vínečka dobrého.*

Technologické postupy a špecifické techniky, viažuce sa na hmotné kultúrne dedičstvo. Gastronómia. Z rozhovorov s obyvateľmi obce sme zaznamenali nasledovné recepty, ktoré vnímame za špecifické.

Klinčeková chrapuľa. Suroviny: 1kg múka, 50dg masť, 4 vajíčko (2 celé a dva žĺtky), 40dg cukor, 1 smatánka (2dcl), klinčeky, salajka (kyselina salicylová), droždie, za hrst orechov pomletých a škoricová posýпка. Postup: Do kila múky pridáme cukor, masť, vajíčka, droždie a smatánku. Zo surovín spravíme cesto. Necháme odstáť. Vykytnuté cesto rozvalkáme a posypeme pomletými klinčkami a orechami. Zakrútime, vrch natrieme vajíčkom a poprášime škoricou. Pečieme približne 45 minút. Po upečení pokrájame na menšie rolky.

Takartová kapusta. Suroviny: kyslá kapusta, mleté bravčové mäso, kapustné listy (surové alebo kyslé), mletá červená paprika, ryža, vajíčko, soľ, mleté čierne korenie, cibula, múka, masť, smotana. Postup: Pripravíme si plnku z mletého mäsa, ryže, mletej červenej papriky, čierneho korenia, na drobno nakrájanej cibule, vajíčka a soli. Do kapustných listov zakrútime plnku. Na spodok hrnca uložíme kyslú kapustu, na ňu ukladáme plnené kapustové listy. Takéto vrstvy spravíme do ¾ hrnca a na vrch uložíme kyslú sudovú kapustu a následne zalejeme vodou. Varíme do mäkka. Po uvarení pridáme zápražku z mletej červenej papriky, múky, masti a soli. Pri servírovaní pridávame smotanu.

Záver. Z predchádzajúcich statí príspevku je zrejmé, že Slováci žijúci v Sileši si aj napriek silnej asimilácii zachovali množstvo obyčají, ktoré sa odzrkadľujú najmä v ich rodinnom ale aj kalendárnom živote. Cieľom tohto príspevku bolo priblížiť základné charakteristiky skúmanej oblasti a vyzdvihnúť hmotné, nehmotné dedičstvo, obvyčaj rodinného a kalendárneho cyklu. Príspevok slúži ako úvodný a východiskový materiál k nasledujúcemu príspevku zaoberajúcemu sa kultúrnymi organizáciami a inštitúciami, organizovanými podujatiami, kultúrnou infraštruktúrou a ľudskými zdrojmi.

Literatúra:

VÉRTES, L., T. – DOBOSI, V. *Vértesszőlös (A Magyar Nemzeti Múzeum bemutatóhelye Vértesszőlösön)*. Budapest: Népművelési Propaganda Iroda, 1978.

VÉRTES, L. *Kavics öszvény*. Budapest: Kosuth nyomda, 2010.

STEPANCSICS, G. *Vértesszőlös – Látnivalók' összes példány*. Budapest: TKM, 1992.

Kontakt:

Mgr. Viktor Ďurakov
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: viktor.durakov@ukf.sk

Mgr. Tamas Pluhár
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: tamas.pluhar@ukf.sk

Recenzia

MUDRÁK, M.: Vybrané problémy z hudobnej kultúry. Nitra, 2018, 130 s.

Autor publikácie Marcel Mudrák, pôsobí na UKF v Nitre, Katedre manažmentu kultúry a turizmu. V rámci svojej výskumnej a publikačnej činnosti sa zameriava na výskum kultúrnych podujatí v kontexte kultúrneho cestovného ruchu. Túto vedeckú a výskumnú činnosť významne prepája i so svojou pedagogickou činnosťou, ktorú zameriava na manažment kultúry ako i dejiny národnej kultúry a dejiny umenia. Skutočnosť, že niekoľko rokov pôsobil ako spevák, gitarista a hlavne líder hudobnej skupiny *In momentum* a aktuálne pôsobí ako sólový gitarista hudobnej skupiny *Carpe Diem*, predstavuje hodnotný prínos nielen po stránke

vedeckej ale i praktickej.

Nové učebné texty s názvom „Vybrané problémy z hudobnej kultúry“ predstavujú zaujímavú a precízne spracovanú problematiku hudby ako kultúrneho fenoménu, dôležitého nielen z pohľadu formovania spoločnosti ale i významného prvku hudobných podujatí. Ako autor prízvukuje, hudba nepredstavuje len určitý fenomén formujúci ľudstvo, ale je i určitý akcelerátor hudobných podujatí, ktoré z pohľadu kultúrneho vývoja významne ovplyvňujú kultúrny cestovný ruch. Aj keď sa môže zdať, že problematika hudby je spracovaná mnohými autormi, či už z hľadiska teoretických východísk alebo praktických poznatkov a skúseností, musím konštatovať, že autorom skúmaný aspekt hudobnej kultúry v kontexte historického vývoja až po využitie v kultúrnom cestovnom ruchu je v mnohých dielach málo rozoberaný. Na trhu sa síce nachádzajú publikácie obdobného druhu, avšak komplexná literatúra zaoberajúca sa širšími kulturológickými pohľadmi na chápanie hudby ako i funkcie hudby a hudobných žánrov prepojených na hudobné podujatia

a cestovný ruch, vhodná na využívanie v edukačnom procese, absentuje. Z tohto dôvodu musím konštatovať, že učebné texty predstavujú hodnotné dielo, v ktorom analyzovaná problematika slúži ako východiskový námet na diskusiu k mnohým otázkam hudobnej kultúry a taktiež ponúka študentom priestor dopĺňať skúmané skutočnosti o vlastné zistenia a pozorovania.

Z formálneho hľadiska sú učebné texty rozsahovo spracované na 130 stránach, pričom jednotlivé tematické okruhy sú rozdelené do 4 kapitol. Úvodná kapitola objasňuje stav problematiky hudby ako kultúrneho fenoménu z rôznych kulturológických pohľadov, akými sú: „antropologické chápanie hudby“ a jeho význam, konkrétne postavenie hudby v rôznych kultúrach sveta, či ako súčasť rôznych kresťanských obradov; „axiologické chápanie hudby“ z hľadiska formovania životných názorov, duchovných hodnôt a životného štýlu ľudskej spoločnosti; „redukcionistické chápanie hudby“ a jej využívanie a odovzdávanie posolstva prostredníctvom symbolov. Tu autor kladie dôraz na symboliku hudby od reklamnej hudby, emócie v hudbe, znelky, fanfáry, súťaže, až po hymny, filmovú hudbu, či muzikoterapiu; „univerzalistické chápanie hudby“ v podobe vývoja hudby ako jedného z univerzálnych ľudských umení (hudobný folklór, hudba ako prirodzená súčasť vývoja detí, či hudba ako súčasť kultúry); „komercionalistické chápanie hudby“ ako jedného z využívaných produktov ľudskej tvorivosti prinášajúceho zisk. Tu autor upozorňuje na pojmy, akými sú hudobný priemysel, či hudobná komercia. A keďže hudba je v mnohých podobách v súčasnosti považovaná za predajný artikel, je logické, že kultúra hudby sa pretransformováva do podoby hudobného konzumu. Keďže ľudia sú rôzni, ovplyvňovaní množstvom štýlov a žánrov, M. Mudrák tu logicky poukázal na typy hudobných recipientov. Práve v tejto prvej kapitole sa autor snaží prehľadne priblížiť postoje rôznych autorov k problematike viacerých kulturológických pohľadov na kultúru.

Osobitné postavenie v daných učebných textoch má kapitola 2, v ktorej sa Mudrák venuje „funkciám hudby“. Nerozoberá tu len všeobecne známe funkcie v podobe estetickkej, umeleckej, dekoratívnej, relaxačnej, homeostatickej, tanečnej, či zábavnej, ale upriamuje sa na dôležitosť hudby ako spoločenskej potreby, teda sociálne pôsobenie hudby. Práve tu autor detailne zdôrazňuje funkciu hudby v rôznych smeroch spoločenských potrieb od náboženstva, rituálu, osláv, kolektizácie až po generačnú a komunikačnú potrebu. Následne autor deskriptným spôsobom objasňuje genézu preferencií hudobných štýlov, pričom sa orientuje práve na klasickú a populárnu hudbu.

Celkové profesijné smerovanie M. Mudráka najviac badať v 3. kapitole, ktorú smeruje na „hudobné podujatia“ a ich prepojenie v kultúrnom cestovnom ruchu. Trend hudobných podujatí a festivalov je umocňovaný vzrastajúcim záujmom o priamu účasť. V súčasnosti ide o neprehliadnuteľný fenomén súčasnej spoločnosti so silným emočným zážitkom. Ako sám uvádza, návšteva hudobných akcií predstavuje významnú časť z celkového objemu kultúrneho cestovného ruchu.

Posledná kapitola učebných textov je venovaná detailnej genéze dvoch významných hudobných žánrov – „blues“ (jeho vývoj do podoby dnešného kultúrneho fenoménu) a „rock“ (ako základ dnešnej populárnej hudby).

Predmetné učebné texty spĺňajú všetky predpoklady kladené na takéto dielo. Autor excelentným spôsobom obohacuje problematiku hudobnej kultúry nielen o odborné ale i metodické a realizačné prístupy k základným hudobným oblastiam, s ktorými sa vo svojej praxi stretáva.

Katarína Kompasová

Recenzia

LETAVAJOVÁ, S.: Zmiešané manželstvá (manželstvá s cudzincami) ako sociokultúrny fenomén. Nitra, 2018, 287 s.

Publikácia *Zmiešané manželstvá (manželstvá s cudzincami) ako sociokultúrny fenomén* sa zaoberá manželstvami s partnermi patriacimi do iných skupín, či už ide o inakosť v jazyku, národnosti, rase, náboženstve či geografickej vzdialenosti. Výberom partnera ako jedným z najdôležitejších životných rozhodnutí sa v určitom veku zaoberá takmer každý jedinec. Zvažovanie ekonomických, sociálnych alebo emočných potrieb sa stalo súčasťou výberu správneho partnera. Téma manželstva s cudzincom, pokiaľ nám absentujú vlastné

skúsenosti alebo nevychádzame zo skúseností ľudí z nášho okolia, môže byť pre nezainteresovaných jedincov úplne novým a neznámym javom, ktorý je často nesprávne interpretovaný ako zlý. Autorka sa už dlhší čas venuje výskumu rodiny a rodinných vzťahov a poznatky z tejto oblasti komplexne teoreticky a rovnako aj na základe výskumu zachytáva v publikácii.

Vstup s cudzincom do manželstva je na Slovensku stále považovaný za niečo exotické a nezvyčajné, možno až neprijateľné. Dôvodom je nízky počet žijúcich cudzincov na Slovensku a práve obmedzený styk s ľuďmi z iných kultúr vyvoláva v Slovákoch nedôveru. Autorka si za výskumnú vzorku stanovila tri druhy manželských párov: Slovenky a Egypťania, Slovenky a Tunisania, Slovenky a Alžírčania. Krajiny Egypt, Tunisko a Alžírsko vybrala autorka zámerne, pretože podľa štatistiky sú tieto manželstvá na Slovensku početnejšie. Spoločným prvkom manželov zo spomenutých zmiešaných manželstiev je ich rodinné zázemie, ktoré je okrem iného založené na islamskej tradícii a inom pohľade na roly žien a mužov v domácnosti, ktoré sa líšia od hodnôt vyznávaných v európskom prostredí.

V prvej kapitole nás autorka oboznamuje s metódami a technikami výskumu zameranom na tom, ako je vnímané zmiešané manželstvo verejnosťou a samotnými aktérmi takéhoto manželstva. Na základe dotazníkového výskumu, ktorý autorka pokladá za prípadovú štúdiu, zisťovala, čo si obyvatelia vybraného mesta Prievidza pod pojmom zmiešané manželstvo predstavujú a ako o ňom rozmýšľajú. Vnímanie zmiešaného manželstva samotnými aktérmi realizovala prostredníctvom rozhovorov a pozorovaniami. Druhá kapitola je venovaná teoretickým aspektom zmiešaných manželstiev a rovnako je tento fenomén hodnotený a definovaný na pozadí historického vývoja. Autorka sa tu okrem iného venuje inštitúcii manželstva a aspektom, ktoré sú pri hľadaní partnera primárne. Časť tejto kapitoly je zameraná na vymedzenie pojmu skupina a definovania hraníc medzi skupinami, čo považujem za veľmi podstatné pre správne pochopenie „cudzieho“, avšak ide o náročnú úlohu keďže tieto hranice nie sú ustálené a často sa menia. V tretej kapitole sa autorka zaoberá zmiešanými manželstvami na Slovensku, pričom vychádza z tradičnej kultúry a podáva nám obraz o tom, ako bol v minulosti vnímaný človek z inej skupiny v rurálnom prostredí Slovenska. Pojem zmiešané manželstvo bol kedysi interpretovaný rôzne. Na príkladoch konkrétnych slovenských obcí autorka poukazuje na tradíciu výberu partnera z najužšieho možného geografického priestoru, pričom potenciálny partner z druhej časti obce bol už považovaný za cudzieho a rodinou nevesty, ako aj susedstvom vnímaný za nevhodného. Text je doplnený autentickými fotografiami z oblasti obyčajov a ukážkami básní, piesní, veršov a zariekaní, ktoré súviseli najčastejšie so smútkom mladých žien a nepochopením rodiny pre cudzieho človeka. V poslednej kapitole sa autorka venuje výsledkom výskumu, ktorý realizovala na 22 manželských pároch. Niektoré z výsledkov výskumu sú zaznamenané prostredníctvom priamych výpovedí respondentov, čo pridáva na autenticite a zaujímavosti textu.

Publikácia prepája teóriu s praxou. Teoretické východiská sú tak podopreté výsledkami z autorkinho empirického výskumu. Kladne hodnotím tabuľky, ktoré dopĺňajú text a prehľadne podávajú informácie o konkrétnych riešených javoch. Pozitívne vnímam fakt, že téma zmiešaného manželstva je demonštrovaná v slovenskom prostredí a na aktéroch, ktorí pokojne môžu byť našimi susedmi alebo známymi. Vo mne, ako v čitateľovi, to vzbudilo veľký záujem a chuť venovať sa tematike aj obširnejšie. Publikácia je vhodná pre širokú škálu čitateľov, od tých, ktorí sa zaoberajú migračnými procesmi a rodinou tradíciou až po ľudí, ktorí v budúcnosti plánujú vstup do zmiešaného manželstva, nakoľko publikácia obsahuje aj dôležité informácie napr. o procese realizácie zmiešaného manželstva a potrebných dokumentoch pre uzavretie manželstva s cudzincom.

Simona Martinčeková

Recenzia

Hučková, J.: Business English. Nitra, 2018, 146 s.

V súčasnom globálnom obchodnom svete je veľmi dôležité vedieť preukázať zamestnávateľovi schopnosť odborne a efektívne komunikovať v každodenných obchodných situáciách v anglickom jazyku. Obchodná angličtina je však pomerne komplexná, a jednotlivé kurzy obchodnej angličtiny sa svojím zameraním líšia – môžu sa zameriavať na výučbu terminológie používanej v obchodnom styku, rozšírenie slovnej zásoby o termíny z oblasti financií a ekonómie, porozumenie ekonomickým teóriám či rozvoj odborného hovoreného a písomného prejavu.

Hlavným cieľom publikácie Business English, primárne určenej študentom katedry manažmentu kultúry a turizmu, je definovať a vysvetliť vybranú obchodnú terminológiu. V dvanástich kapitolách jej autorka predstavuje základné termíny z oblasti globálnej ekonomiky, podnikania, účtovníctva, burzy, manažmentu, marketingu, reklamy, maloobchodu, licenčného predaja, bankovníctva, riadenia ľudských zdrojov a obchodnej etiky. Prináša stručné, vecné a zrozumiteľné zhrnutie vybraných tém. V každej z kapitol sú kľúčové slová v texte hrubo vyznačené, čím je akcentovaná ich dôležitosť a upriamená pozornosť čitateľa na základné pojmy. Väčšina kapitol je tiež doplnená súborom otázok zameraných na porozumenie textu, slúžiacich na zopakovanie si a zhrnutie dôležitých informácií z predmetnej kapitoly. Výnimkou sú kapitoly 1 a 5, po ktorých nasleduje cvičenie, ktoré má čitateľa priviesť skôr k zamysleniu sa a vyjadreniu vlastného názoru na danú problematiku. Tieto otázky môžu byť využívané pedagógom na hodinách, prípadne byť námetom pre ďalšiu odbornú diskusiu, ale poslúžia aj študentom pri samostatnom štúdiu učebnice. Je trochu škoda, že každá kapitola neobsahuje ako cvičenia zamerané na porozumenie textu, tak i tvorivé úlohy na zamyslenie, ktoré by motivovali študentov k hlbšiemu preniknutiu do problematiky. Boli by vhodným rozšírením didaktického rozmeru učebnice.

Nevyhnutnou súčasťou učebnice je prekladový slovník termínov použitých v textoch jednotlivých kapitol. Pri každej lexikálnej jednotke slovníka je uvedená aj doplnková informácia, v ktorej kapitole bol tento termín použitý. Slovník pomôže študentom najmä pri samostatnom štúdiu jednotlivých kapitol.

Na záver možno konštatovať, že uvedená publikácia sa môže stať dobrou učebnou pomôckou pre študentov Katedry manažmentu kultúry a turizmu, pretože prináša vecne a komplexne spracované témy obchodnej angličtiny, ktoré sú predmetom ich štúdia. Rovnako však učebnica môže poslúžiť komukoľvek, kto má záujem o štúdium obchodnej angličtiny či rozšírenie si slovnej zásoby o odbornú terminológiu v anglickom jazyku.

Lucia Záhumenská

Pofestivalová prehliadka filmov – Etnofilm Čadca 2018

Kysucké mesto Čadca je už dve desaťročia sídlom najstaršieho medzinárodného filmového festivalu na Slovensku pod názvom Etnofilm Čadca. Toto filmové bienále je venované problematike etnológie, ako aj sociálnej a kultúrnej antropológie v najširšom slova zmysle. Hlavným cieľom podujatia je prezentácia nových dokumentárnych filmových diel o kultúrnej a sociálnej rôznorodosti ľudského spoločenstva. Festival podporuje povedomie laickej verejnosti ale i odbornej filmárskej a etnologickej spoločnosti o tejto téme, prispieva tiež k rozvoju slovenskej dokumentárnej tvorby. V novembri roku 2018 sa konal posledný jubilejný ročník festivalu a to pod záštitou a s podporou Žilinského samosprávneho kraja, Kysuckého kultúrneho strediska v Čadci, Mesta Čadca a Audiovizuálneho fondu.

K problematike etnológie, ale i vizuálnej antropológie má nesmierne blízko i naša katedra. Do osnov študijného programu sú zakomponované prednášky a semináre z oblasti tradičnej kultúry Slovenska, či Slovákov v zahraničí, etnicity a etnických spoločenstiev, ako i kultúry ostatných európskych alebo mimoeurópskych spoločenstiev. Z tohto dôvodu sa katedra rozhodla organizovať pofestivalovú prehliadku filmov, ktoré boli odpremietané na Etnofilme Čadca a to v jej poslednom ale i starších ročníkoch. Hlavným zámerom podujatia bolo prehĺbenie a doplnenie poznatkov študentov vlastnej katedry ale i príbuzných vedných odborov, či ostatných záujemcov z radov študentov UKF a jej pracovníkov.

Pofestivalová prehliadka sa konala 18. marca 2019 v priestoroch Akropoly. Podujatie uviedli a jednotlivými filmami nás sprevádzali moderátorky – študentky 3. ročníka Lucia Bednáríková a Simona Guzmická. Na úvod sme mali možnosť privítať a vypočuť si krátky príhovor riaditeľky a hlavného organizátora podujatia Kysuckého kultúrneho strediska v Čadci, p. Silvie Petrekovej.

Pre účely pofestivalovej prehliadky sme vybrali sedem dokumentov, ktoré sme podľa ich zamerania zaradili do troch sekcií:

1. tradičná kultúra mimoeurópskych spoločenstiev,
2. Slováci v zahraničí,
3. migrácia, turizmus a globalizačné procesy a ich vplyv na tradičnú kultúru.

V rámci prvej sekcie boli odprezentované dva filmy. Prvý z nich pod názvom „Boli Bana“, bol natočený v roku 2017 režisérom pochádzajúcim z Burkina Faso. Film, ktorý rozpráva príbeh každodenného a neľahkého života ľudí z etnickej skupiny Fulani, bol ocenený najvyšším ocenením Etno-festivalu Zlatý glóbus – Grand prix 2018. Druhý dokument tejto sekcie mal názov „Dušičky“. Išlo o antropológický a cestopisný film poľskej režisérky, ktorý odhaľuje náboženské zvyky v Mexiku, ktoré sa spájajú s oslavami dňa dušičiek v provincii Chiapas a Veracruz.

Do druhej sekcie sme zaradili tri filmy z produkcie domácich aj zahraničných autorov. Dokument Matúša Chovanca s titulom „Tu som Slovákom ja“ rozpráva o Slovákoch, žijúcich vo vymierajúcich rumunských obciach Stará a Nová Huta. Film získal ocenenie a dokumentaristicky čisté spracovanie života rumunských Slovákov. Ďalší premietnutý dokument „Roduverný hrdina“ približuje historickú osobnosť Dr. Janka Bulíka, ktorá je považovaná za najvýznamnejšiu postavu Dolnozemskej Slovákov v medzivojnovom období. Film získal v roku 2018 čestné uznanie za objavný portrét významnej historickej osobnosti. Tému ľudového odevu odhaľuje dokument „Metamorfózy ľudového odievania v Kysáci“. Film mapuje historické premeny tradičného odevu v báčskom regióne, jeho zmeny po príchode slovenských prisťahovalcov, ako i jeho súčasné podoby.

Prehliadku uzavrela posledná sekcia, v rámci ktorej boli odpremietané dva filmy. Prvý z nich pochádza z nemeckej produkcie a nazýva sa „Miesta“. Film z roku 2018 rozpráva príbehy piatich osôb z rôznych krajín sveta – Konga, Ghany, Ukrajiny, Gruzínska a Iránu. Prináša pohľady na ich domovskú krajinu, cesty a ich pobyt v Nemecku. Posledná snímka s názvom „Dotýkajúci sa neba – ryžové polia na Filipínach“ režíroval takisto nemecký režisér. Film vypovedá o osudoch obyvateľov horskej oblasti Ifuago, o ich ryžových poliach a starobylých spôsoboch obživy, ako aj zmenách, ktoré do ich života priniesol cestovný ruch. Film bol ocenený Strieborným Turoňom v roku 2016, a to za komplexný dokument tradície pestovania ryže v súčasných premenách vidieka na Filipínach.

Prehliadka filmov sa stretla s pozitívnou odozvou a to v radoch študentov ale i pedagógov. Na základe rozhovorov s nimi je možné konštatovať, že najväčší záujem si získali prvé dva filmy a to najmä pre verné až naturálne stvárnenie života tradičných spoločenstiev.

Silvia Letavajová

Odborná prednáška so Slavomírom Pačutom – výkonným riaditeľom a šéftrenerom spoločnosti STAGEMAN

Aktuálnym trendom nielen vo svete ale i na Slovensku je prepojenie teórie a praxe v edukačnom procese. Len tak sú absolventi schopní pružne reagovať na potreby a vývoj služieb cestovného ruchu. Vzájomné zdieľanie praktických i akademických skúseností, či informácií je záujmom i Katedry manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre. Práve s týmto cieľom sa v rámci odborných predmetov Kataríny Kompasovej, so zameraním na služby cestovného ruchu, pravidelne organizujú prednášky so zástupcami významných spoločností na trhu cestovného ruchu. Jednou z nich bola odborná prednáška so Slavomírom Pačutom, výkonným riaditeľom a šéftrenerom spoločnosti STAGEMAN, ktorá sa konala 19. marca 2019 v priestoroch ŠD Nitra. Prednášky sa zúčastnili študenti prvého ročníka v rámci predmetu „Úvod do služieb cestovného ruchu“.

Spoločnosť STAGEMAN Slovensko sa zaoberá prípravou a realizáciou voľnočasových a vzdelávacích programov, v rámci ktorých prepája animáciu voľného času s netradičnými outdoorovými aktivitami a zážitkovými vzdelávacími metódami. Zaujímavým faktom hlavne pre našich študentov je, že vo všetkých týchto troch oblastiach si školí vlastných animátorov, pričom sa riadi mottom: „Žijeme animáciami“.

Keďže spoločnosť STAGEMAN Slovensko ako profesionálna agentúra pôsobí už dlhšiu dobu na trhu cestovného ruchu, ponúkla pre našich študentov nielen podnetné praktické skúsenosti z oblasti animačných aktivít, ale i možnosť zúčastniť sa pripravovaných kastingov. Tu by sa študentom naskytla možnosť byť členmi ich profesionálneho tímu v nasledovných oblastiach:

1) *animácie voľného času*, v rámci ktorých majú možnosť uplatniť sa ako animátori v slovenských hoteloch a aquaparkoch, rôznych firemných eventoch ale i prímorských strediskách cestovného ruchu;

2) *outdoorové oblasti*, v ktorých spoločnosť pripravuje vlastné netradičné zábavné i rozvojové projekty v podobe nočných orientačných behov, či šifrovacích hier. Spoločnosť dokonca disponuje vlastnými outdoorovými atrakciami v podobe prenosnej lezeckej steny, vysokých i nízkych lanových dráh a rôznych druhov zlaňovacích techník, ktoré svojim klientom prenajíma. Okrem spomínaných outdoorových oblastí ponúka inštruktáže k Nordic walkingu a základom slackliningu;

3) *vzdelávacie oblasti*, v ktorých rozvíja zážitkovú pedagogiku v projektoch pre rôzne cieľové skupiny, od detskej klientely (školy v prírode, detské tábory), vzdelávania dospelých (soft skill, školenia) až po firemnú klientelu (teamspirit, teambuilding).

Zástupca spoločnosti Slavomír Pačuta počas prednášky študentov aktívne zapájal nielen do diskusie, ale i názorných interaktívnych a pohybových cvičení, čo malo veľký ohlas. Bolo vidieť, že ako profesionál v danej oblasti pôsobí už dlhšiu dobu. Z jeho kariérnych úspechov treba spomenúť, že sám bol pri založení občianskeho združenia Outdoor Institute a po absolvovaní jeho prvého zážitkového kurzu, sa mu otvorili dvere k zážitkovej pedagogike. Stál pri fúzii s firmou STAGEMAN a následne sa stal prvým slovenským trénerom animátorov tejto spoločnosti. Ako animátor pracoval nielen na Slovensku ale i v zahraničí, pričom sa venuje športovej, outdoorovej a detskej animácii. Ako sám vraví: „*Smile and world will smile back to you*“!!! Je vidieť, že sa riadi týmto heslom, ktoré sa odzrkadlilo i na tvárach našich študentov.

Samotná prednáška ale i spomínaný hosť zanechali na študentoch veľký dojem. Nielenže boli motivovaní ale prejavili záujem vyskúšať si túto prácu, v rámci ktorej majú možnosť využiť skúsenosti získané počas štúdia a aplikovať ich priamo do praxe.

Katarína Kompasová

Obrázok č. 1: Slavomír Pačuta (STAGEMAN Slovensko) počas prednášky, marec 2019

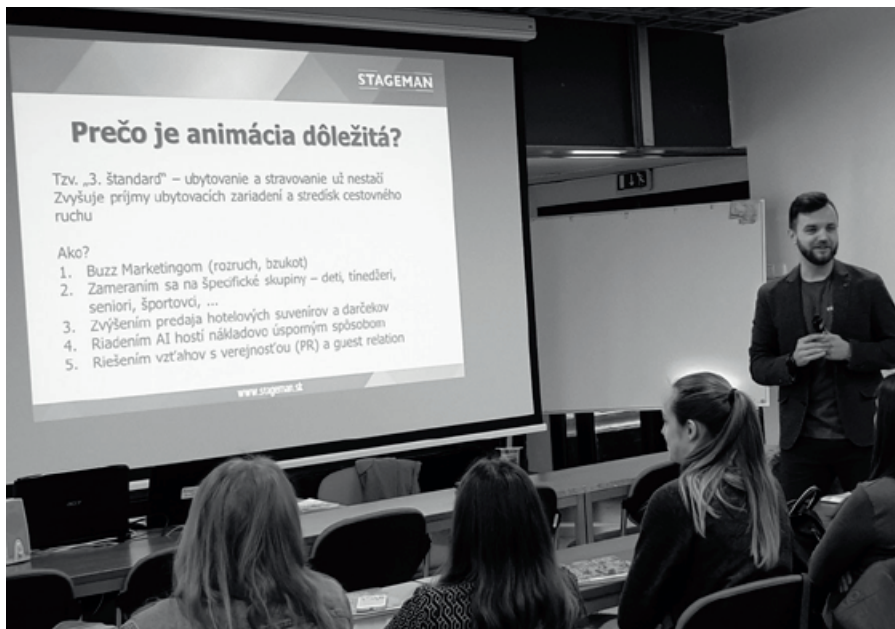

Foto: K. Kompasová

Obrázok č. 2: Slavomír Pačuta (STAGEMAN Slovensko), aktívny tréning počas prednášky, marec 2019

Foto: K. Kompasová

Správa

ŠVOČ na Katedre manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre

Dňa 13.03.2019 sa uskutočnilo kolo Študentskej vedeckej a odbornej činnosti (ŠVOČ) na Katedre manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre. ŠVOČ sa na KMKT organizuje každý rok a ponúka študentom možnosť vypracovať odborné práce na témy, ktoré súvisia s oblasťou kultúry a turizmu. Vďaka nej majú študenti príležitosť zapojiť sa do vedeckej činnosti fakulty, precvičiť si prezentovanie svojich výsledkov pred publikom a poskytnúť ich ďalej na vedeckých podujatiach. Súťaž sa realizovala formou tímovej alebo individuálnej tvorivej činnosti študentov. Záujem študentov o účasť na tohtoročnej ŠVOČ bol veľký. Úroveň prác bola vysoká a študenti mali možnosť prezentovať svoje projekty, ktoré môžu naďalej rozvíjať v praxi. Projekty boli prezentované v slovenskom i cudzom jazyku.

Súťažilo sa v 2 sekciách:

1. Rozvoj kultúry a cestovného ruchu
2. Jazyková sekcia

Zloženie komisií bolo nasledovné:

Komisia č. 1 – Rozvoj kultúry a cestovného ruchu zasadala v zložení:

Mgr. Silvia Letavajová, PhD. – predseda komisie
 PhDr. Katarína Kompasová, PhD.
 PhDr. Michal Kurpaš, PhD.
 PhDr. Roman Zima, PhD.
 PhDr. Marcel Mudrák, PhD.

Komisia č. 2 – jazyková sekcia zasadala v zložení:

doc. PhDr. Boris Michalík, PhD. – predseda komisie
 Mgr. Jana Hučková, PhD.
 PaedDr. Lucia Záhumenská, PhD.
 Ing. Zdenka Kádeková, PhD.
 Ing. Ingrida Košičiarová, PhD.

Vítazi ŠVOČ podľa sekcií:

Rozvoj kultúry a cestovného ruchu:

1. miesto **Simona Guzmická, Lucia Bednáriková** – 3.roč. – Food marketing na instagrame – školiteľ PhDr. Roman Zima, PhD., oponent PhDr. K. Kompasová, PhD.

2. miesto **Eva Balogová** – 1. roč. – Zážitková gastronómia – školiteľ PhDr. Michal Kurpaš, PhD., oponent PhDr. K. Kompasová, PhD.

3. miesto **Silvia Kukuľová** – 2. roč. – Po stopách baníkov – školiteľ PhDr. Katarína Kompasová, PhD., oponent prof. PhDr. Jaroslav Čukan, CSc., Jazyková sekcia:

1. miesto: **Kristína Beňovská** – 2. roč. – Destinations being ruined by tourism (Destinácie zničené cestovným ruchom) – školiteľ PaedDr. Lucia Záhumenská, PhD.,

2. miesto **Karina Antalová** – 3. roč. – Eigenartigkeit des Bergtourismus in der Slowakei und im Österreich – (Jedinečnosti horského cestovného ruchu na Slovensku a v Rakúsku) – školiteľ PaedDr. Andrea Molnárová, PhD.

3. miesto **Adam Szákal** – 3.roč. – Hitchhiking (Stopovanie) – školiteľ Mgr. Jana Hučková, PhD.

Simona Martinčeková

Správa

Tolerancia k cudzím kultúram aj vďaka nám...

Keď sa stretnú dva skvelé nápady môže vzniknúť úžasná vec. Dôkazom toho je existencia Občianskeho združenia Mareena a nitrianskeho konceptu gastronomického Nitra Mi Chutí. Na jednej strane dva rozličné projekty, na strane druhej spoločný cieľ.

OZ Mareena sa snaží, aby sa Slovensko stalo bezpečným a dôstojným domovom pre všetkých bez ohľadu na národnosť, etnickú a náboženskú príslušnosť. Jeho cieľom je poskytnúť príležitosti pre aktívne začlenenie sa cudzincov do slovenskej spoločnosti, podporiť miestnu komunitu Slovákov a cudzincov v nadväzovaní vzťahov a zvýšiť povedomie verejnosti o témach rozmanitosti, migrácie a integrácie. Kampaňou „#plnézuby“ poukazuje na cudzie kuchyne ako súčasť našich dní. A keďže jedlo ľudí spája, snaží sa toleranciu budovať „cez žalúdok“. „Cudzincov máme plné zuby a je nám to po chuti!“ Naše mestá sú plné obľúbených podnikov s kuchyňami z celého sveta, bez ktorých si to tu už často ani nevieme predstaviť. Kampaň spustilo združenie 20. júna, kedy sme si pripomenuli Svetový deň utečencov. Počas tohto dňa chcelo ukázať, že napriek tomu, čo sa o utečencoch a cudzincoch často hovorí, dá sa to aj inak. Hlavnou ideou projektu sa stala myšlienka: „namiesto vedľa seba môžeme žiť spolu a zobrať si niečo z inej kultúry neznamená stratiť tú svoju“.

Nitra Mi Chutí je projektom mladých ľudí, ktorí spojili lásku k jedlu a lásku k Nitre a vďaka tímu gurmánov, recenzentov a gastronomických odborníkov prispievajú ku kvalite gastronomických prevádzok v meste.

A čo majú tieto dva projekty spoločné? PhDr. Romana Zimu, PhD. (Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre) – zakladateľa projektu Nitra Mi Chutí, PhDr. Katarínu Kompasovú, PhD. (Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre) – recenzentku a autorku článkov v projekte Nitra Mi Chutí a Mgr. Miriamu Bošelovú, PhD. (Katedra etnológie a folkloristiky FF UKF v Nitre) ako koordinátorku dobrovoľníkov a komunitných aktivít OZ Mareena v Nitre.

V súlade s kampaňou #plnézuby prišlo 18. júla 2019 OZ Mareena v gescii Miriam Bošelovej s nápadom zorganizovať netradičnú „IRACKÚ POP-UP“ večeru. Ide o aktuálny trend v zážitkovej gastronómii, kde v popredí je príbeh a netradičné miesto. Je to večera, ktorá sa objaví len v jeden deň na vopred neznámom mieste, neznámom čase, s utajeným menu a úplne cudzími ľuďmi. Všetky informácie sa ľudia dozvedia až v deň konania večere SMSkou a menu dokonca až priamo na mieste. Na takejto večeri sa ocitli aj Roman Zima a Katarína Kompasová, v zastúpení konceptu Nitra Mi Chutí a Katedry manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre. Okrem edukačného a profesijného významu prinieslo podujatie netradičný gurmánsky zážitok v podobe irackých špecialít a atmosféry, ktorú vytvorila iracká rodina na čele so srdečnou Maryam a komunita milých a priateľských ľudí. A ako zhodnotili podujatie jej účastníci? „Ani sme netušili koľko chutí v sebe spája taká SAMBUSA. Predjedlo v podobe taštičiek plnených plnkou so zemiakov, hovädzieho mäsa, cibule, zeleného petržlenu a zmesi korenia. Prekvapilo nás aj hlavné jedlo, kombinácia jedál BIRYANI (ryža s kuracím mäsom, arašidmi, hrozičkami a cibuľou) a DOLMA (zakrucaný hroznový list plnený zmesou z hovädzieho mäsa, ryže a paradajkovo-cibuľovej omáčky) párované 2 druhmi

šalátov – JAJEEK (uhorka s bielym jogurtom a cesnakom) a DŽANŽIR (listový šalát s paradajkami a šampiňónmi). Avšak kulinársky zážitok vyvrcholil fantastickou domácou BAKLAVOU, ktorej lahodnú sladkú chuť baklavového sirupu „vyšperkovala“ pražená slaná pistácia.“

Nadväzujúc na úspech tohto podujatia zorganizovalo OZ Mareena 26. 9. 2019 svoje druhé podujatie, avšak tentoraz v štýle Folkekøkken. Ide o dánsky koncept komunitného stolovania, pri ktorom sa stretávajú rozličné kultúry a príbehy. Doslova „kuchyňa ľudí“ ponúka viac ako len klasické spoločné stolovanie. Vytvára priestor umožňujúci stretávanie ľudí z odlišných kútov sveta, každého veku, náboženstva, či národnosti. Aj v tomto prípade všetkých spája ako inak – dobré jedlo. Aj tentoraz sa podujatie konalo v priestoroch nitrianskeho Hideparku, ktorý je na takýto typ večere vhodne usporiadaný. Takže vďaka Mareena a reštaurácii Swagatam Indian Restaurant Nitra sme spolu so skupinou milých a priateľských ľudí opäť zasadli k jednému stolu a preniesli sa, aspoň symbolicky, do Indie.

Prostredníctvom chutného jedla, ktoré nám pripravil Nithin s priateľmi z Indie, sme mali jedinečnú príležitosť spoznať nielen čaro tejto krajiny, ale aj láskavosť a priateľskosť jej obyvateľov. Chute Indie sme pocítili už pri prvom súste. Keďže v porovnaní so slovenskou gastronómiou išlo o jedlá svojrázne a korenisté, exotika nás hriala už pri samotnej chuti šafránu, kurkumu, koriandru, kardamonu a hlavne chilli. V pripravenom menu dominovali silne korenené CHICKEN TIKKA a CHICKEN TIKKA MASALA, ktoré sú pre túto kuchyňu typické. Aj keď pre mnohých možno dosť pikantné, s chutnou jazmínovou ryžou, tradičným indickým chlebom NAAN či krehkou PAPADAM oblátkou s ľanovými semiačkami chutili skvele. Večeru dopĺňali aj chutné vegetariánske jedlá ako MIX VEG a DAAL TADKA, ktorých základ tvorili strukoviny. Táto úžasná večera v nás zanechala naozaj „horúci“ dojem aj napriek tomu, že išlo o chladnejší jesenný večer a je jasné, že India má svoje čaro aj „na tanieri“.

Účelom podujatí bolo vytvoriť priestor, ktorý vytvára priateľské prostredie spájajúce Slovákov s cudzincami. A práve jedlo je možným pojítkom, ktoré zblízuje nielen jednotlivcov samotných ale i odlišné kultúry.

Katarína Kompasová

Obrázok č. 1 a 2: Iracká POP-UP večera, 2019

Foto: R. Zima – K. Kompasová

Obrázok č. 3 a 4: Indická Folkekøkken, 2019

Foto: R. Zima – K. Kompasová